

TC
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İMÂMİYYE ŞÎASİ KAYNAKLARINA GÖRE HZ. ÂİŞE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL ŞAHAN

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. TALİP AYAR

BOLU, TEMMUZ – 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

İsmail ŞAHAN tarafından hazırlanan “**İMÂMİYYE ŞÎASİ KAYNAKLARINA GÖRE HZ. ÂİŞE**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. 20/07/2023

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Doç. Dr. Talip Ayar
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Cahid Kara
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Mustafa Necati Barış
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 15/06/2023 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 30'u geçmemektedir.

.....

İSMAİL ŞAHAN

ÖZET

**İMÂMİYYE ŞİÂSİ KAYNAKLARINA GÖRE HZ. ÂİŞE
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. TALİP AYAR)**

**BOLU, HAZİRAN – 2023
(X + 123)**

İslâm dünyasında ortaya çıkan her mezhep ve fırka genellikle Kur'an, Sünnet ve tarihi olayları, tâbi oldukları ekolün düşüncelerine uygun şekilde yorumlamaya çalışmıştır. İmâmiyye Şîası müelliflerinin de kaleme aldıkları eserlerde kendi düşünce ve ideolojilerini yansıtmaları gayet tabiidir. Ancak bu kaynaklarda Hz. Âişe hakkında yer alan yorum ve nakillerin neler olduğu ise bugüne kadar tam olarak ortaya koyulamamıştır. Bundan dolayı bu çalışmada İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe'ye dair yer alan bilgi, yorum ve nakiller incelenecektir.

Birinci bölümde Şîa'ya göre Hz. Peygamber döneminde Hz. Âişe'nin faaliyetleri ele alınacaktır. Hz. Âişe'nin, özellikle Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali'nin imâmeti ve hilâfeti hakkında uyarılması ve ifk hadisesinin Şîî müelliflerce ele alınış tarzı ve bunların temel Şîî kaynaklara yansımaları üzerinde durulacaktır.

İkinci bölümde ise Hz. Peygamber'den sonraki dönemde yine Şîa'ya göre Hz. Âişe'nin hayatına ve siyasi faaliyetlerine yer verilecektir. Hz. Âişe'nin, Hz. Ali'ye ait olan hilâfet makamını babası ve Hz. Ömer ile birlikte gasp ettiğine dair iddialar değerlendirilmeye çalışılacaktır. Yine Hz. Âişe'nin, Hz. Osman dönemindeki siyasi faaliyetleri ve sonrasında yaşanan Cemel ve Sıffin Savaşları esnasındaki durumu Şîî bakış açısıyla ortaya konulacaktır.

Bu çalışma boyunca Şîî müelliflerin Hz. Âişe hakkındaki yorum ve nakilleri, Hz. Âişe'nin doğumundan vefatına kadar kronolojik ve sistemli bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır. Şîa'nın tarihi süreç içerisinde bazı fikirlerinin unutulduğu bazı fikirlerinin ise daha da şiddetli bir şekilde günümüze kadar ulaştığı tespit edilmiş ve yapılan tüm değerlendirmeler, ilgili yerlerde ve bir bütünlük içerisinde paylaşılmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: İmâmiyye Şîası, Şîî müellifler, Şîî kaynaklar, Hz. Âişe

ABSTRACT

AİSHA ACCORDİNG TO THE SHĪA İMĀMİYYA SOURCES
MASTER THESIS
İSMAİL ŞAHAN
BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
DEPARTMENT OF ISLAMIC HISTORY AND ARTS
(SUPERVISOR: ASSOC. DR. TALİP AYAR)

BOLU, JUNE 2023

(X+123)

In the Islamic world, every sect and faction that emerged has generally sought to interpret the Qur'an, Sunnah, and historical events in accordance with the principles of their respective schools of thought. It is natural for the authors of Shia Imamiyyah works to reflect their own thoughts and ideologies in their writings. However, the specific interpretations and narratives regarding Aisha, the wife of Prophet Muhammad, have not been fully elucidated in these sources. Therefore, this study aims to examine the information, interpretations, and narratives about Aisha found in Shia Imamiyyah sources.

The first section will focus on Aisha's activities during the time of Prophet Muhammad according to Shia beliefs. It will explore Aisha's warnings from Prophet Muhammad regarding the imamate and caliphate of Ali, as well as the Shia authors' approach to the incident of "ifk" and its reflection in the foundational Shia sources.

The second section will delve into Aisha's life and political activities in the period following Prophet Muhammad's demise, again from the perspective of Shia beliefs. The claims that Aisha conspired with her father and Umar to usurp the caliphate that rightfully belonged to Ali will be examined. Furthermore, Aisha's political activities during the reign of Uthman and her role during the Battle of the Camel and the Battle of Siffin will be presented from a Shia perspective.

Throughout this study, the interpretations and narratives of Shia scholars regarding Aisha will be examined in a chronological and systematic manner, spanning from her birth to her passing. It has been noted that certain ideas within Shia history have been forgotten, while others have endured with even greater intensity up to the present day. The assessments made on each topic will be shared in their respective contexts and presented coherently as a whole.

KEYWORDS: Imamiyyah Shia, Shia scholars, Shia sources, Aisha

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	ix
TEŞEKKÜR	x
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu	1
Araştırmanın Amacı	1
Araştırmanın Yöntemi ve Sınırları.....	2
Araştırmanın Kaynakları.....	3
Ana Kaynaklar	3
Araştırmalar	10
Kavramsal Çerçeve	12
BİRİNCİ BÖLÜM.....	20
1. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE.....	20
1.1. Hz. Âişe'nin Nesebi ve Lakapları.....	20
1.2. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber İle Evliliği ve Evlilik Yaşı Meselesi.....	23
1.3. Hz. Âişe'nin Odalık Olarak Nitelendirilmesi	27
1.4. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'e Karşı Sakıncalı Davranışları	27
1.5. Hz. Âişe'nin Ehl-i Beyt'ten Olmadığına Dair İddialar.....	29
1.6. Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe'ye Hz. Ali Hakkındaki Uyarıları	32
1.7. İfk Olayı.....	36
1.7.1. Hz. Âişe'nin Hz. Mâriye'ye İftirası ve Gerçek İfk.....	38
1.8. Hz. Peygamber'in Vefatı	45
1.8.1. Hz. Peygamber'in Sırrının İfşâ Edilmesi ve Zehirlenerek Öldürülmesi	50
1.8.2. Hz. Peygamber'in Hz. Fâtıma'nın Evinde Vefat Ettiğine Dair İddialar	56
İKİNCİ BÖLÜM	59
2. HZ. PEYGAMBER'İN VEFATINDAN SONRA HZ. ÂİŞE.....	59
2.1. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Döneminde Hz. Âişe	59
2.1.1. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in Hz. Âişe'nin Odasına Defnedilmesi ve Şîa'nın Görüşleri	61
2.2. Hz. Osman Döneminde Hz. Âişe.....	63
2.2.1. Hz. Nuh ve Hz. Lût'un Eşlerinin Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'ya Benzetilmesi	68
2.3. Hz. Ali Döneminde Hz. Âişe	72
2.3.1. Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye Düşmanlığı	72

2.3.2. Cemel Savaşı'na Giden Süreçte Hz. Âişe	75
2.3.3. Hz. Âişe'nin Talha b. Ubeydullâh ile Evlendiğine Dair İddialar	77
2.3.4. Cemel Savaşı	78
2.3.5. Hz. Âişe'nin Yaptıklarından Pişman Olup-Olmadığına Dair Rivayetler	90
2.4. Hz. Hasan Döneminde Hz. Âişe	93
2.4.1. Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber'in Yanına Defnini Engellemesi	94
2.5. Muâviye b. Ebû Süfyân Döneminde Hz. Âişe.....	98
2.6. Hz. Âişe'nin Vefatı	105
2.6.1. Hz. Âişe'nin Kâfir ve Cehennem Ehlinden Olduğuna Dair İddialar	105
2.7. Şîa'nın Hz. Âişe'nin Naklettiği Hadislere Dair Görüşleri.....	107
SONUÇ.....	110
KAYNAKLAR	115

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

b. : Bin, ibn (oğlu)

bk. : Bakınız

bnt. : Bint, binti (kızı)

b.y. : Basım Yeri Yok

çev. : Çeviren

ed. : Editör

H. : Hicri

Haz. : Hazırlayan

H.z. : Hazreti

İSTEM : İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsıkîsi Dergisi

M. : Milâdî

mlf. : Müellif, Yazar

M. Ü. : Marmara Üniversitesi

nşr. : Neşreden

ö. : Ölüm Tarihi

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Thk. : Tahkik Eden

ts. : Tarihsiz

vb : Ve Benzerleri

y.y. : Yayıncı Yok

Yay. : Yayınları

TEŞEKKÜR

Tezimizin son halini almasında pek çok kişi ve kurumun katkısı oldu. Bu yüzden katkısı bulunan herkese teşekkürü bir borç bilirim. İlk olarak tezimizde kullandığımız kaynakları temin noktasında yapmış oldukları yardım ve desteklerine minnettar olduğum İSAM Kütüphanesi, İran Milli Kütüphanesi, Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve İmam Rıza Kütüphanesi yönetici ve çalışanlarına çok teşekkür ederim. Tezimin başından sonuç kısmına kadar kıymetli katkılarıyla bana her zaman destek veren değerli danışmanım Doç. Dr. Talip Ayar başta olmak üzere Prof. Dr. Cahid Kara, Prof. Dr. Mehmet Salih Arı, Arş. Gör. Büşra Yıldırım, Arş. Gör. Enes Özdemir ve Gülay Özkan hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Lisans yıllarımda İslam tarihi üzerine yaptığımız okumalarda desteklerini hiç esirgemeyip bu günlere gelmemde çok büyük emekleri olan Doç. Dr. Yunus Akyürek, Dr. Fatih Oğuzay hocalarıma ve emeğinin karşılığını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim Öğr. Gör. Ahmet Musa Üstünbaş hocama ayrıca şükranlarımı sunarım. Ayrıca kardeşten öte arkadaşlarım, Burak Karakoç, Mehmet Sait Turan, Muhammed Hikmet Aydoğan, Ufuk Şeker ve Muhammed Bahaeddin Pişkin'e hassaten teşekkür ederim.

Bugüne kadar yetişmemde maddi ve manevi açıdan hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda olan göz aydınlığım babam Burhan Şahan ve gözlerimin nuru annem Adalet Şahan'a şükranlarımı ifade etmekte kelimeler kifayetsiz kalacaktır. Aynı zamanda kardeşlerim Ferhat Şahan, Seyit Şahan, Esra Şahan ve Muhammed Ali Şahan'a her halime sabır gösterip anlayış ve sevgileriyle destekledikleri için teşekkür ederim. Dilerim yaptığım bu çalışma Şîa'nın Hz. Âişe tasavvurunun anlaşılmasına bir nebze olsun katkı sağlayacak ve bundan sonra yapılacak çalışmalar için ufuk açıcı olacaktır.

İsmail ŞAHAN
Üsküdar/Bağlarbaşı
14/06/202

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

İslâm dünyasında ortaya çıkan her mezhep ve fırka genellikle Kur'an, Sünnet ve tarihi olayları, tâbi oldukları ekolün düşüncelerine uygun şekilde yorumlamaya çalışmıştır. Bu yorumlama temayülü İmâmiyye Şîası'nın siyer, İslâm tarihi, hadis, tefsir, fıkıh ve kelam gibi disiplinlere ait kaynaklarında da kendisini fazlasıyla göstermiştir. İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe'ye dair yer alan bilgi ve nakillerle sözü edilen ideolojik yorumlamanın nasıl tezahür ettiği merak konusudur. Bununla birlikte Şîî kaynaklarda Hz. Âişe'ye dair yer alan bilgi, yorum, nakil ve iddiaların neler olduğu ve kimler tarafından hangi saiklerle ortaya atıldığı ise tam olarak bilinmemektedir. Bu bağlamda tezimizin konusu, İmâmiyye Şîası kaynaklarındaki Hz. Âişe tasavvurunu gün yüzüne çıkarmaktır. Dolayısıyla çalışmada Şîî müelliflere göre Hz. Âişe'nin genel olarak siyasi ve sosyal hayatı, uygulamaları, diğer halifelerle olan ilişkileri ve Hz. Âişe'ye dair iddiaları kronolojik bir şekilde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe'ye dair yer alan rivayetleri tespit etmek ve İmâmiyye Şîası'nın Hz. Âişe tasavvurunu ortaya koymaktır. İmâmiyye Şîası müelliflerince çizilen Hz. Âişe portresinin kapsamlı bir bütün halinde ortaya konulması, Şîa'nın geçmişten günümüze kadar geçen tarihi süreç içerisinde sahip olduğu Hz. Âişe tasavvuru, bu tasavvurun kaynakları, arka planı, tarihi gerçekliklerle ne kadar uyduğu tespitini önem arz etmektedir. Nitekim bütün bunların tespitiyle ancak İmâmiyye Şîası'nın Hz. Âişe tasavvuru anlamlı bir şekilde ortaya çıkacaktır. Bununla beraber İslâm dünyasında, Ehl-i sünnet'ten sonra en fazla mensubu olan Şîa'nın Hz. Âişe tasavvuruna dair görebildiğimiz kadarıyla tatmin edici nitelikte bilimsel bir çalışma bulunmamaktadır. O yüzden bu çalışma ile bir nebze de olsa tespit edilen eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi Ve Sınırları

Tezimiz İmâmiyye Şîası kaynakları esas alınarak yazılmıştır. Bu bağlamda metin içerisinde kullandığımız “Şîa” tabirinden İmâmiyye Şîası, “Şîî müellifler”

tabirinden İmâmiyye Şîası müellifleri ve “Şîî kaynaklar” tabirinden de İmâmiyye Şîası kaynakları kastedilmektedir.

Şîî literatürde Hz. Âişe hakkında fazlaca bilgi mevcuttur. Bu bilgiler ve müelliflerin görüşleri imkanlar nispetinde kendi ifadelerine bağlı kalınarak nakledilmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda her kaynaktaki rivayeti aktarmak ve onları ayrı ayrı değerlendirmek yerine Şîî literatürde öne çıkan ve kendisinden sonraki çalışmaları etkilemiş eserler ile nakiller belirlenerek onlar üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Böyle bir yöntemin izlenmesi mükerrer olan çok sayıda rivayetin ortak yönlerinin ele alınmasını sağlayacak ve çalışmanın sınırları içerisinde kalmayı daha mümkün kılacaktır.

Çalışmamızın ana konusu olan, İmâmiyye Şîası’nın Hz. Âişe’ye dair görüşlerini tespit edebilmek maksadıyla öncelikli olarak Şîî siyer, tarih, tabakât, ensâb ve ricâl kitaplarına müracaat edilecektir. Ayrıca ele alınan konunun farklı boyutlarını ortaya koymak amacıyla tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve mezhepler tarihi kitaplarına da başvurulacaktır. Ancak konunun tam olarak anlaşılabilmesi için kimi zaman Ehl-i sünnet kaynaklarına da müracaat edilecektir.

Şîî müelliflerin Hz. Âişe tasavvurunu tam anlamıyla tespit edebilmek amacıyla betimsel analiz yöntemi kullanılacaktır. Araştırmayı bir reddiye kimliğine büründürmemek ve değerlendirmeleri Hz. Âişe savunusuna çevirmemek için Şîî kaynaklardaki rivayetler kendi bağlamı içerisinde ele alınacak, Sünnî paradigmanın yaklaşımıyla rivayetlere cevap üretilmeye çalışılmayacaktır. Bunu yaparken Şîî müelliflerin ortaya attıkları iddia ve tartışma konusu yaptıkları meselelere neden, niçin ve nasıl soruları bağlamında yaklaşılabilecektir. Bu çalışmada takip edilen yöntemle İmâmiyye Şîası’nın Hz. Âişe tasavvuru kronolojik bir şekilde genel hatlarıyla ortaya çıkmış olacaktır.

Çalışmamızda ilk dönem Şîî müelliflerin görüşlerine yer verileceği gibi çağdaş Şîî müelliflerin görüşlerine de olabildiğince yer verilerek geçmişten bu tarafa İmâmiyye Şîası’nın Hz. Âişe’ye dair görüşleri genel olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın Kaynakları

Klasik Şîa kaynaklarında Hz. Âişe’yi (ö. 58/678) müstakil olarak ele alan bir eser görebildiğimiz kadarıyla bulunmamaktadır. Bununla birlikte Hz. Âişe’nin kendi döneminde yaşanan olaylara etkisi sebebiyle Şîî kaynaklarda dağınık halde

olan birçok bilgi, nakil ve yorum yer almaktadır. Son dönemde bazı Şîî müellifler bu konuya eğilerek Hz. Âişe'nin hayatının tamamını veya bir kısmını anlatan müstakil çalışmalar ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan Şîî dünyasının dışında, Şîa'nın Hz. Âişe tasavvuruna dair akademik çevrelerde az da olsa birkaç çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda bizler de tezimizin temelini oluşturan hem klasik Şîî kaynaklarına hem de yakın tarihli çalışmalara “ana kaynaklar” ve “araştırmalar” başlıkları altında kısaca temas etmeye çalışacağız.

Ana Kaynaklar

Çalışmamızın ana konusu olan, İmâmiyye Şîası'nın Hz. Âişe'ye dair görüşlerini tespit edebilmek için öncelikli olarak Şîî siyer, tarih, tabakât, ensâb ve ricâl kitaplarının yanı sıra tefsir, fıkıh, hadis, kalam ve mezhepler tarihi alanlarına hitap eden eserlere de başvurulmuştur. Konunun tam olarak anlaşılabilmesi için kimi zaman Ehl-i sünnet kaynaklarına müracaat etmekten de geri durulmamıştır.

Şîa'nın siyer ve İslâm tarihi anlayışını ortaya koyan eserler daha geç dönemde kaleme alındığı için çalışma konumuzla alakalı en eski bilgileri daha çok Şîî hadis kaynaklarından temin edebilmekteyiz. Bu bağlamda Hz. Ali'nin (ö. 40/661) taraftarlarından olduğu belirtilen Süleym b. Kays el-Hilâlî (ö. 76/696) tarafından yazıldığı iddia edilen ve *Kitâbü's-Sakîfe* olarak bilinen *Kitâbü Süleym*,¹ günümüze ulaşan en eski Şîî hadis kaynağı ve Şîa'ya dair temel itikadî dayanaklarla ilgili rivayetlerin atfedildiği en eski eser olmasından dolayı başvurduğumuz ilk kaynaklardan olmuştur. Gerçekten Süleym'e ait olup olmağı hakkında şüpheler² olmakla beraber Şîî müelliflerin temel referansları arasında bulunması eserin önemini bir hayli arttırmaktadır. Yine sahâbeye dair bilgiler içermesi bakımından Sekafi'nin (ö. 283/896), *el-Gârât/İstinfâr ve'l-Gârât*³ adlı çalışmasından ve İmâmiyye Şîası'nın imam anlayışı ile ilk dönem İmâmîliğinin metafizik ve mistik yapısını oluşturan hadislerin bir araya getirildiği en eski sistematik kaynak olan Saffâr'ın (ö. 290/902) *Beşâ'irü'd-derecât*⁴ adlı eserinden istifade edilmiştir.

¹ Ebû Sâdık Süleym b. Kays el-Hilâlî el-Âmirî el-Kûfî Süleym b. Kays, *es-Sakîfe* (Beyrut: Menşûrâtü Dâru'l-Fünûn li'l-Tabâat-i ve'n-Neşr-i ve't-Tevzî', 1980).

² Mehmet Nur Akdoğan, “Kitâbu Süleym b. Kays ve Kaynaklık Değeri”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (2014), 9-12.

³ İbrâhim b. Muhammed b. Sa'îd b. Hilâl es-Sekafi, *el-Gârât/İstinfâr ve'l-Gârât* (Kum: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, 1989).

⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ferrûh es-Saffâr el-Kummî, *Beşâ'irü'd-derecât fi'l-mağâmât ve feżâ'ili Ehli'l-beyt* (Tahran: Menşûrâtü A'lemî, 1983).

Sünnî akideye sahip kimselerce *Kütüb-i Sitte* adıyla meşhur olan altı hadis kitabı ne derece önemi haiz ise Şîîler arasında da *Kütüb-i Erba'a* adı verilen dört hadis kitabına aynı derecede ehemmiyet verilmektedir. Özellikle İmâmiyye Şîası'nın ahhbârî ekolü bu kitaplarda bulunan hadislerin kat'iyetini savunarak delil olması açısından bu eserlerde bulunan ahhbârlar ile Kur'an âyetlerinin denk olduğunu iddia etmişlerdir.⁵ Bu hadis kitaplarının ilki, Küleynî'nin (ö. 329/941) *el-Kâfî*⁶ adlı eseridir. Bu eser, diğer üç esere nazaran hem daha fazla hadis içerdiğinden hem de diğerlerinden önce yazıldığından dolayı Şîa'nın en önemli hadis kaynağıdır. *Şahîh-i Buhârî*, Sünnîler için ne kadar önemli bir eser ise Küleynî'nin *el-Kâfî* adlı eseri de Şîîler için o kadar önemli bir eserdir. Usûl ve furû' olmak üzere ikiye ayrılan *el-Kâfî*'nin usûl kısmında itikada dair hadisler yer alırken furû' kısmında da ibadet ve muâmelâta dair hadisler yer almaktadır. *Kütüb-i Erba'a*'nın ikinci hadis kitabı Şeyh Sadûk lakabıyla tanınan İbn Bâbevey'e (ö. 381/991) ait olan *Men lâ yahduruhü 'l-fakîh*⁷ adlı eserdir. Bu eserde bulunan hadislerin senetleri hazfedilerek fıkıh kitaplarının tertibine göre kaleme alınmıştır. Geriye kalan üçüncü ve dördüncü hadis kitapları ise Ebû Ca'fer et-Tûsî'ye (ö. 460/1067) ait olan *Tehzîbü 'l-Ahkâm*⁸ ve *el-İstibşâr*⁹ adlı eserlerdir.

Oldukça muahhar bir dönemde yazılmakla birlikte Şîa'nın bin yıllık rivayetlerinin tamamının bir araya toplanmaya çalışıldığı bir eser olan Meclisî'nin (ö. 1110/1700) *Bihârü 'l-Envâr*¹⁰ adlı eseri, çalışmamızda istifade ettiğimiz bir diğer önemli eserdir. Bu kitap derleme bir eser olduğu için içerisinde çok fazla zayıf ve uydurma rivayetleri de barındırmaktadır. Ayrıca Meclisî'nin *Hayâtü 'l-kulûb*¹¹ adlı kitabı, Peygamberler tarihi ile imamların hayatlarına dair önemli bilgiler vermesi

⁵ Mehmet Salih Arı, "Şîa'nın Tarih Anlayışı ve Klasikler" Klasîği Yeniden Düşünmek Uluslararası Sempozyumu, ed. Sami Erdem. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2004) 266.

⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî, *el-Uşûl mine 'l-Kâfî* (Tahran: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1968); Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî, *el-Fürû' mine 'l-Kâfî* (Beyrut: Dâru't-Taâruf li'l-Matbûât, 1992); Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî, *er-Ravza mine 'l-Kâfî*, thk. Ali Ekber el-Ğıfârî (Beyrut: Dâru'l-Adva, 1980).

⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî Şeyh Sadûk, *Men lâ yahduruhü 'l-fakîh* (Kum: Menşûrâtü Cema'â'ti'l-Müderrişîn, 1983).

⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *Tehzîbü 'l-Ahkâm (fi şerhi 'l-Mukni'a)* (Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1970).

⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *el-İstibşâr (fi mahtûlife mine 'l-ahbâr)* (Beyrut: Dâru'l-Adva, 1992).

¹⁰ Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî el-Meclisî, *Bihârü 'l-envârî 'l-câmi'a li-düreri ahhbârî 'l-e'immeti 'l-ethâr* (Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Tûras, 1983).

¹¹ Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî el-Meclisî, *Hayâtü 'l-kulûb* (Tahran: y.y., ts.).

ve satır aralarında Hz. Âişe'ye dair bilgiler bulundurması bakımından istifade ettiğimiz bir diğer eseridir.

Şîa'nın siyer ve İslâm tarihi anlayışını ortaya koyan eserler özellikle Şîi Büveyhî hanedanlığı (932-1062) döneminde yazılmaya başlanmıştır. Bu dönemde özellikle Ehl-i sünnet camiasında İslâmî ilimler artık belli bir olgunluğa erişmiş, kaynak niteliği taşıyan birçok eser ortaya çıkmıştı. Bundan sonraki süreçte, özellikle de son dönem İmâmiyye Şîası müelliflerinden bir kısmının ortaya attıkları iddialarını Ehl-i sünnet ulemâsına onaylatma yolunu tercih ettikleri görülmektedir. Sünnî kaynaklardan, kendi iddialarına uygun düşen rivayetleri seçerek başta Hz. Âişe olmak üzere sahâbe hakkında sayısız eleştiride bulunmuşlardır. Bunlardan Şerefeddin el-Mûsevî, (ö. 1376-1957) *el-İctihâd fî muḳâbili'n-naş*¹² adlı eserinde ilk üç halife, Hz. Âişe, Hâlid b. Velîd, Muâviye ve Ehl-i sünnet ulemâsının doksan dokuz meselede nassa karşı içtihâdda bulunduklarını ispat etmeye çalışmış ve birçok eleştiride bulunmuştur. Bir diğer eseri olan *el-Mürâca'ât*¹³ ise çeşitli delillerle Şîa'nın imâmet anlayışının üstünlüğünü ortaya koymaya çalışmıştır. Buradan hareketle Hz. Âişe'nin, ilk üç halife ve Hz. Ali ile olan münasebetlerine satır aralarında değinmiştir. Dolayısıyla bizler de tezimizde, Şîi müelliflerin kendi iddialarına kaynak olarak gösterdikleri Sünnî âlimlerin siyer ve tarih kitaplarına müracaat ederek Şîa'nın, tarihi olayları bağlamından nasıl kopardığını ve kendi tarih anlayışına uygun hale nasıl getirdiğini anlamaya çalıştık. Bu bakımdan istifade ettiğimiz siyer kitapları arasında; Vâkîdî'nin (ö. 207/822) *Kitâbu'l-Meğâzî*'si¹⁴ ve İbn Hişâm'ın (ö.218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'si¹⁵ en önemli eserlerdir.

Genel tarih kitabı olması açısından Ya'kûbî'nin (ö. 292/905 [?]) *Târîhu'l-Ya'kûbî*'si,¹⁶ Şîi müelliflerin, kendisinin İmâmiyye ye mensup bir kimse olduğunu söylemeleri ve kendisini fazlasıyla referans göstermeleri bakımından önemli bir eserdir. Yine İmâmiyye Şîası müelliflerinin, Şîa'ya mensup bir âlim olarak

¹² Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Âlû Şerefiddîn el-Mûsevî, *el-İctihâd fî muḳâbili'n-naş* (Kum: Matba'atü Seyyidi's-Şühedâ, 1983).

¹³ Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Âlû Şerefiddîn el-Mûsevî, *el-Mürâca'ât*, thk. Hüseyin Ali er-Râzî (Tahran: Matba'atü Hisâm, ts.).

¹⁴ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Eslemî el-Vâkîdî, *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Dârü'l-İlm, 1989).

¹⁵ Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhafîz Şiblî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.).

¹⁶ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzıh el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, thk. Abdü'l-Emir Muhanna (Beyrut: Darû's-Sadr, 2010).

gördükleri Mes'ûdî'nin (ö. 345/956) *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*¹⁷ adlı kitabı da istifade ettiğimiz bir diğer önemli eserdir. Yararlandığımız genel tarih kitapları arasında Sünnî âlimlerin çalışmaları da bulunmaktadır. Söz gelimi Taberî'nin (ö. 310/922) *Târîhu'l-ümem ve'l-Mülûk*'ü,¹⁸ İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1232) *el-Kâmil fî't-Târîh*'i¹⁹ ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1372) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*²⁰ adlı eserleri bunlara örnek gösterilebilir.

Sahâbeye dair yapılan çalışmalarda tabakât türü eserler hayati öneme sahiptir. Bu türde istifade ettiğimiz eserler arasında, İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'sı,²¹ İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) *el-İstî'âb*'ı,²² İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1232) *Üsdü'l-gâbe*'si,²³ İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *el-İşâbe*'si²⁴ bulunmaktadır. İmâmiyye Şîası müellifleri yukarıda ismi zikredilen tabakât türü eserlere fazlasıyla referansta bulundukları için bizlerde Sünnî âlimlerin bu kaynaklarına müracaat etmek durumunda kaldık. Ayrıca tezimizde doğal olarak Şîi müellifler tarafından telif edilen ricâl türü eserlerden de olabildiğince istifade ettik. Bunlar arasında, Keşşî'nin (ö. 340/952) *Ricâlü'l-Keşşî*'si,²⁵ Tûsî'nin *İhtiyârü ma'rifeti'r-Ricâl*'i,²⁶ Abdullah Mâmekânî'nin (ö. 1351/1933) *Tenkihü'l-Makâl fî 'ilmi'r-ricâl*'i²⁷ ve Muhsin el-Emîn'in (ö. 1952) *A'yânü's-Şî'a*'sı²⁸ istifade ettiğimiz en önemli Şîi ricâl eserlerindendir.

¹⁷ Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2005).

¹⁸ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1964).

¹⁹ İzzeddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kadî (Beyrut: Darû'l-kütübi'l-İlmiyye, 1987).

²⁰ Ebû'l-Fidâ İmâdeddîn İsmail b. Şehabeddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1990).

²¹ Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâr'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012).

²² Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, thk. Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992).

²³ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-Şahâbe*, thk. Ali Muhammed Mü'avviz Âdil Ahmed Abdilmevcûd (Beyrut: Dâr'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.).

²⁴ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-İşâbe fî Temyizi's-Şahâbe*, thk. Sıdkî Cemîl el-Attâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2001).

²⁵ Muhammed b. Ömer el-Keşşî, *Ricâlü'l-Keşşî* (Meşhed: Müessesetü'n-Neşr fî Câmîati Meşhed, 1929).

²⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *İhtiyârü ma'rifeti'r-Ricâl* (Meşhed: y.y., 1929).

²⁷ Abdullah b. Muhammed Hasan Mâmekânî, *Tenkihü'l-Makâl fî 'ilmi'r-ricâl* (Necef: Müessesetü Âli'l-Beyt li-ihyai't-Türâs, 1930).

²⁸ Ebû Muhammed el-Bâkır Muhsin b. Abdilkerîm b. Alî el-Emîn el-Hüseynî el-Âmilî Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şî'a* (Beyrut: Dâru't-Taâruf li'l-Matbûât, 1983).

Hız. Âişe ve ilk üç halifenin biyografileri hakkında geniş malumat vermesinin yanında Şîa'nın tarih anlayışını yansıtmaya açısından İbn Ebü'l-Hadîd'in (ö. 656/1258) *Şerhu Nehci'l-belâğa*²⁹ adlı eseri tezimiz için çok kıymetli bir eserdir. İbn Ebü'l-Hadîd'in eseri incelendiğinde sahâbeye karşı daha mutedil bir konumda olduğu görülecektir. Eserinde Gulât-ı Şîa'yı kınamış ve İmâmiyye Şîası'nın Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer, Hız. Osman ve Hız. Âişe hakkındaki sert tutumlarını kimi zaman tenkit etmiştir.

Çok yönlü bir müellif ve velût bir âlim olan İbnü'l-Mutahhar el-Hillî (ö. 726/1325), Moğol İlhanlı Sultanı Olcaytu'nun (ö. 726/1316) isteği üzerine sert bir Sünnîlik eleştirisi olan *Minhâcü'l-kerâme* adlı kitabını kaleme almıştır. Buna karşılık İbn Teymiyye (ö. 728/1328) *Minhâcü's-sünne*³⁰ adlı bir reddiye yazarak Hillî'nin iddialarının asılsız olduğunu göstermeye çalışmıştır.³¹ Tezimiz açısından son derece kıymetli olan bu iki eser, aynı zamanda Şîa'nın ve Ehl-i sünnet'in sahâbeye bakışını bir arada göstermesi bakımından çok önemlidir. Ayrıca Hillî, diğer eserleri olan *Nehcü'l-hak ve keşfü's-şıdk*³² ile *Keşfü'l-murâd fi şerhi Tecridi'l-i'tikâd*³³ adlı eserlerinde başta Hız. Âişe olmak üzere ilk üç halifeye çok sert eleştirilerde bulunarak onların gâsıp ve halifelîğe elverişli kimseler olmadığını dile getirmiştir.

İmâmiyye Şîası, Hız. Ali ve ondan sonra gelen İmamların imâmetini Usûlü'd-Dîn'den saymaktadır. Bu açıdan Hız. Ali'nin imâmetini gasp eden ve buna göz yuman sahâbenin durumu ve Hız. Âişe'nin yaşanan olaylara etkisi hakkında birçok kitap kaleme alınmıştır. Şîî kelam ve akaid kitaplarında bu konu hakkında birçok veri bulmak mümkündür. Bunlar arasında, Şeyh Sadûk'un, *İkmâlû'd-dîn ve*

²⁹ Ebû Hâmid İzzüddîn Abdülhamîd b. Hibetillâh b. Muhammed el-Medâinî İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Beyrut: Dâru İhyâ-i Kütübî'l-Arabiyye, 1967).

³⁰ Cemâlüddîn el-Hasen (el-Hüseyn) b. Yûsuf b. Ali İbnü'l-Mutahhar el-Hillî - Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Minhâcü'l-Kerâme fi Ma'rifeti'l-İmâme ma'a Minhâcü's-Sünneti'n-Nebeviyye* (Pakistan: y.y., 1982).

³¹ Ayrıca bk. Adem Eryiğit, "Şîî-Sünnî İmamet Tartışmaları Bağlamında Hız. Âişe (el-Hillî-İbn Teymiyye Örneği)", *Turkish Journal of Shiite Studies* 2/1 (2020), 71-86.

³² Cemâlüddîn el-Hasen (el-Hüseyn) b. Yûsuf b. Ali İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *Nehcü'l-Hak ve Keşfü's-Şıdk* (Kum: Dâru'l-Hicret, 2000).

³³ Cemâlüddîn el-Hasen (el-Hüseyn) b. Yûsuf b. Ali İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *Keşfü'l-Murâd fi Şerhi Tecridi'l-İtikâd* (Kum: Menşûrâtü Şekûra, 1953).

İtmâmü'n-ni'me,³⁴ *İlelü's-şerâ'i' ve'l-aḥkâm*,³⁵ *Kitâbü'l-Ḥişâl*³⁶ ve *Me'âni'l-aḥbâr*³⁷ adlı kitapları ile Şeyh Müfid'in (ö. 413/1022) *el-Emâlî*,³⁸ *el-İfşâḥ fi'l-imâme*,³⁹ *el-İrşâd*,⁴⁰ *el-İḥtişâs*,⁴¹ *el-Cemel ve'n-nuşra li-seyyidi'l-İtre fi'l-Başra*⁴² ve *Risâle fi mâ Eşkele min Ḥaberi Mâriye el-Kıbtıyye*⁴³ adlı çalışmaları konumuz açısından en önemli eserler arasında yer almaktadır.

Şeyh Müfid, *el-İrşâd* adlı eserinde kimi zaman Hz. Ali'nin Hz. Peygamber ile birlikteliğinden ve onunla beraber çıktığı gazveleri ele alırken kimi zaman da ilk üç halife ve Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile olan münasebetlerinden bahsetmiştir. *el-İfşâḥ* adlı eserinde ise imâmet kavramını ele alıp, imâmetin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu ve ilk üç halifenin halifelik makamına layık olmadığını belirterek onları eleştiriye tabi tutmuştur. Konumuza kaynaklık etmesi bakımından *el-Cemel ve'n-nuşra li-seyyidi'l-İtre fi'l-Başra* adlı bir diğer eserinde ise Şiî bakış açısıyla Cemal Savaşı'nın öncesinde ve sonrasında yaşanan olaylar hakkında ve Hz. Âişe'nin olaylara etkisi bağlamında bizlere çok önemli bilgiler vermektedir.

Ayrıca Şerîf el-Murtazâ'nın (ö. 436/1044) *eş-Şâfi fi'l-imâme*,⁴⁴ *Emâlî'l-Murtazâ* adıyla da bilinen *Ğurerü'l-fevâ'id ve dürerü'l-ḳalâ'id*⁴⁵ ve *Resâ'ilü's-Şerîf el-Murtazâ*⁴⁶ adlı kitapları ile Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin (ö. 460/1067) *el-İḥtişâd fîmâ*

³⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî Şeyh Sadûk, *İkmâlü'd-dîn ve İtmâmü'n-ni'me*, thk. Seyyid Hasan el-Mûsevî el-Horasânî (Necf: Matba'atü'l-Haydariyye, 1979).

³⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî Şeyh Sadûk, *İlelü's-şerâ'i' ve'l-aḥkâm* (Necf: Mektebetü'l-Haydariyye, 1966).

³⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî Şeyh Sadûk, *Kitâbü'l-Ḥişâl* (Kum: Cemâ'ati'l-Müderrişîn, 1982).

³⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî Şeyh Sadûk, *Me'âni'l-aḥbâr* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rifet-i li't-Tabâ'at-i ve'n-Neşri, 1979).

³⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî Şeyh Müfid, *el-Emâlî* (Kum: Matba'atü'l-İslâmiyye, 1982).

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî Şeyh Müfid, *el-İfşâḥ fi'l-imâme* (Beyrut: Dâru'l-Müfid, 1993).

⁴⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî Şeyh Müfid, *el-İrşâd fî mâ rifeti Ḥucecillâhi 'ale'l-İbad* (Tahran: Kitâbü'l-Furûşî'l-İslâmiyye, 1932).

⁴¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî Şeyh Müfid, *el-İḥtişâs*, thk. Ali Ekber el-Ğîfârî (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1982).

⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî Şeyh Müfid, *el-Cemel ve'n-nuşra li-seyyidi'l-İtre fi'l-Başra* (Kum: Mektebetü'd-Dâverdi, 1983).

⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî Şeyh Müfid, *Risâle fi mâ Eşkele min Ḥaberi Mâriye el-Kıbtıyye*, thk. Şeyh Mehdî es-Sibâhî (Beyrut: Daru'l-Müfid, 1993).

⁴⁴ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî eş-Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-imâme*, thk. Abduzzehra el-Hüseynî el-Hatip (Tahran: Müessesetü's-Sadık, 1987).

⁴⁵ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî eş-Şerîf el-Murtazâ, *Emâlî'l-Murtazâ: Ğurerü'l-fevâ'id ve dürerü'l-ḳalâ'id*, thk. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 1967).

⁴⁶ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî eş-Şerîf el-Murtazâ, *Resâ'ilü's-Şerîf el-Murtazâ* (Kum: Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerim, 1984).

yete 'allaku bi'l-i 'tikād'ı,⁴⁷ *Telhîşü 'ş-Şâfi*'si⁴⁸ ve İbnü Tâvûs'un (ö. 664/1266) *eṭ-Ṭarâ 'if fi ma 'rifeti mezâhibi 't-tavâ 'if*⁴⁹ adlı çalışmaları Şîî akaid ve kelamı alanında istifade ettiğimiz diğer önemli eserler arasındadır.

Çalışmamıza kaynaklık etmesi bakımından Şîî Kur'an tefsirleri de en önemli eserler arasında yer almaktadırlar. Özellikle bu tür eserler, âyetlerin nüzûl sebepleri hakkında bilgi vermeleri açısından paha biçilmez değere sahiptirler. Bunlardan Ali b. İbrahim el-Kummî'nin (ö. 307/919 [?]) *Tefsîrû'l-Kummî*'si,⁵⁰ özellikle Sünnîlik karşıtı bir karaktere sahip olması ve siyer alanında çok sayıda rivayet içermesi bakımından tezimiz için önem arz etmektedir. Sünnî iken sonradan Şîî olan ve fazlasıyla velût bir âlim kimliğiyle tanınan Ayyâşî'nin (ö. 320/932 [?]) *Tefsîrû'l-Ayyâşî*⁵¹ adlı çalışması da Şîî siyer ve İslâm tarihine dair rivayetleri barındırması açısından önemli bir eserdir; Bununla birlikte Ayyâşî'nin tefsiri ilk on sekiz sûreyi kapsamakta ve Şîî Kur'an tefsirinde önemli bir konumda bulunmaktadır. Ayrıca, Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*'ı,⁵² Tabersî'nin (ö. 548/1154) *Mecma 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*'ı,⁵³ Beyâzî'nin (ö. 877/1472) *eş-Şirâtü'l-Müstakîm ilâ Müsteḥikḳi 't-Taḳdîm*'i,⁵⁴ Feyz-i Kâşânî'nin (ö. 1090/1679) *Tefsîrû 'ş-Şâfi*'si,⁵⁵ Bahrânî'nin (ö. 1107/1696) *el-Burhân fî tefsîri'l-Kur'ân*'ı⁵⁶ ve son dönem Şîî âlimlerinden olan Tabâtabâî'nin (ö. 1981) *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'ân*'ı⁵⁷ çalışmamıza kaynaklık eden tefsirler arasındadır. Bunlardan, Şîilikte aşırı olan Beyâzî'nin *eş-Şirâtü'l-Müstakîm* adlı tefsiri, içerisinde siyer ve

⁴⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *el-İktisâd fî mâ yete 'allaku bi'l-i 'tikād* (Necf: Matba'atü'l-Hiyâm, 1979).

⁴⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *Telhîşü 'ş-Şâfi* (Tahran: y.y., 1985).

⁴⁹ Râdiyyüddîn Ali b. Mûsâ b. Ca'fer İbn Tâvûs, *eṭ-Ṭarâ 'if fi ma 'rifeti mezâhibi 't-tavâ 'if* (Kum: Matba'atü'l-Hiyâm, 1980).

⁵⁰ Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsîrû'l-Kummî*, thk. Tayyib el-Mûsevî el-Cezâirî (Necf: Mektebetü'l-Hüdâ, ts.).

⁵¹ Ebü'n-Nadr Muhammed b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ayyâşî es-Sülemî es-Semerkindî el-Ayyâşî, *Tefsîrû'l-Ayyâşî*, thk. Hâşim er-Resûlî el-Mahlâtî (Tahran: Mektebetü'l-İlmiyyetü'l-İslâmiyye, ts.).

⁵² Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ahmed H. Kasîr el-Âmilî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.).

⁵³ Ebû Ali Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl et-Tabersî, *Mecma 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Kum: Mektebetü'l-Âyetullah el-'uzmâ el-Mar'aşî en-Necefî, 1982).

⁵⁴ Muhammed Ali b. Yûnus el-Âmilî en-Nebâtî el-Beyâzî, *eş-Şirâtü'l-Müstakîm ilâ Müsteḥikḳi 't-Taḳdîm*, thk. Muhammed el-Bâkır el-Behbûtî (b.y.: Matba'atü'l-Haydariyye, 1964).

⁵⁵ Molla Muhsin Muhammed b. Şâh Murtazâ b. Şâh Mahmûd-ı Kâşânî, *Tefsîrû 'ş-Şâfi*, thk. Seyyid Muhsin Hüseyinî el-Emînî (Kum: Mektebtü's-Sadr, 1995).

⁵⁶ Hâşim b. Süleymân b. İsmâîl b. Abdilcevâd el-Hüseyinî el-Bahrânî, *el-Burhân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Kum: Matba'atü'l-İlmiyye, 1973).

⁵⁷ Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1974).

İslâm tarihine dair çok sayıda tevil ve şiir barındırması bakımından tezimiz için büyük önem arz etmektedir.

Tezimizde çağdaş Şîî müelliflerinin eserlerinden de olabildiğince istifade edilmiştir. Bunlar arasında; Hasan el-Mustafavî'nin (ö. 1426/2005) *el-Hakâik fî Târîhi'l-İslâm ve'l-Fiten ve'l-Ehdas*⁵⁸ adlı çalışması ile Seyyid Ca'fer Murtazâ el-Âmilî'nin (ö. 1441/2019) Hz. Peygamber'in hayatını yazdığı *es-Şahîh min Sîreti'n-Nebîyyi'l-A'zam*'ı,⁵⁹ Hz. Ali'nin hayatını ele aldığı *es-Şahîh min Sîreti İmam Ali*'si⁶⁰ ve İfk olayını değerlendirdiği *Hadîsü'l-İfk*⁶¹ adlı eseri, çağdaş Şîî müelliflerinin Hz. Âişe tasavvurunu yansıtmaları açısından son derece önem arz etmektedir. Özellikle de Murtazâ el-Askerî'nin (ö. 1428/2007) *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*⁶² adlı eseri ile Şeyh Hüseyin el-Hısn'ın *Ebhâsü Havle's-Seyyide Âişe (Ru'yetü Şîyyeti Mu'âsıra)*⁶³ adlı eseri, çağdaş İmâmiyye Şîası müelliflerinin Hz. Âişe tasavvurunu yansıtan en önemli çalışmalar arasında yer almaktadırlar.

Araştırmalar

Bu kısımda tezimizin konusuyla ilgili ülkemizde ve yurtdışında daha önce yapılmış olan çalışmalara yer vereceğiz. Bununla birlikte tezimizin konusuyla benzer içeriğe sahip gibi görünen çalışmalardan ayrıldığımız noktalara değinmeye çalışacağız. İmâmiyye Şîası kaynaklarındaki Hz. Âişe tasavvuruna dair birkaç çalışma yapılmış ancak kanaatimizce bu çalışmalarda mesele yeterince irdelenmemiştir. Bu bakımdan tezimizin özgün olduğu ve ele alınan konuda yapılmış ilk kapsamlı bilimsel çalışma hüviyetini taşıdığı düşünülmektedir.

Ülkemizde, İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe'ye dair yer alan rivayetler konusunda yapılan çalışmalar genellikle Şîa'nın sahâbe tasavvuru konusunun alt başlığı olarak ele alınmış ve derinlemesine bir çalışma yapılmamıştır. Bu konuda yapılmış tek spesifik çalışma ise Ali Aksu'ya ait olan bir sempozyum bildirisi⁶⁴. İsim yönünden tez konumuza benzeyen bu bildiri içerik bakımından

⁵⁸ Hasan el-Mustafavî, *el-Hakâik fî Târîhi'l-İslâm ve'l-fiten ve'l-ehdas* (Kum: y.y, 1989).

⁵⁹ Seyyid Ca'fer Murtazâ el-Hüseynî el-Âmilî, *es-Şahîh min Sîreti'n-Nebîyyi'l-A'zam* (Kum: Dâru'l-Hadîs, 2009).

⁶⁰ Seyyid Ca'fer Murtazâ el-Hüseynî el-Âmilî, *es-Şahîh min Sîreti İmam Ali* (Kum: el-Merkezü'l-İslâmî li'd-Dirâsât, 2012).

⁶¹ Seyyid Ca'fer Murtazâ el-Hüseynî el-Âmilî, *Hadîsü'l-İfk* (Beyrut: Dâru't-Taâruf li'l-Matbûât, 1980.)

⁶² Seyyid Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn Âişe* (Beyrut: Dâru'z-Zehrâ, 1985).

⁶³ Şeyh Hüseyin el-Hısn, *Ebhâsü Havle's-Seyyide Âişe (Ru'yetü Şîyyeti Mu'âsıra)* (Beyrut: Dâru Ravâfid, 2017).

⁶⁴ Ali Aksu, "İmâmiyye Şîası Kaynaklarına Göre Hz. Âişe" Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Sivas: Sivas Belediyesi, 2017, 273-283.

tezimizle örtüşmemektedir. Aksu, bildirisinde sadece birkaç iddia üzerinde durmuş ve ana kaynaklara inmeden çağdaş yazarların anlatımı üzerinden konuyu işlemiştir. Bunun yanında Şîa'nın Hz. Âişe tasavvuru tam olarak ortaya konulmamış, Şîa'nın ortaya attığı iddiaların neden ve sonuçlarına değinilmemiştir.

Yine ülkemizde, Şîa kaynaklarındaki Hz. Âişe tasavvuruna bazı kitap bölümlerinde ve yapılan tezlerin alt başlıklarında yer verilmiştir.⁶⁵ Ancak bu çalışmalarda da konu detaylı bir şekilde ele alınmadan sadece Hz. Âişe hakkındaki birkaç Şîî müellifin iddiası ve bu iddialara verilen cevaplar üzerinden çalışmalar ilerletilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında bazı akademik makalelerde de bu konu dolaylı bir şekilde ele alınmıştır.⁶⁶ Ancak bu çalışmaların hiçbirinde İmâmiyye Şîası'nın Hz. Âişe tasavvuru tam olarak ortaya konulamamıştır. Bizler de tüm bu çalışmalardan yeri geldiğinde istifade edip yüzeysel geçilen konuları etraflıca inceleyerek eksik bırakılan yönleri tamama erdirmeye çalıştık.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Arap dünyasında Şîa'nın Hz. Âişe tasavvuru hakkında yapılan tez çalışmaları bir tane ile sınırlıdır. Sözü edilen çalışma başlığı Türkçe'ye "*Ehl-i Sünnet ve İsnâaşeriyye Şîasına Göre Hz. Âişe'nin Ehl-i Beyt İndindeki Konumu (Karşılaştırmalı Bir Çalışma)*" şeklinde tercüme edilebilecek yüksek lisans tezidir.⁶⁷ İsminden de anlaşılacağı üzere bu tezde Hz. Âişe'nin Ehl-i beyt mensupları ile olan ilişkileri ele alınmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Şîa'nın Hz. Âişe tasavvurunu tam olarak yansıtmamakla beraber kimi zaman Şîa'nın Hz. Âişe hakkındaki birtakım iddialarına yer verilmiş ve Ehl-i sünnet kaynaklarından bu iddialara cevap üretilmeye çalışılmıştır.

Hz. Âişe hakkında bugüne kadar yazılmış en kapsamlı akademik eser, Abdülkadir es-Sekkâf'ın editörlüğünü yapmış olduğu *Âişetü Ümmü'l-Mü'minîn, Mevsû'atün 'ilmiyyetün 'an Hayatihâ ve Fazlihâ ve Mekânetihâ el- 'ilmiyyeti ve*

⁶⁵ Nigar Bacak, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Anlayışı* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 104-110; Mehmet Efendioğlu, *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 252-269; Abdulalim Demir, *İmâmiyye Şîa'sı Hadis Kaynaklarına Göre Sahâbe Tasavvuru* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

⁶⁶ Eryiğit, "Şîî-Sünnî İmamet Tartışmaları Bağlamında Hz. Âişe (el-Hillî-İbn Teymiyye Örneği)"; Zekeriya Doğrusözlü, "İmâmiyye Şîası Kaynaklarında Hz. Muhammed'in Ölümü ile İlgili Spekülasyonlar", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (2020), 132-144.

⁶⁷ Abdülkerîm Ziyâd Muhammed el-Hâtıp, *Menziletü Ümmü'l Mü'minin 'Âişe 'inde Ehl-i Beyt Beyne's-Şî'ati'l-İsnâaşeriyye ve Ehl-i's-Sünne "Dirâsetü'n Mukârenetün"* (Gazze: Gazze İslâm Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

'alâkatihâ bi-Âli'l-Beyti ve Reddi'-ş-Şübhâtî Havlehâ⁶⁸ adlı eserdir. Akademik bir üslupla Arapça hazırlanan bu kitapta, Şîa'nın Hz. Âişe tasavvuru bir başlık altında tematik şekilde ele alınmıştır. Klasik Şîa kaynaklarında bu konuda zikredilen birkaç iddiaya değinilerek Ehl-i sünnet nazariyesinden cevaplar verilmeye çalışılmıştır. Çağdaş Şîî müelliflerin görüşlerine yer verilmeden birkaç ana kaynak üzerinden sınırlı bir çalışma yapılmıştır.

Araştırmalarımız neticesinde batıda, İmâmiyye Şîası kaynaklarını esas alarak Hz. Âişe tasavvurunu inceleyen bir çalışma tespit edemedik. Ancak birçok Şîî müellifin eseri Arapça'dan veyahut da Farsça'dan İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Örneğin Murtazâ el-Askerî'nin *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn Âişe* adlı eseri, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*⁶⁹ adıyla üzerine çevirmenin notları da eklenerek İngilizce'ye çevrilmiştir. Bizler de bu vb. tercümelerden yeri geldiğinde istifade etmeye çalıştık.

Şimdiye kadar zikredilen yakın tarihli bu çalışmaların konumuzla alakası olmakla birlikte Şîî kaynaklardaki Hz. Âişe portresini net bir şekilde yansıttıkları düşünülmemektedir. Bununla birlikte yeri geldikçe bu çalışmalardan istifade ettiğimizi de belirtmemiz gerekir. Tezimizin, zikredilen tüm bu çalışmalardan ayrıldığı en önemli nokta ise İmâmiyye Şîası kaynaklarına göre Hz. Âişe'nin hayatını, doğumundan vefatına kadar kronolojik bir şekilde ele almasıdır. Bununla birlikte İmâmiyye Şîası kaynaklarında, tarihsel süreç içerisinde Hz. Âişe'ye dair yer alan iddiaların tespit ve tasnif işlemleri yapıldıktan sonra Şîa'nın Hz. Âişe tasavvurunu ortaya koyan özgün ve sistematik bir bilimsel çalışmanın ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Çalışmamızın bu kısmında konumuza giriş olması bakımından, Şîa'nın tarihsel süreçteki yerini genel bir çerçevede ele alıp, başta Hz. Âişe olmak üzere sahâbeye bakışını ve genel düşünce yapısını değerlendirmeye çalışacağız. Şîa'nın ne zaman ortaya çıktığı, Şîa kelimesinin dilbilimsel açıdan incelenmesi ve bir kavram olarak serüveni hakkında bugüne kadar çok sayıda çalışma yapılmış

⁶⁸ Alevî b. Abdülkadir es-Sekkâf (ed.), *Âişetü Ümmü'l-Mü'minîn, Mevsû'atün 'ilmiyyetün 'an Hayatihâ ve Fazlihâ ve Mekânetihâ el-'ilmiyyeti ve 'alâkatihâ bi-Âli'l-Beyti ve Reddi'-ş-Şübhâtî Havlehâ* (Zahran/Suudi Arabistan: Müessesetü'd-Dürreri's-Seniyye, 2013).

⁶⁹ es-Seyyid Murtazâ el-Askerî, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, çev. Alaaddin Pazargadi (Tahran: Naba Publication, 2000).

durumdadır.⁷⁰ Bizler bu konuları tekrar ele almak yerine Şîa'nın genel olarak temel kavramlarından, inanç-düşünce yapısından ve başta Hz. Âişe olmak üzere sahâbe tasavvurundan bahsetmeye çalışacağız.⁷¹

Başta İmâmiyye Şîası müellifleri olmak üzere hemen hemen bütün Şîî müellifler, Şîîliğin ortaya çıkışını ya Asr-ı Saâdet ile ya da Hz. Peygamber'in vefatıyla başlatırlar. Hz. Peygamber'in sağlığında bizzat kendisinin, Hz. Ali taraftarlarını “Şîatü Ali” şeklinde isimlendirdiğini iddia ederek Allah Resûlü'nün vefatının ardından Hz. Ali'nin imâmetini ileri sürmüşlerdir. Hz. Peygamber'in vefatıyla siyasi ve dini otoritenin Hz. Ali'ye geçtiğini, bu yüzden Hz. Ali ve dostlarının (Abbas, Zübeyr, Selman, Ebû Zer, Mikdâd ve Ammâr) halife seçiminin yapıldığı yere gitmediğini ancak Müslümanların selâmetinin tehlikede olduğunu gözettiklerinden dolayı çözümün yapılan seçimi kabul etmekte bulduklarını ileri sürmüşlerdir.⁷²

Şîa'ya göre imâmet, doğrudan dinî inanç (Usûlü'd-Dîn) ile ilgili bir meseledir. Bu yüzden Şîî inanç ve anlayışının merkezinde Hz. Ali'nin bizzat Allah Resûlü tarafından imam/halife olarak tayin edildiği fikri yatmaktadır. Bu açıdan Şîîliğin diğer İslâm mezheplerinden ayrıldığı en ayırt edici özelliği Hz. Ali'nin nas ve tayin yoluyla imam olduğu fikridir.⁷³ Şîîlerin, Şîîlik düşünce nazariyesini özellikle Asr-ı Saâdet'e yani Hz. Peygamber dönemine dayandırmalarının en önemli sebebi ise Şîîliğin aslında İslâm'ın özü olduğunu ortaya koyarak ona yapılacak olan tüm eleştirilerin aslında İslâm'a yapılmış olduğunu göstermek ve yapılan eleştirileri ortadan kaldırmaya çalışmaktır.

Şîa'ya göre imâmet ile hilâfet kavramları arasında fark bulunmaktadır. İmâmet, nas ve tayinle Hz. Ali'ye ondan da kendisinin soyundan gelen imamlara geçmiştir. İmamlara itaat etmek farz olduğu gibi nas ile tayin edildikleri için onlar

⁷⁰ Ahmet Vehbi Ecer, “Şîa ve Doğuşu”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1983), 131-142; Hasan Onat, “Şîîliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1-2 (1997), 79-118; Mustafa Öz, “Şîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/111; Hasan Hüseyin Güneş, “Şîa Kelimesi Üzerine Etimolojik Bir Tahlil”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 7 (2014), 203-213; Aznavur Demirpolat - Mehmet Adem Ergül, “Sosyo-Politik Şîa'dan Teo-Politik Şîîliğe Evrilen Süreç” 4/1 (2021) 34-53.

⁷¹ Şîa'nın sahâbe tasavvuruna dair yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biri Abdülalim Demir'e ait olan doktora tezidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Demir, *İmâmiyye Şîa'sı Hadis Kaynaklarına Göre Sahâbe Tasavvuru*.

⁷² Onat, “Şîîliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)”, 81.

⁷³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîîlik* (İstanbul: Der Yayınları, 1979), 302 vd.

aynı zamanda masumdurlar (günahsızdırlar). Bundan dolayı imam olan kimse nassın koruyuculuğunda ismet sıfatına sahip olan kimsedir. Aynı zamanda imamlar, olanları ve ileride olacakları bilirler. İmamlar, mukarreb bir meleğin ve gönderilen bir peygamberin bile ulaşamadığı bir makamda bulunurlar. Bu açıdan imamlar, “Allah’ın kapıları” olarak görülmekte ve imâmeti inkar edenler müminler arasında sayılmamaktadırlar.⁷⁴ Bunların yanında imam olan kimsenin ledünnî ilme sahip olması, yani Allah tarafından verilen bir makama sahip olması ve sözlerinin hüccet kabul edilmesi gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir.⁷⁵

Hilâfete gelince; Şîa’da hilâfet, tıpkı Ehl-i sünnet’teki gibi devlet başkanlığı ve iktidarı fiilî olarak elinde bulunduran yönetim anlamındadır. Şîa her ne kadar Ehl-i sünnet’in hilâfet kurumuna yüklediği manayı kabul etse de bu kurumu yöneten halifenin tayini meselesinde Ehl-i sünnet’ten ayrılmaktadır. Bu anlayışa göre her imam halife olabilmekte ancak her halife imam olamamaktadır.⁷⁶ Bu durumda Şîa’ya göre Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hz. Ömer (ö. 23/644) ve Hz. Osman (ö. 35/656), hilâfeti belli bir dönem gasp edip ellerinde tutan kimselerdir ve onların hilâfeti asla meşrû değildir.⁷⁷ Ancak Hz. Ali ilk üç halifenin hilâfeti döneminde imam olarak görevini devam ettirmiştir. Fakat gücü yetmediği için takıyye yapmak zorunda kalmış ve iktidar ile iyi geçinmeye çalışmıştır. Hz. Ali’nin imâmeti otuz yıl sürmüştür, bunun yirmi dört yıl altı ayını takıyye yaparak, beş yıl altı ayını ise münafıklarla savaşarak geçirmiştir.⁷⁸

Şîi kaynaklarda, Hz. Ali’nin Hz. Peygamber tarafından bizzat imam tayin edildiğine dair birtakım deliller ön plana çıkartılmaktadır. Bunlar arasında Gadîr-i

⁷⁴ Serdar Demirel, *Ehl-i Sünnet İle İmâmiyye Şîası Arası Karşılaştırmalı Hadis İlimleri* (İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2014), 50-55.

⁷⁵ Metin Bozan, “İmâmiyye Şîa’sının Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 9/26 (2006), 95-112.

⁷⁶ Demir, *İmâmiyye Şîa’sı Hadis Kaynaklarına Göre Sahâbe Tasavvuru*, 34.

⁷⁷ Meclisî, *Bihârü’l-envâr*, 30/517.

⁷⁸ Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, 11-12; Ebü’l-Hasan ‘Alî b. Îsâ b. Ebü’l-Feth el-Erbilî, *Keşfü’l-Gumme fî Ma’rifeti’l-Eimme* (Tebriz: Mektebetü Benî Hâşim, 1961), 1/63.

Hum Olayı,⁷⁹ Kırtas Hadisesi,⁸⁰ bazı Kur'an âyetleri⁸¹ ve bazı hadisler⁸² bulunmaktadır. Hz. Ali'nin hilâfetini kendisine teslim etmeyen "sahâbenin adaleti"

⁷⁹ "Başta İmâmiyye Şîası olmak üzere hemen hemen bütün Şîî gruplara göre Hz. Peygamber Veda haccı dönüşü (18 Zilhicce 10 / 17 Mart 632), aslında dinlenmeye elverişli bir yer olmadığı halde önemli bir hususu bildirmek maksadıyla Gadir-i Hum mevkiinde konaklamış, bu sırada, kendisine indirilen her vahyi tebliğ etmesini emreden, bunu yapmadığı takdirde elçilik görevini yerine getirmiş sayılmayacağını belirten âyet (el-Mâide 5/67) nâzil olmuştur. Resûl-i Ekrem, kafilenin önde giden ve geride kalan bütün fertlerinin toplanmasını istemiş, herkes geldikten sonra öğle namazını kıldırması ve arkasından yeni gelen âyeti tebliğ ederek bir konuşma yapmıştır. Hz. Peygamber bu konuşmasında dünyaya veda etme zamanının yaklaştığına işaret ederek risâlet görevini yerine getirip getirmedeğii hakkındaki kanaatlerini ashabına sormuş, olumlu cevap aldıktan sonra ashabının Allah'a ve âhiret gününe olan imanını yeniden ikrar ettirmiş ve ardından "sekaleyn hadisi" diye meşhur olan sözlerini söylemiştir: "Size paha biçilmez iki şey bırakıyorum: Allah'ın kitabını ve Ehl-i beytimi... Benden sonra bunlara sarılırsanız asla sapıklığa düşmezsiniz." Resûl-i Ekrem konuşmasını bitirdikten sonra Hz. Ali'yi sağ tarafına almış, elini tutup kaldırmış ve şöyle demiştir: "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allahım! Onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol!" Hz. Peygamber'in bu açıklamalarından sonra orada bulunanlar sırasıyla gelip Hz. Ali'yi tebrik etmişlerdir. Bunların arasında Hz. Ebû Bekir, Ömer ve o anda Ali'nin imâmeti hakkında bir şiir söyleyen Hassân b. Sâbit de vardır. Medine'ye hareket edilince yolda, hatta bazılarının göre daha orada, "...Bugün sizin için dininizi ikmal ettim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslâm'ı seçtim..." meâlindeki âyet nâzil olmuştur. (el-Mâide 5/3)." Bk. Ethem Ruhi Fığlalı, "Gadir-i Hum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/279. Bir kısım Şîî müelliflere göre ise Mâide Sûresi'nin 67. âyetinin nâzil olmasının sebebi, Hz. Peygamber'e "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır" sözü tebliğ edilmiş fakat Hz. Peygamber insanlardan korkup bu âyeti onlara bildirmemiştir. Buna ilaveten Hz. Peygamber'e namaz, zekat, oruç ve haccı insanlara açıkladığı gibi Hz. Ali'nin velâyetini de müminlere açıklaması emredilmiş fakat Hz. Peygamber'in bu konuyu insanlara açıklama noktasında zorlandığı, kavminin dinlerinden dönmelerinden ve onu yalanlamalarından korktuğu ve bunun üzerine yukarıda zikredilen Mâide Sûresi'nin 67. âyetinin nâzil olduğu ve velâyetin emredilen son farz olduğu iddia edilmiştir. Ebû'l-Kâsım Furât b. İbrâhim İbn Furât el- Kûfî, *Tefsîrû Furat el-Kûfî* (Necef: Matba'atü'l-Haydariyye, ts.), 130; Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfî*, 1/389; Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî, *İşbâtü'l-vasıyye li'l-İmâm 'Alî b. Ebî Tâlib* (Beyrut: Dâru'l-Adva, 1988), 132-133.

Şîî müellif Tabersî'ye göre ise bu âyette tebliğ edilmesi gereken şey Hz. Ali'nin hilâfetidir. Hz. Peygamber, takıyye yaparak eşi Âişe'den bazı şeyleri gizlemiş bu yüzden Allah, Hz. Peygamber'i ikaz etmiştir. Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 3/344.

⁸⁰ Hz. Peygamber'in hastalığı şiddetlenince yanında bulunan ashabına "Bana bir kağıt ve kalem getirin; size bir yazı (vasiyet) yazayım/yazdırayım ki, benden sonra sapıklığa düşmeyesiniz" buyurur. Hz. Peygamber'in bu sözü üzerine orada bulunan Müslümanlar yazı malzemesi getirilip getirilmemesi hususunda görüş ayrılığına düşerler. Hz. Ömer'in de aralarında bulunduğu bir kısım sahâbe, Hz. Peygamber'in, hastalığın şiddetinden dolayı bu sözü söylediğini, Allah'ın Kitabı'nın Müslümanlara yeteceğini söyler. Tartışma uzayınca Hz. Peygamber de yanındakilerin dışarı çıkmasını ister. Şîî müelliflere göre Hz. Ömer, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından halife olarak vasiyet edileceğini anladığı için Hz. Peygamber'in bu emrini engellemiştir. Bk. Mehmet Nur Akdoğan, "Şîî Literatürde Hz. Ömer'in Bazı Hadiselerdeki Rolü", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12 (2014), 87-90.

⁸¹ Örneğin bk. el-Mâide 5/3, 55, 67, 75; Nûr 24/55; el-Ahzâb 33/33.

⁸² 1- Davetin başlangıcı hadisi: Şia'ya göre Hz. Ali'nin imâmetini ilan etmek maksadıyla nâzil olan "Önce yakın akrabamı uyar." Şuarâ 26/214 âyeti, onun vasiliğinin bir ispatı olarak öne sürülmektedir. Hz. Ali'nin imâmet ve hilâfeti için öne sürdükleri ilk nas olan bu âyetin nüzûlünden sonra aktarılan rivayetlere göre Hz. Peygamber en yakınlarını, amcası Ebu Tâlib'in evinde topladı. Aralarında Hz. Ali, Hz. Hamza ve Ebû Leheb gibi isimlerin olduğu, sayıları kırkı aşan kişiye yemek verdi ve onlara İslâm'ı tebliğ etti. Ancak Ebû Leheb'in itiraz ve engellemeleri üzerine bu yemek tekrarlanmak zorunda kaldı. Son toplantıda Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Abdülmüttâliboğulları! Allah'a andolsun ki, Arapların içinde kavmine benim size getirdiğim şeyden (İslâm) daha üstün bir şey getiren bir genç bilmiyorum. Ben size dünya ve ahiret hayatının en hayırlı şeyini getirdim. Allah bana, sizi bu dine davet etmemi emretti. Şimdi içinizden hanginiz, benim kardeşim, vasim ve halifem olmak üzere bu işimde benim yardımcım olmak ister?" Hz. Ali der ki toplantıda bulunanlar sustular.

mesalesi Şîî kaynaklarda geniş bir şekilde tartışılmıştır. Şîîler, sahâbeyi diğer insanlarla aynı derecede görmekte ve onların arasında fasık olanlar olduğu gibi adaletli olanların da varlığından bahsetmektedirler.⁸³ Onlara göre sahâbenin adaletli olup olmadığı Hz. Ali'ye olan sevgisiyle ölçülmektedir. Eğer bir sahâbe Hz. Ali'ye sevgi besliyorsa mümin; nefret ediyorsa münafıktır. İmâmiyye Şîası kaynaklarının bir kısmında sahâbenin tamamı tekfir edilirken, bir kısım kaynaklarında ise üç,⁸⁴ dört⁸⁵ ya da yedi⁸⁶ kadar sahâbenin dışında tüm sahâbîlerin irtidad ettiği iddia edilmektedir.⁸⁷

Şîî müelliflerin irtidad ettiğini iddia ettikleri sahâbenin başında Hz. Âişe ve ilk üç halife gelmektedir. Nitekim Hz. Âişe ve ilk üç halifeyi gâsıp olarak nitelendirmektedirler. Onlara göre Hz. Ali, Hz. Peygamber vefat ettiğinde onun teşhiz ve tekfin işlemleriyle alakadar olurken Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, sırf dünya işlerine tamah ettiklerinden ve insanlara başkanlık yapmak sevdası yüzünden Sakîfe çardağında hilâfeti ele geçirip gasp etmişlerdir.⁸⁸ Şîî müelliflere göre Sakîfe'de yapılan bu biat, Kur'an ve sünnetteki naslara aykırıdır. Kur'an ve

Ben aralarında en küçükleri, gözünün pınarında en çok, karnı en büyük ve baldırı en ince olanıydım. Ben, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu işte senin yardımcın ve vezirin olurum" dediğimde o, benim boynumdan tutarak, "İşte bu genç benim kardeşim, vasım ve içinizdeki halifemdir. Onu dinleyiniz ve ona itaat ediniz!" der. Bunun üzerine orada bulunan topluluk kendi aralarında gülüşür ve aralarından bazıları Ebû Tâlib'e şöyle derler: "Sana oğlunu dinleyip ona itaat etmeni emretti." Mehmet Salih Arı, *İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011), 47-48.

2- Sekaleyn hadisi: "Size iki ağır emanet bırakacağım. Onlara sınıksız sarıldıkça, hiçbir zaman sapıtmazsınız. Bunlar, Allah'ın kitabı ve itretim (Ehl-i beytim) dir." Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi*, 1/289; Mes'ûdî, *İşbâtü'l-vaşîyye*, 132-133; Mûsevî, *el-Mürâca'ât*, 164-178.

3- Sefine hadisi: "Benim Ehl-i beytim, sizlerin arasında Nuh'un gemisine benzer. Kim ona binerse kurtulur; kim ondan yüz çevirirse boğulur."

4- Menzile hadisi: "Harun'un Musa'nın yanındaki konumu ne ise senin de benim yanımdaki konumun odur. Ancak benden sonra peygamber gelmeyecektir." Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, 11; Ebu Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Talib et-Tabersî, *el-İhticâc* (Kum: Zevî'l-Kurba, 2010), 1/140.

Bu dört meşhur hadisin dışında Şîa tarafından imâmetin Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere ait olduğuna dair delil olarak öne sürülen pek çok hadis bulunmaktadır. Bk. Onat, "Şîîliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)", 85-86. Ayrıca Şîî müellifler, sünnî hadis kaynaklarından da imâmete delil olarak gördükleri bazı hadisleri kullanmaktadırlar. Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2001) "Ahkâm", 61; Ebû'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim, *Şahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1955) "Zekât", 16.

⁸³ Mûsevî, *el-İctihâd*, 522-525.

⁸⁴ Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi*, 2/147; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 22/352.

⁸⁵ Süleym b. Kays, *es-Sakîfe*, 162.

⁸⁶ Şeyh Müfid, *el-İhtisâş*, 10.

⁸⁷ Bu konu hakkında Muhammed b. Ömer el-Keşşî, irtidad lafzının dinden dönmek manasında değil de sahâbenin Hz. Ali'ye biat etmekten geri durması manasında kullanıldığını dile getirmiştir. Bk. Keşşî, *Ricâlü'l-Keşşî*, 8.

⁸⁸ Şeyh Müfid, *el-İfşâh*, 11-12; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 30/517; Mustafavî, *Hakâik fi Târîhi'l-İslâm*, 202-203.

sünnetten sapmanın ilki olan bu olaydan sonra ikinci sapma Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i tayin etmesi, üçüncü sapma ise Hz. Ömer'in şûrâ tarzıdır.⁸⁹

İmâmiyye Şîası müellifleri, başta Hz. Âişe ve ilk üç halife olmak üzere sahâbenin çoğunu kendi siyasi ve itikadi anlayışlarına göre tenkit ettikten sonra bu sahâbîlerden hadis nakletmenin de caiz olmadığı yönünde görüş beyan etmişlerdir. Nitekim Hz. Âişe ve ilk üç halife Ehl-i beyt düşmanı olarak görülmüş, yapmış oldukları her iş ve eylem Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere karşı bir siyasi hamle olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı Şîî müellifler özellikle Hz. Âişe ve ilk üç halifeye kötü söz söylemenin, lanet etmenin ve onlardan teberrî (Allah'ın düşmanlarından berî olma) etmenin gerekliliği üzerine birtakım rivayetler aktarmışlardır.⁹⁰

Şîî müellifler, naklettikleri rivayetleri genellikle başta Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık olmak üzere diğer imamlara dayandırarak nakletme metodunu tercih etmişlerdir. Bu yöntemi tercih etmiş olmalarının sebepleri arasında, başta imamların bilgi bakımından Hz. Peygamber ile aynı seviyede bulunmaları, imamların masum (günahsız) olmaları ve kitapların imamlara arz edilmiş olması düşünceleri yatmaktadır.⁹¹ Nitekim Şîî kaynaklar incelendiği takdirde imamlardan nakledilen sözlerin Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerden çok daha fazla olduğu görülecektir.

Yine Hz. Âişe ve önde gelen sahâbîlerden teberrî etmek meselesinde de rivayetlerin sağlam bir temele oturtulması için aktarılan metnin imamlara nispet edildiği görülmektedir. Kerekî ve Meclisî'nin naklettikleri rivayete göre: *"İmam Ca'fer es-Sâdık, kılınmış olduğu her farz namazın ardından erkeklerden dört kişiye ve kadınlardan dört kişiye lanet etmiştir. Bunlar: (et-Teymî) Ebû Bekir, ('Adevî) Ömer, Osman ve Muâviye, Âişe, Hafsa, Hind ve Muaviye'nin kız kardeşi Ümmü'l Hakem olarak zikredilmektedir."*⁹² Bir diğer rivayette ise Şeyh Sadûk ve Meclisî, Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'dan (ö. 45/665 [?]) teberrî etmenin vücbiyyetinin gerekliliğini dile getirerek *"Bizim akidemiz onlardan teberrî etmek üzerinedir. Bizler dört puttan berîyiz. Bu dört put: Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Muâviye;*

⁸⁹ Arı, *İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 184.

⁹⁰ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Kerekî, *Nefehâtü'l-lâhût fî la'ni'l-cibt ve't-tâgût* (Tahran: Mektebetü Ninova el-Hadîse, ts.), 74; Meclisî, *'Aynü'l-hayât*, 599.

⁹¹ Bekir Kuzudîşli, "Şîa'da Rivayet Olgusunu Şekillendiren Temel Unsurlar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma dergisi* 18/1 (2018), 66-68.

⁹² Kerekî, *Nefehâtü'l-lâhût fî la'ni'l-cibt ve't-tâgût*, 74; Meclisî, *'Aynü'l-hayât*, 599.

kadınlardan ise Âişe, Hafsa, Hind ve Ümmü'l Hakem'dir. Onları destekleyip onlardan yana taraf tutanlardan da beriyiz. Çünkü onların, Allah'ın yeryüzünde yaratmış olduğu en şerli kimseler olup Allah ve resûlünün düşmanları olduklarına inanmaktayız. İman, ancak Allah'ın, resûlünün ve imamların düşmanlarından teberrî edince tamam olur.” demektedirler.⁹³

Aktarılan rivayetlerden de anlaşılacağı üzere İmamîyye Şîâ'sı müellifleri, yukarıda ismi geçen sahâbîlere sadece lanet etmekle yetinmemiş, onların Allah ve resûlünün düşmanları olduklarına ve onlardan yana durmanın dahi iman noksanlığına sebep olacağına inanmışlardır. Bu durumda Şîâ'ya göre Sünnî akîdeye sahip olanların sahâbeye göstermiş oldukları sevgi ve saygıdan dolayı imanlarında noksanlık bulunmakta ve onlar Allah'ın yeryüzünde yaratmış olduğu en şerli kimseler arasında yer almaktadır.

Netice itibarıyla, İmâmiyye Şîası'nın sahâbeye yaklaşımı ve sahâbe tasavvurunun Hz. Ali ve Ehl-i beyt merkezli bir anlayış içerisinde ve imâmet inancı çerçevesinde ele alındığı söylenilebilir. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında bunları sebep ve sonuçlarıyla birlikte ele almaya çalışacağız. Bu çerçevede Şîa'nın başta Hz. Âişe olmak üzere sahâbenin önde gelen isimlerine neden düşmanlık yaptığını daha iyi bir şekilde kavramış olacağız.

Konuya başlamadan önce son bir noktaya daha temas etmemiz gerektiğini düşünmekteyiz. Her şeyden önce bilinmelidir ki Şîa, İslâm fırkaları içerisinde hiçbir fırkanın başaramadığı bir şeyi başarmış, teşekkül sürecini tamamladıktan hemen sonra erken dönem İslâm tarihine geri dönerek Şîî anlayışa uygun imâmet merkezli sünî bir tarih oluşturmuştur. Bu geriye dönük tarih yazımı, aynı zamanda mitolojik ve ideolojik bir tarih tasavvurunun oluşmasına zemin hazırlamış ve gerçek tarihin yerini ideolojinin ve mitlerin almasına sebep olmuştur. Bunu Şîa tarafından kaleme alınan tüm tarih kitaplarında görmek mümkündür. Dolayısıyla Şîî yaklaşımın ürettiği rivayetleri kullanırken ihtiyatlı bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği düşünülmektedir. Zira sözü edilen rivayetler bağlamında doğru bir tarih perspektifi ortaya koymak oldukça hassasiyet gerektirmekte ve bir o kadarda zorluğu bünyesinde barındırmaktadır. Bizler de tüm bu zorlukları göz önünde bulundurup,

⁹³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî Şeyh Sadûk, *el-Hidâye* (Tahran: y.y., ts.), 110; Muhammed Abdüssettâr et-Tunsevî, *Buflânu 'Akâidi's-Şî'iyye* (Pakistan: Mektebetü'l-İmdâdiyye, 1982), 53; Hâtıp, *Menziletü Ümmü'l Mü'minin 'Âişe 'Inde Ehl-i Beyt Beyne's-Şî'ati'l-İsnâaşeriyye ve Ehli's-Sünne "Dirâsetü'n Muḳârenetün"*, 166.

elimizden geldiğince Şiî kaynaklarda bulunan rivayetleri olduğu gibi nakledip kanaatlerimizi de ekleyerek Şîa'nın Hz. Âişe tasavvurunu ortaya koymaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE

1.1. Hz. Âişe'nin Nesebi ve Lakapları

İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe'nin nesebi hakkında yer alan bilgiler ile Sünnî kaynaklarda yer alan bilgiler arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Aynı zamanda erken dönem ve çağdaş Şîî müellifleri Hz. Âişe'nin nesebini zikrederken Şîî kaynaklardan yararlanmak yerine doğrudan Sünnî kaynakları referans olarak göstermişlerdir. Bu açıdan bizler Hz. Âişe'nin nesebini zikrederken hem Sünnî hem de Şîî kaynakları referans alacağız. Buna göre Sünnî ve Şîî kaynaklarda zikredilen Hz. Âişe'nin nesebi “Âişe bint Ebû Bekir b. Ebû Kuhâfe b. Âmir b. Amr b. Kâ'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Kâ'b b. Lüeyy b. Gâlib” şeklindedir.⁹⁴

Sünnî kaynaklarda Hz. Âişe'ye nispet edilen lakapların İmâmiyye Şîa'sı kaynaklarında geçmemesi; İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe'ye nispet edilen lakapların ise Sünnî kaynakların tam aksine, onu zemmedici ve hakaretvari lakaplar olarak yer alması dikkat çeken bir husustur. Ehl-i sünnet kaynaklarında Hz. Âişe'ye verilmiş olan lakaplar Hz. Âişe'nin güzel ve üstün yönlerine vurgu yapmak maksadıyla zikredilirken Şîî kaynaklarda ise durum tam tersidir. Meselenin tam olarak anlaşılabilmesi için Sünnî kaynaklarda Hz. Âişe için kullanılan lakapların burada zikredilmesi önemli görülmektedir. Sünnî kaynaklarda Hz. Âişe için “Ümmü'l-Mü'minîn (Mü'minlerin annesi)”, kız kardeşi Esmâ'nın oğlu Abdullah b. Zübeyr'e nispetle “Ümmü Abdullah (Abdullah'ın annesi)”,⁹⁵ “Sıddîk'in Kızı”⁹⁶, “Sıddîka (Çok doğru olan, yalan söylemeyen)”, “Tayyibe (Temiz, İffetli kadın)”, “Müberre'e (Berâat eden kadın)”, “Hümeyrâ (kızılılık)”⁹⁷, “Şükeyrâ (kumralcık)”⁹⁸

⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 4/305; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-Kübrâ*, 8/46; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnaût (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 2/135; Murtazâ el-Askerî, *Eḥâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/27.

⁹⁵ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-Kübrâ*, 8/50,52; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 7/188; Muhammed b. Yûsuf eş-Sâlihî eş-Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, thk. Nizâmeddin el-Füteyyih (Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 2006), 78.

⁹⁶ Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şu'ayb el-Arnaût (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009) "Züh'd 20"; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998) "Tefsîr 24"; Cihan Rıf'at Fevzi, *es-Seyyide Âişe ve Tevsikuhâ li's-Sünne* (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 2001), 10.

⁹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/140; Fevzi, *es-Seyyide Âişe ve Tevsikuhâ li's-Sünne*, 9-10.

⁹⁸ Vâkidî, *el-Megâzî*, 3/1091; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-Kübrâ*, 8/57; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 7/171.

ve “Müveffekâ (başarılı)”⁹⁹ gibi bazı künye ve lakaplar kullanılmaktadır. Zikredilen lakapların hepsi de Hz. Âişe’nin güzel ve üstün yönlerini ön plana çıkarmak maksadıyla kullanılmaktadır. Aynı zamanda bahsedilen her lakabın Hz. Âişe’ye verilmesinin belli bir arka planı bulunmaktadır.

Ehl-i sünnet kaynaklarında Hz. Âişe’ye takılmış olan lakapları ve hangi manâda kullanıldıklarını zikretmemizin amacı, araştırmamızın ilerleyen kısmında da görüleceği üzere Şîa’nın Hz. Âişe’ye takmış olduğu lakaplarla arasındaki farkı göstermektir. Nitekim İmâmiyye Şîası kaynaklarında, Hz. Âişe’ye Sünnî kesimin takmış olduğu lakapları Hz. Âişe’nin hak etmediği veyahut da Hz. Âişe’ye takılan lakapların Sünnî âlimler tarafından uydurulduğu şeklinde bazı yorum ve iddialar bulunmaktadır.¹⁰⁰ Bu konu hakkında Sünnî kaynaklarda geçen rivayetlerin incelenmesi, konumuzun sınırlarını aşacağından, daha fazla ayrıntıya girmeden Şîa’nın Hz. Âişe’ye takmış olduğu lakapları, sebepleriyle birlikte incelemeye çalışacağız.

Yukarıda da bahsedildiği üzere İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe için kullanılan lakaplar Hz. Âişe’nin iyi yönlerinin aksine kötü yönlerine vurgu yapmak maksadıyla ihdas edilmiştir. Şîî kaynaklarda Hz. Âişe için; “Şeytâne (dişi şeytan)”¹⁰¹, “Ümmü’ş-Şurûr (Şerlerin annesi)”¹⁰², “Ümmü’l-Mütesekki’in (Başiboş yürüyenlerin annesi)”¹⁰³ gibi birtakım lakaplar kullanılmaktadır. Şüphesiz Şîa’nın Hz. Âişe için kullanmış olduğu bu lakaplar aynı zamanda Şîa’nın Hz. Âişe’ye olan kin ve nefretini de gözler önüne sermektedir. Şîilikte aşırı uçta olan Beyâzî, *Şîrâtü’l-Müstakîm* ismini verdiği tefsir kitabında, Şîî fakih Berkî’e¹⁰⁴ nispet ettiği ilginç bir rivayete yer vermiştir. Buna göre Hz. Peygamber’in hastalığı esnasında Hz. Âişe babasına namaz kıldırması için haber göndermiş, tam bu esnada Cebrâîl gelip Hz. Peygamber’i namaz kıldırması için uyandırmış ve Hz. Peygamber de namazı kıldırmıştır. Beyâzî, Berkî’den olayı aktarırken metnin satır aralarında Hz. Âişe’ye, babasının hakkı olmadığı halde imâmete geçmesini haber verdiği için “Şeytâne” demekte ve Hz. Âişe’yi suçlamaktadır.¹⁰⁵ “Hz. Peygamber’in vefatı”

⁹⁹ Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, 79; Fevzi, *es-Seyyide Âişe ve Tevsihuhâ li’s-Sünne*, 10.

¹⁰⁰ Hillî - İbn Teymiyye, *Minhâcü’l-kerâme ve Minhâcü’s-sünne*, 2/198.

¹⁰¹ Beyâzî, *Şîrâtü’l-Müstakîm*, 3/135; Sekkâf, *Âişetü Ümmü’l-Mü’minîn*, 464.

¹⁰² Beyâzî, *Şîrâtü’l-Müstakîm*, 3/161; es-Sekkâf, *Âişetü Ümmü’l-Mü’minîn*, 464.

¹⁰³ Sekkâf, *Âişetü Ümmü’l-Mü’minîn*, 464.

¹⁰⁴ Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Hâlid el-Berkî (ö. 274/887) İmâmiyye mezhebine mensup Şîî fakihidir. bk. Orhan Çeker, “Berkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/509.

¹⁰⁵ Beyâzî, *Şîrâtü’l-Müstakîm*, 3/161-162.

başlığı altında ele alacağımız bu olay, aynı zamanda birçok Şîî kaynakta yer almakta ve farklı şekillerde yorumlanmaktadır.

İmâmiyye Şîası müelliflerinin önde gelenlerinden biri olan İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, Hz. Âişe ve Hz. Peygamber'in diğer eşleri için kullanılan "Ümmü'l-Mü'minîn" lakabının Hz. Âişe'ye verilmemesi gerektiğini ve onun buna layık olmadığını dile getirmektedir. Hillî bu sözleri söyledikten sonra, bu lakabın Sünnî kesim tarafından sadece Hz. Âişe'ye has olarak kullanıldığını, Peygamber'in diğer hanımları için bu lakabı kullanmadıklarını iddia etmektedir.¹⁰⁶ İbn Teymiyye, Hillî'nin ortaya atmış olduğu bu iddiaya karşı, *Minhâcû's-Sünne*¹⁰⁷ isimli kitabında "Hz. Peygamber'in bütün eşleri için "Ümmü'l-Mü'minîn" lakabının kullanıldığını ve Ahzâb Sûresi'nde geçen "*Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir*"¹⁰⁸ âyetini delil getirerek reddetmektedir.¹⁰⁹

Son olarak Şîa'nın hadis alanındaki dört temel metninden birincisinin yazarı olan Küleynî,¹¹⁰ bu konuda *el-Kâfî* isimli hadis kitabında, Yâkup es-Serrâc¹¹¹ kanalıyla Ca'fer es-Sâdık'a isnat ettiği bir rivayete yer vermiştir. Ca'fer es-Sâdık'ın "*Hz. Peygamber tarafından Hz. Âişe'ye takılmış olan "Hümeyrâ" lakabı hakkında "Allah'ın en çok kızdığı lakaptır"*¹¹² dediğini aktarmıştır. Ayrıca Ca'fer es-Sâdık'ın yeni doğan kızını bu isimle adlandıran bir kişiye, kızına vermiş olduğu bu ismi değiştirmesini tavsiye ettiğini nakletmiştir.¹¹³

Aktarmış olduğumuz rivayetlere bakıldığında, Şîa'nın Hz. Âişe'ye takmış olduğu lakapların, aynı zamanda Şîa'nın Hz. Âişe'ye olan bakış açısını yansıttığını görmekteyiz. Şîî müellifler kimi zaman imamlara nispet ettikleri rivayetler üzerinden kimi zaman ise hiçbir kaynak veya delil olmaksızın doğrudan Hz. Âişe'yi tahkîr yoluna gitmişlerdir.

Tespit ettiğimiz kadarıyla Şîî müelliflerin tamamı Hz. Âişe'ye yukarıda zikredilen lakaplarla hitap etmemişler ve bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir.

¹⁰⁶ Hillî - İbn Teymiyye, *Minhâcû'l-kerâme ve Minhâcû's-sünne*, 2/198.

¹⁰⁷ Bu eser İbn Teymiyye'nin el-Hillî'nin "*Minhâcû'l-Kerâme*" isimli kitabına reddiye olarak yazdığı kitaptır.

¹⁰⁸ el-Ahzâb 33/6.

¹⁰⁹ Hillî - İbn Teymiyye, *Minhâcû'l-kerâme ve Minhâcû's-sünne*, 2/199.

¹¹⁰ Mustafa Öz, "Küleynî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/538.

¹¹¹ İmâmiyye Şîası râvîlerinden olup, "sika/güvenilir" sayılmaktadır. bk. Mâmekânî, *Tenkihü'l-Makâl*, 3/330.

¹¹² Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfî*, 1/247.

¹¹³ Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfî*, 1/247-248.

Bunlardan bazıları Hz. Âişe'ye "Ümmü's-Şurûr (Şerlerin annesi)"¹¹⁴, "Ümmü'l-Mütesekki'in (Başboş yürüyenlerin annesi)" "Şeytâne (Dişi Şeytan),"¹¹⁵ şeklinde hitap ederken, bazıları ise Hz. Âişe'ye "Ümmü'l-Mü'minîn (Mü'minlerin annesi)" veya "Hümeyrâ (Kızılılık)"¹¹⁶ şeklinde hitap etmişlerdir. Hz. Âişe'ye Hz. Peygamber tarafından verilen "Hümeyrâ" lakabı hakkında Âmilî, "bu lakap, saçının kızzılığından dolayı Âişe'ye verilmiş olabilir" demektedir.¹¹⁷

Şîi müelliflerden bazıları ise kendileri ile çelişmektedirler. Örneğin Şîi müellif Berkî, yukarıda bahsedildiği üzere Hz. Âişe için "Şeytâne" lakabını kullanmış ve ona olan düşmanlığını net bir şekilde izhâr etmişti. Berkî'nin kaleme aldığı *el-Meḥâsin* adlı eseri incelendiğinde ise Hz. Âişe için kimi zaman "Hümeyrâ" lakabını kullandığı görülmektedir.¹¹⁸

1.2. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber İle Evliliği ve Evlilik Yaşı Meselesi

Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile evliliği ve evlilik yaşı meselesi Sünnî kaynaklarda tartışma meselesi olduğu gibi Şîi kaynaklarda da oldukça geniş bir şekilde tartışılmıştır. Yalnız, Şîa'nın meseleye bakış açısı ile Ehl-i sünnet'in meseleye bakış açısı arasında oldukça büyük farklar bulunmaktadır. Şîi müelliflerden bir kısmı Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile evlilik yaşının 18-20 olduğunu kanıtlamaya çalışırken Şîi kaynaklar hariç hiçbir kaynakta yer almayan birtakım iddialarda bulunmuşlardır. Hz. Âişe'nin evlilik yaşı hakkında Sünnî kaynaklarda yer alan tartışmaların¹¹⁹ aynısı Şîi kaynaklarda¹²⁰ da yer aldığı için konu hakkında yapılan çalışmaların tekrarı olmaması açısından bizler, Şîi

¹¹⁴ Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 3/161; Sekkâf, *Âişetü Ümmü'l-Mü'minîn*, 464.

¹¹⁵ Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 3/161-162.

¹¹⁶ Ebû'l-Alî Muhammed b. Muhammed el-Eş'as el-Kûfî, *el-Eş'asıyyât* (Tahran: Mektebetü Ninova el-Hadîse, ts.), 212; Ebû Ca'fer Muhammed b. Tûsî, *el-İstibşâr*, 1/30; Tûsî, *Tehzîbü'l-aḥkâm*, 1/104.

¹¹⁷ Âmilî, *es-Şaḥîḥ min Sîre*, 13/121-122.

¹¹⁸ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Hâlid el-Berkî, *el-Meḥâsin* (Kum: Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, ts.), 445.

¹¹⁹ Bk. Rıza Savaş, "Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1995), 139-144; H. İbrahim Acar, "İslâm Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi", *Dinî Araştırmalar* 6/16 (2003), 125-140; Mehmet Azimli, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/1 (2003), 28-37; Selçuk Coşkun, "Hadislerin Tarihe Arzı'nın Uygulamadaki Bazı Problemleri (Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Örneğinde Bir İnceleme)", *Ekev Akademi Dergisi* 8/20 (2004), 177-196; Suzan Yıldırım, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar", *İSTEM* 2/4 (2004), 337-245; Bünyamin Erul, "Hz. Âişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 19/4 (2006), 637-649; Recep Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 41-68.

¹²⁰ Şeyh Hüseyin el-Hısn, *Ebhâsü Ḥavle es-Seyyidetü Âişe*, 49-91.

müelliflerin konu hakkında bugüne kadar dile getirilmeyen iddialarına değinmeye çalışacağız.

Ehl-i sünnet ve İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe'nin doğum tarihi genel olarak bi'setin 4. veya 5. yılı olarak zikredilmektedir.¹²¹ Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile nikâhlandığı tarih ise bir rivayete göre Şevval 1/Nisan 623,¹²² diğer rivayete göre ise Şevval 2/Mart 624¹²³ olarak belirtilmektedir. Yani Hz. Âişe'nin doğum tarihini bi'setin 4. veya 5. yılı olarak kabul eden müelliflere göre Hz. Âişe, Hz. Peygamber ile nikâhlandığı esnada 6 yaşında olmaktadır. Aynı kaynaklarda, Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile fiilî evliliğinin yani aralarındaki birlikteliğin ise 9 veya 10 yaşlarında başladığı ifade edilmektedir.¹²⁴

Modern dönem Şîî tarih araştırmacılarından olan Âmilî ise Hz. Âişe'nin yaşının Hz. Peygamberle evlendiği sırada 17-18 veya daha fazla olduğunu iddia etmektedir. Âmilî bu iddiasını sağlam bir zemine oturtabilmek maksadıyla daha önce kaynaklarda görmediğimiz bir iddiada bulunmaktadır. Âmilî'nin iddiasına göre Hz. Âişe, Hz. Peygamber ile evlenmeden önce başka bir kişi ile evli olup, o kişiden bir de çocuğu olmuştur. Âmilî, bu iddiasını dile getirdikten sonra “*Daha önce başka bir kişi ile evli olup, üstelik bir de çocuğu olan bir kadının, daha sonra başka birisi ile evlendiğinde nasıl olur da evlilik yaşı 6 veya 9 olur?*” şeklinde sorular sorarak, Sünnî kaynaklarda Hz. Âişe'nin evlilik yaşı ile ilgili yer alan bilgileri reddetmektedir.¹²⁵

Bilindiği üzere Hz. Âişe, Hz. Peygamber ile evlenmeden önce Cübeyr b. Mut'im ile nişanlanmıştı. Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile evlenme talebinin ardından Hz. Ebû Bekir, Cübeyr'in babası Mut'im b. Adî'ye gelerek oğlu ile Hz. Âişe'nin evliliği hakkındaki düşüncelerini sormuş, Mut'im b. Adî'nin eşi Hz. Ebû Bekir'e cevap olarak: “*Eğer biz oğlumuzu kızınla evlendirirsek sen onu bizim dinimizden çevirip kendi dinine sokacaksın.*” demişti. Bunun üzerine Hz. Âişe'nin

¹²¹ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-Kübrâ*, 8/62-63; İbn Hacer, *el-İşâbe fî Temyîzi's-Şahâbe*, 7/187; Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, 78; Murtazâ el-Askerî, *Eḥâdîşü 'Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/27.

¹²² İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-Kübrâ*, 5/46; Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, thk. Muhammed Hamîdullah-Süheyl Zekkâr-Riyaz Ziriklî (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1996), 2/540; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4/546; İbn Hacer, *el-İşâbe fî Temyîzi's-Şahâbe*, 7/187.

¹²³ İbn 'Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb*, 4/188; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/135, 141-142; İbn Hacer, *el-İşâbe fî Temyîzi's-Şahâbe*, 7/187; Murtazâ el-Askerî, *Eḥâdîşü 'Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/27.

¹²⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*, 13-15.

¹²⁵ Âmilî, *es-Şahîḥ min Sîre*, 13/123-130.

Cübeyr ile olan nişanlılığı sona ermiş, Hz. Ebû Bekir de kızı Hz. Âişe'yi Hz. Peygamber ile nikâhlamıştı.¹²⁶

Sünnî kaynaklarda Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile bekar olarak evlendiğine ve çocuğunun olmadığına dair yer alan rivayetleri teker teker değerlendiren Âmilî, rivayetlerin bir kısmını dilbilimsel açıdan, bir kısmını ise senet ve metin açısından zayıf görmüş, aktarılan rivayetlerin tamamının Hz. Âişe'yi yüceltmek maksadıyla uydurulduğunu iddia etmiştir.¹²⁷

Âmilî, özellikle Hz. Âişe'nin künyeleri arasında yer alan “Ümmü Abdullah” künyesi üzerinden Hz. Âişe'nin bir çocuğunun olduğunu ifade etmektedir. Ehl-i sünnet kaynaklarında Hz. Peygamber tarafından Hz. Âişe'ye verilen bu künye hakkında şöyle bir rivayet aktarılmaktadır: *“Hz. Âişe'nin, yıllar geçmesine rağmen Hz. Peygamber'den çocuğunun olmaması kendisini fazlasıyla üzmüş ve Hz. Peygamber'den künye talebinde bulunmuştu. Hz. Peygamber de Hz. Âişe'nin kız kardeşi Esmâ'nın oğlu Abdullah'ı kastederek: “Sen de oğlun hükmünde olan Abdullah ile künyelen.” buyurmuş ve artık Hz. Âişe “Ümmü Abdullah” diye anılmaya başlanmıştı.”*¹²⁸ Aktarılan bu rivayeti değerlendiren Âmilî, rivayetin uydurma olduğunu ve rivayeti reddettiğini söylemektedir. Aktarılan rivayete hüsnüzan ile yaklaşıldığında ise “Cübeyr'in oğlu Abdullah” şeklinde nakledilmesi gereken cümlelerin, “Zübeyr'in oğlu Abdullah” şeklinde nakledildiğini ve yaşanan bir harf değişikliğinden ötürü böyle bir karmaşanın vukû bulduğunu iddia etmektedir.¹²⁹ Yani Âmilî'ye göre Hz. Âişe, Sünnî kaynaklarda nakledildiği gibi Cübeyr b. Mut'im ile sadece kısa bir nişanlılık süreci geçirmemiş, onunla evlenmiş ve ondan bir de çocuğu olmuştur. Hz. Ebû Bekir, hile yaparak Hz. Âişe'yi Cübeyr'den boşamış ve Hz. Peygamber ile evlendirmiştir. Âmilî, yapmış olduğu çıkarımlar neticesinde Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile evlendiği esnada bekâr birisi değil de dul birisi olduğu sonucuna varmaktadır.

İslâm tarihi kaynaklarının hiçbirinde rastlayamadığımız bu iddianın naklî dayanağının olmadığını belirtmek isteriz. Âmilî'nin iddia ettiği gibi eğer Hz. Âişe,

¹²⁶ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*, thk. Ali Muhammed Mü'avviz Âdil Ahmed Abdilmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 7/186-187; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/149-150; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, 81-82; İbn Hacer, *el-İşâbe fî Temyîzi's-Şahâbe*, 7/188.

¹²⁷ Âmilî, *es-Şahîh min Sîre*, 13/120-130.

¹²⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8/50,52; İbn Hacer, *el-İşâbe fî Temyîzi's-Şahâbe*, 7/188; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, 78.

¹²⁹ Âmilî, *es-Şahîh min Sîre*, 13/125-126.

Cübeyr b. Mut'im ile evlenip ondan bir çocuk sahibi olsaydı, mutlaka Ehl-i sünnet ve Şîa kaynaklarında bundan bahsedilirdi. Âmilî'nin Hz. Âişe'ye nispet ettiği çocuk ile ilgili başka herhangi bir iddiayı ne Hz. Peygamber'in hayatına dair kaleme aldığı 35 ciltlik eserinde¹³⁰ ne de Hz. Ali'nin hayatına dair kaleme aldığı 56 ciltlik eserinde¹³¹ göremediğimizi de ayrıca belirtmek isteriz. Varlığından söz ettiği çocuğun akıbeti hakkında hiçbir bilgi vermeyen Âmilî, mezhep taassubundan kaynaklı birtakım iddialarda bulunmuş ve daha sonra kendisi dahi iddiasını destekleyememiştir.

Elbette Âmilî'nin ortaya atmış olduğu bu iddianın İmâmiyye Şîası müelliflerinin tamamınca kabul gördüğü söylenemez. Ancak Âmilî'nin Şîi dünyasındaki yüksek konumu ve azımsanamayacak derecede olan büyük etkisi sebebiyle bizler, Âmilî'nin iddialarının en azından takipçileri tarafından benimsendiği kanaatindeyiz.

Son olarak Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile evliliğini değerlendirmeye tabi tutan Şîi müelliflerin görüşlerinden bahsetmek istiyoruz. Bir kısım İmâmiyye Şîası müelliflerine göre Allah Resûlü, Hz. Âişe ile Hz. Ebû Bekir'in kendisine olan sadakatini ve desteğini arttırmak için evlenmiştir.¹³² Hz. Peygamber'in siyasi gayeler güderek Hz. Âişe ile evlendiğini ifade eden Şîi müellifler, Allah Resûlü'nün İslâm toplumunun dağılmasına sebebiyet vermemek maksadıyla Hz. Âişe'yi yaptığı onca şeye rağmen boşamadığını iddia etmektedirler. Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile siyasi sebeplerle evlenip, İslâm'ı güçlü kılmaya çalıştığını ifade eden Şîi müellifler, "İslâm toplumu güce eriştiğinde Allah Resûlü niçin Hz. Âişe'yi boşamadı?" sorusuna ise "İslâm'ın güç kazanmış olması, Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'yi boşayacak kudrete sahip olduğu anlamına gelmez." cevabını vermektedirler. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve onlara destek veren sahâbenin, Allah Resûlü'nün Arafat'ta kendisinden sonra bırakacağı vasîsini açıklamasına engel olduklarını söyleyerek bununla "Hz. Peygamber'in yeterli kudrete sahip olmadığı" iddialarını desteklemektedirler.¹³³

¹³⁰ Âmilî, *es-Şaḥîḥ min Sîre*.

¹³¹ Âmilî, *es-Şaḥîḥ min Sîreti İmam Ali*.

¹³² Murtazâ el-Askerî, *Eḥâdîsü 'Ummü'l-Mü'minîn*, 1/89; Âmilî, *es-Şaḥîḥ min Sîre*, 6/204.

¹³³ İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerḥu Nehci'l-belâğa*, 21/267-268; Âmilî, *es-Şaḥîḥ min Sîre*, 6/207.

1.3. Hz. Âişe'nin Odalık Olarak Nitelendirilmesi

İmâmiyye Şîası kaynaklarının bir kısmında başta Hz. Âişe olmak üzere Hz. Peygamber'in eşleri için السَّرَايا/es-serâyâ ve الحَشَايَا/el-haşâyâ kelimeleri kullanılmaktadır. السَّرَارِي/Serârî kelimesi, سُرِّيَّة/Surriyye kelimesinin çoğulu olmakla birlikte odalık cariyeye manasına gelmektedir. Aynı şekilde الحَشَايَا kelimesi de yataklık anlamında kullanılmaktadır.¹³⁴

Çağdaş Şîî müelliflerden Murtaza el-Askerî, Hz. Âişe'yi vasıflandırırken onu Resûlullah'ın odalık cariyelerinden birisi olarak nitelendirmektedir.¹³⁵ Yine Şîa'nın önde gelen müelliflerinden Tûsî, Abdullah b. Abbas'ın Hz. Âişe'ye hitaben şöyle dediğini nakletmektedir: “*Sen Hz. Peygamber'in geride bıraktığı dokuz yataklıktan sadece bir tanesisin. Onlardan renk olarak daha beyaz, boyca onlardan daha uzun, yapıcı da onlardan daha güzel değilsin. Onlardan teri en hoş olan, teni en parlak olan ve aslı en taze olan da değilsin.*”¹³⁶ Tûsî'nin aktarmış olduğu rivayeti, önde gelen İmâmiyye Şîası müelliflerinin birçoğu desteklemiş ve kitaplarında bu rivayete yer vermişlerdir.¹³⁷

Şîî müelliflerden Tûsî'nin görüşünü destekleyenler, Hz. Âişe'ye olan kin ve nefretlerinden dolayı Allah Resûlü'nün eşlerinin tamamını kastederek onların Hz. Peygamber'in hanımları olmalarından ziyade, bir cariyeden öteye geçemediklerini iddia etmişlerdir.

1.4. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'e Karşı Sakıncalı Davranışları

Şîî müelliflerin önde gelenlerinden Kummî, Şeyh Sadûk ve Tûsî, Ahzâb Sûresi'nde geçen “*Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: ‘Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut’a vereyim ve sizi güzelce bırakayım.*”¹³⁸ âyetinin nüzûl sebebi olarak; Allah Resûlü'nün eşlerinden bazılarının Hayber Gazvesi'nden elde edilen ganimetten pay istediklerini, Hz. Peygamber'in de cevap olarak Allah'ın emri gereğince ganimeti Müslümanlar arasında pay edeceğini

¹³⁴ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî Ebû Nasr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 6/2314; Ebû'l-Hasan Ali b. İsmail b. Sîde el-Mursî İbn Sîde, *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭu'l-a'zam*, thk. Abdulfettâh es-Seyyid Selîm - Faysal el-Hafeyân (Kahire: Mahedi'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye, 2003), 3/356; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1956), 14/179-180.

¹³⁵ Murtazâ el-Askerî, *Eḥâdîsü'Ümmü'l-Mü'minin*, 1/135.

¹³⁶ Tûsî, *İhtiyâru Ma'rifeti'r-Ricâl*, 57-60.

¹³⁷ Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 32/270; Keşşî, *Ricâlü'l-Keşşî*, 59; Sadrüddîn Ali Hân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed Ma'sûm el-Hüseynî el-Medenî İbn Ma'sûm, *ed-Derecetü'r-refî'a fî tabakâti'l-İmâmiyye mine's-Şî'a*, thk. Muhammed Sâdık Bahrû'l-'ulûm (Kum: Mektebetü Besirâtî, 1977), 109; Murtazâ el-Askerî, *Eḥâdîsü'Ümmü'l-Mü'minin*, 2/249.

¹³⁸ el-Ahzâb 33/28.

söylediğini, bunun üzerine Resûlullah'ın eşlerinin ona kızdıklarını ve saygısızca sözler sarf ettiklerini nakletmişlerdir. Yaşanan bu olay üzerine Ahzâb Sûresi'nin 28. âyetinin nâzil olduğunu söylemişlerdir.

Bu hususta Kummî, âyetin nüzûl sebebini şu olaya bağlamaktadır: “Hz. Peygamber Hayber Gazvesi'nden döndüğü esnada Ebu'l-Hukayk ailesinin hazinesini ele geçirmişti. Eşleri Hz. Peygamber'den, “Elde ettiğin mallardan bize de payımızı ver!” diye istekte bulundular. Allah Resûlü de eşlerine cevap olarak elde edilen ganimetin Allah'ın emri üzere Müslümanlar arasında pay edileceğini söyledi. Başta Âişe olmak üzere eşleri bu cevaba kızarak Resûlullah'a, “Belki de böyle yaparak bizi boşadığın zaman, kavmimizden bize denk olup bizimle evlenecek birisini bulamamamızı umuyorsun.” dediler. Allah Teâla bunu Peygamberi için bir küçümseme olarak gördü ve Hz. Peygamber'e eşlerini azletmesini emretti. Allah Resûlü de onları azletti.”¹³⁹ Aynı olayla ilgili, Küleynî'nin Câfer es-Sâdık'a nispet ettiği bir rivayette Zeyneb bint. Caşş, Hz. Peygamber'e hitaben “Allah Resûlü olmana rağmen adaletli davranmıyorsun” demiştir.¹⁴⁰ Yine Şîî müelliflerden bazıları Zeyneb bint. Caşş'ın şöyle dediğini nakletmektedirler: “Resûlullah bizi boşadığında ondan başka bir eş bulamamamızı arzulamakta.”¹⁴¹

Görüldüğü üzere Şîî müellifler Peygamber eşlerinin tamamını farklı rivayetlerle eleştiriye tabi tutmaktadırlar. Allah Resûlü'ne karşı dünyalık mallar için saygı dışı tavırlar sergilediklerini nakletmektedirler. Özellikle de Zeyneb bint. Caşş eleştiri oklarına maruz bırakılmıştır. Halbuki kendisinin Hz. Peygamber ile evliliği bizzat Allah tarafından, âyetle meşrû kılınmıştır.¹⁴²

Yine bu konuda, önde gelen Şîî müelliflerden Seyyid Murtaza el-Askerî Eḥâdîşü Ümmü'l-mü'minîn adlı eserinde, Buhârî ve Müslim'de geçen bir hadisten birtakım çıkarımlar yapmıştır. Hz. Âişe'nin Allah Resûlü'ne karşı saygısızlık ettiğini ve sarf ettiği sözlerle vahyin menşei'ni hedef aldığını dile getirmiştir. Buhârî ve Müslim'in nakline göre Hz. Âişe: “Ben kendilerini Resûlullah'a bağışlayan kadınları ayıplar da Hiç kadın kendini hibe eder mi? derdim. Allah ‘Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın. Uzaklaştırdıklarından

¹³⁹ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 2/192; Şeyh Sadûk, *Men lâ yahduruḥü'l-fakîh*, 3/334; Tûsî, *Tehzîbü'l-Aḥkâm*, 2/269; Kâşânî, *Tefsîrü's-Sâfi*, 2/349; Bahrânî, *el-Burhân*, 3/307-308.

¹⁴⁰ Küleynî, *el-Fürû' mine'l-Kâfi*, 3/123; Şeyh Sadûk, *Men lâ yahduruḥü'l-fakîh*, 3/335.

¹⁴¹ Küleynî, *el-Fürû' mine'l-Kâfi*, 3/123; Şeyh Sadûk, *Men lâ yahduruḥü'l-fakîh*, 3/335; Kâşânî, *Tefsîrü's-Sâfi*, 2/350; Bahrânî, *el-Burhân*, 3/307.

¹⁴² el-Ahzâb 33/37.

*birini tekrar istemende senin için bir sakınca yoktur*¹⁴³ âyet-i kerimesini indirince, Allah Resûlü'ne *'Rabbinin senin arzunu hemen yerine getirdiğini görüyorum'* dedim.¹⁴⁴ demiştir. Şîî müellif Seyyid Murtaza el-Askerî, Hz. Âişe'nin dile getirmiş olduğu *"Rabbinin senin arzunu hemen yerine getirdiğini görüyorum"* lafzını Allah'a ve Resûlüne karşı haddini aşma olarak değerlendirmiştir. Hz. Âişe'nin vahyin kaynağını hedef alarak bu sözleri dile getirdiğini, Allah'ın bundan berî olduğunu ve Hz. Âişe'nin bu sözleri dile getirdiğinden dolayı kâfir olduğunu iddia etmiştir. Hz. Peygamber gibi bir öğretmenin yanında uzunca bir vakit bulunmasına rağmen onun risâlet görevini kavrayamamış, İslâm'ı kalbinde tam olarak hissedememiştir. Seyyid Murtaza el-Askerî, tüm bu sebeplerden dolayı Hz. Âişe'nin bu tür sözler sarfetmesinin doğal karşılanması gerektiğini söylemektedir.¹⁴⁵

1.5. Hz. Âişe'nin Ehl-i Beyt'ten Olmadığına Dair İddialar

İmâmiyye Şîası kaynaklarında ve Sünnî kaynaklarda Allah Resûlü'nün eşlerinin Ehl-i beyt'e dâhil olup olmadığı konusu geniş bir şekilde tartışılmıştır. Şîa, Ehl-i beyt kavramını kendi inanç ve düşünce sisteminin temel yapı taşı olarak benimsemiş, "masumluk" ve "imâmet" düşünce sistemini bu kavram üzerinde tasarlayarak bugünkü şeklini vermiştir. Başta Hz. Âişe olmak üzere Hz. Peygamber'in eşlerinin Ehl-i beyt'e dâhil olup olmadığı da bu düşünce çerçevesinde şekillenmiştir.

İmâmiyye Şîası kaynaklarında ve Sünnî kaynaklarda "Ehl" (أهل) ve "Âl" (آل) kelimeleri arasında fark olduğu, anlamsal açıdan kelimelere yüklenen manaların farklı şekilde yorumlandığı görülmektedir.¹⁴⁶ Bizler burada kelimeleri dil bilimsel açıdan ele alıp uzunca tartışmak yerine özet olarak Şîa'nın bu kelimelere yüklemiş olduğu anlam ve içeriğe yer vermeye çalışacağız.

İmâmiyye Şîası kaynaklarında Ehl-i beyt'in kimlerden oluştuğu geniş bir şekilde tartışılmıştır. Örneğin bir kısım Şîa kaynaklarında Ehl-i beyt denildiği zaman kastedilen mananın sadece Hâşimoğulları olduğu iddia edilmektedir.¹⁴⁷ Bu konuda meşhur Şîî müfessir Ayyâşî, Ca'fer es-Sâdık'a nispet ettiği bir rivayette,

¹⁴³ el-Ahzâb 33/51.

¹⁴⁴ Buhârî, "Kitâbu't-Tefsîr", 4788; Müslim, "Radâ", 1464.

¹⁴⁵ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü 'Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/44, 49; Sekkâf, *Âişetü 'Ümmü'l-Mü'minîn*, 460.

¹⁴⁶ M. Bahaüddin Varol, *İslâm Düşüncesi ve Tarihinde Ehli Beyt* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 17 vd.

¹⁴⁷ Kâşânî, *Tefsîrü's-Şâfi*, 1/141; Bahrânî, *el-Burhân*, 1/155-156; Meclisî, *Biḥârü'l-envâr*, 7/166.

ona Ümmet-i Muhammed'in kimler olduğu sorulmuş, cevap olarak Ca'fer es-Sâdık "Hz. Muhammed ümmetinin sadece Hâşimoğulları'ndan oluştuğunu" söylemiştir.¹⁴⁸

Yine en önemli Şîi kaynaklarında Ehl-i beyt denildiğinde kastedilen mananın sadece Ehl-i-kisâ ya da Âl-i abâ olduğu iddia edilmiştir. Şîi kaynaklara göre Ehli Kisâ, kendileri hakkında Ahzâb Sûresi'nin 33. âyetinin nâzil olduğu beş kişidir. Tathir âyeti olarak bilinen âyette "*Ey Ehl-i beyt! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor*"¹⁴⁹ buyurulmaktadır. Şîi müelliflere göre âyette geçen Ehl-i beyt lafzı ile kastedilen kimselerin: Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Hüseyin'in soyundan gelen imamlar olduğu iddia edilmektedir.¹⁵⁰ Bazı istisnalar olmakla beraber Şîi müelliflerin cumhûru bu görüştedir.¹⁵¹

İmâmiyye Şîası müellifleri, başta Hz. Âişe olmak üzere Hz. Peygamber'in eşleri olan "Ezvâc-ı Tâhirât"ın Ehl-i beyt'ten sayılamayacağını savunmaktadırlar. Bu hususta Şîi müelliflerin temel dayanak noktası ise "Kisâ" hadisidir. Bu hadisin Sünnî ve Şîi kaynaklarda birçok farklı varyantı bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu hadise dair Şîi kaynaklar içerisinde en ayrıntılı rivayet ise Meclisî'ye aittir. Meclisî'nin naklettiği rivayete göre Ümmü Seleme validemiz şöyle demiştir: "*Resûlullah benim yanımda idi. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i çağırdı. Cebrâil onlara Fedek örtüsü getirdi. Ardından Resûlullah 'Yâ Rabbî, bunlar benim Ehl-i beyt'imdir. Onlardan her türlü eksikliği gider.' dedi. Cebrâil 'Ben de senden miyim, Yâ Resûlallah?' diye sorunca, 'Sen de bizdensin Yâ Cibrîl!' dedi. Ümmü Seleme: 'Ben de senin Ehl-i beyt'inden miyim? diye sorup, hemen ardından örtünün altına girmek isteyince Hz. Peygamber: 'Sen yerinde dur Ümmü Seleme. Sen hayırdasın ve Nebî'nin eşlerindensin.' dedi. Cebrâil: 'Oku Yâ Muhammed!' dedi. Resûlullah:*

¹⁴⁸ Ayyâşî, *Tefsîrû'l-Ayyâşî*, 1/60-61.

¹⁴⁹ "إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا" el-Ahzâb 33/33.

¹⁵⁰ Süleym b. Kays, *es-Sakîfe*, 59; Ebû Muhammed Hasen b. Alî el-Hâdî b. Muhammed el-Cevâd et-Takî Hasan el-Askerî, *Tefsîrû'l-Manşûb li-İmâm el-Hasan b. Ali el-Askerî* (Kum: Müessesetü'l-İmâm el-Mehdî, 2012), 161; Ebû'l-Kâsım Furât b. İbrâhim İbn Furât el-Kûfî, *Tefsîrû Furat el-Kûfî* (Necef: Matba'atü'l-Haydariyye, ts.), 123; Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et Tûsî, *Emâli's-Şeyh et-Tûsî* (Necef: Matba'atü'n-Nu'mân, 1964), 1/184-185, 2/20; Nûrulah et-Tüsterî, *eş-Şavârimü'l-muhrika fî Nakzi's-Şavâ'iku'l-muhrika* (Tahran: Cân Hâne, 1948), 145; Nûrulah et-Tüsterî, *İhkâku'l-Hak ve İzhâru'l-Bâtıl* (Necef: Matba'atü Murtazâviyye, ts.), 143-144; Kâşânî, *Tefsîrû's-Şâfi*, 1/364-365; Bahrânî, *el-Burhân*, 1/389; Meclisî, *Biḥârü'l-envâr*, 35/317; Abbas el-Kummî, *Mefâtihu'l-Cinân* (Bağdat: Menşûrâtü Dâru't-Terbiye, ts.), 1-4; Varol, *İslâm Düşüncesi ve Tarihinde Ehli Beyt*, 23.

¹⁵¹ Sekkâf, *Âişetü Ümmü'l-Mü'minîn*, 494-506.

‘Ey Ehl-i beyt! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.’ âyetini okudu. Bu esnada içeride Hz. Peygamber, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin vardı.”¹⁵²

Tathir âyeti ve kisâ hadisi bağlamında İmâmiyye Şîası müellifleri, başta Hz. Âişe olmak üzere Allah Resûlü’nün eşlerinden herhangi birinin Ehl-i beyt’e dâhil olmadığını savunmaktadırlar. Şîî müellifler tathir âyetinin özellikle Hz. Peygamber’in duasından sonra nâzil olduğunu savunarak buradan birtakım çıkarımlar yapmaktadırlar. Şîî müelliflere göre Allah Resûlü dua ettiği esnada sadece bu beş kişilik grubu kast ederek dua etmiş, ardından söz konusu âyet nâzil olmuştur. Hz. Peygamber’in duasına icabeten nâzil olan bu âyette geçen “Ehl-i beyt” lafzı ile kastedilen mana ise Resûlullah’ın dua ettiği bu beş kişiden başka kimse değildir.

Ümmü Seleme’den nakledilen kisâ hadisinde, Ümmü Seleme validemiz Hz. Peygamber’e *“Ben de senin ehlinden miyim?”* sorusunu sormuş. Hz. Peygamber de cevap olarak: *“Sen yerindesin ve sen hayır üzeresin.”* demiştir.¹⁵³ Meşhur Şîî müellif Tûsî bu rivayeti değerlendirirken; *“Hz. Peygamber Ümmü Seleme’ye ‘Evet, sen de benim ehlindensin.’ dememiş ve onu Ehl-i beyt’ten saymamıştır. Dolayısıyla bizlerin de Hz. Peygamber’in diğer eşlerini bu kavrama dâhil etmemiz mümkün değildir.”* demektedir.¹⁵⁴

Şîî müelliflerin Resûlullah’ın eşlerinin Ehl-i beyt’e dâhil olmadığı hususunda delil olarak öne sürdükleri bir diğer rivayet ise Sünnî kaynaklarda yer alan Zeyd b. Erkam hadisidir. İmâmiyye Şîası müellifleri bu hadis üzerinde fazlasıyla durmuş ve kendi eserlerinde de buna yer vermişlerdir. Nakledilen rivayete göre Zeyd b. Erkam’a Resûlullah’ın eşlerinin onun Ehl-i beyt’ine dahil olup olmadığı sorulmuş, Zeyd b. Erkam’da: *“Hayır, kadın bir süre eşi ile beraber olur. Boşandığında ise babasının ve kabilesinin yanına döner. Ehl-i beyt, aslı ve asabesidir. Resûlullah’tan sonra kendilerine sadakanın haram olduğu kimselerdir. Onlar da Âl-i Ali, Âl-i Âkîl, Âl-i Ca’fer ve Âl-i Abbâs’tır. Bunların hepsine sadaka haramdır.”* demiştir.¹⁵⁵

¹⁵² Meclisî, *Biḥârü’l-envâr*, 37/208.

¹⁵³ Meclisî, *Biḥârü’l-envâr*, 37/208-211.

¹⁵⁴ Tûsî, *et-Tibyân*, 8/340-341.

¹⁵⁵ Ebû’l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim, *Şaḥîḥu’l-Müslim* (Kahire: Dâru İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1955), "Fedâilü’s-Sahâbe", 37.

Son olarak Hz. Âişe ve Hz. Peygamber'in diğer hanımlarının Ehl-i Beyt'ten sayılamayacağı konusunda Şîî müelliflerin öne sürdükleri bir başka delilden bahsedeceğiz. İmâmiyye Şîası müellifleri Hz. Peygamber'in Necran'lı Hristiyanlarla görüşmesinden sonra onları âyetle¹⁵⁶ Mübâhele'ye¹⁵⁷ çağırdığını ve Mübâhele'ye giderken yanına sadece Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i aldığını özellikle vurgulamaktadırlar. İmâmiyye Şîası müelliflerine göre âyette zikredilen “Oğullarımız” lafzına karşılık Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, “Kadınlarımız” lafzına karşılık Hz. Fâtıma, “Kendimiz” lafzına karşılık da Hz. Ali kastedilmektedir.¹⁵⁸ Buradan hareketle Mübâhele âyetinin, hem bu beş kişi dışındaki kimselerin Ehl-i beyt'ten sayılamayacağına hem de Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin imâmetine işaret ettiğine delil sayıldığını iddia etmektedirler.¹⁵⁹

Tüm bu rivayetler genel olarak değerlendirildiğinde ise Şîî düşünceye göre Ehl-i beyt: Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Hüseyin'in soyundan gelen kimseler olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır. Başta Hz. Âişe olmak üzere Allah Resûlü'nün eşleri yukarıda da açıklandığı üzere Şîî müelliflerce Ehl-i beyt'e dâhil edilmemektedir.

1.6. Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe'ye Hz. Ali Hakkındaki Uyarıları

İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe'yi Hz. Ali hakkında uyardığına dair çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Şîî müelliflere göre Allah Resûlü, Hz. Âişe'yi Hz. Ali ile yapacağı savaş hakkında uyarı ve onunla yapacağı savaşın kendisinden boşanma sebebi sayılacağını Hz. Âişe'ye bildirmiştir. Şeyh Müfîd'e göre Hz. Peygamber Hz. Âişe'yi Basra'ya yapacağı yolculuk ve savaşın sonucunda içine düşeceği durum hakkında ikaz etmiş, ardından kesinlikle böyle bir şey yapmamasını söyleyip azarlamıştır. Ayrıca Şeyh Müfîd, Resûlullah'ın, Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye olan düşmanlığını gördüğünü, ona itaat

¹⁵⁶ “Sana gelen bu bilgidir sonra her kim bu konuda seninle tartışmaya kalkışır, de ki: “Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da Allah'ın lâneti yalancılara üzerine olsun diye dua edelim.” Âl-i İmrân 3/61.

¹⁵⁷ Mübâhele, bir tartışma esnasında haksız ve yalancı olanın Allah'ın lânetine uğraması için beddua edilmesi manasında kullanılan bir terimdir. bk. Mustafa Fayda, “Mübâhele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/423.

¹⁵⁸ Tûsî, *et-Tibyân*, 2/484; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 2/452; Ayrıca bk. Süleyman Uludağ, “Âl-i Abâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/306-307; Fayda, “Mübâhele”, 31/423-424.

¹⁵⁹ Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 2/253-257; Varol, *İslâm Düşüncesi ve Tarihinde Ehli Beyt*, 55.

etmeyeceğini bildiğini ve yapacağı eylemlerden dolayı Hz. Âişe'ye lanet ettiğini iddia etmiştir.¹⁶⁰

Hiz. Peygamber'in, Hiz. Âişe'yi yapacağı eylemlerden dolayı uyardığına dair rivayetleri değerdendiren Şîi müellifler, Allah Resûlü'nün Hiz. Âişe'yi iki ayrı şekilde uyardığını söylemektedirler. Bunlardan ilki, Resûlullah'ın diğerd eşlerinin yanında Hiz. Âişe'yi azarlayarak yaptığı uyarılar; ikincisi ise Hiz. Âişe ile yalnızken yaptığı uyarılar şeklinde ifade edilmektedir.

Hiz. Peygamber'in Hiz. Âişe'yi diğerd eşlerinin yanında uyardığına dair rivayetlere bakıldığında; Allah Resûlü, Hiz. Âişe ile diğerd eşlerini bir araya toplayarak onları Hiz. Ali'ye isyan etmemeleri hususunda ikaz etmiş, ardından Hiz. Âişe, Hiz. Peygamber'e “*Yâ Resûlallah! Sen bizlere bir şey emredeceksin bizler de ona muhalefet mi edeceğiz?*” diye sormuştur. Bunun üzerine Hiz. Peygamber, “*Evet Ey Hümeyrâ. Emrettiğim şeye en fazla sen muhalefet ettin. Allah'a yemin olsun ki kesinlikle emirlerime muhalefet edeceksin. Ali'ye isyan edeceksin. Seni geride bıraktığım evden açılıp saçılarak çıkacaksın. İnsanlardan bir topluluk etrafında toplanacak. Ali'ye karşı haksız olduğun halde ona muhalefet edip, Rabbinin emrine isyan etmiş olacaksın ve Hav'eb köpekleri yolda sana havlayacak. Unutmayın ki bunlar kesinlikle olacak.*” demiştir.¹⁶¹

Şîi müelliflerin üzerinde icmâ ettikleri bu türden rivayetlerin arasında en fazla bilinen rivayet İbn Abbas'a nispet edilen rivayettir. Buna göre Allah Resûlü, eşlerini bir araya toplayıp onlara “*Hav'eb köpeklerinin kendisine havlayacağı alnı tüylü devenin sahibi hanginiz olacak bilmek isterdim. Sağında ve solunda çokça insanlar ölür sonra kendisi de zor kurtulur!*” demiştir. Aynı kaynaklarda bu rivayete benzer bir rivayet daha zikredilmektedir. Bu rivayete göre ise Hiz. Peygamber Hiz. Âişe'ye “*Dikkat et ey Hümeyrâ! O kişi sen olmayasın*” demiştir.¹⁶²

Allah Resûlü'nün Hiz. Âişe ile yalnızken yapmış olduğu tavsiyelere baktığımızda ise Hiz. Peygamber'in burada da Hiz. Âişe'yi uyardığı ve ayrıca azarladığı görülmektedir. Aktarılan rivayete göre, Resûlullah Hiz. Âişe'ye “*Allah'ın*

¹⁶⁰ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 231.

¹⁶¹ Molla Muhsin Muhammed b. Şâh Murtazâ b. Şâh Mahmûd-ı Kâşânî, *İlmü'l-yakîn* (Kum: y.y., ts.), 2/659-660; İbn Ma'sûm, *ed-Derecetü'r-refi'a*, 303-304.

¹⁶² Şeyh Sadûk, *Me'âni'l-aḥbâr*, 305; Şeyh Müfid, *el-İhtisâs*, 119; Fazl b. Şâzân, *el-İzâh*, 35; Beyâzî, *Şirâti'l-Müstakîm*, 3/161; Zencânî, *Aḳaidü'l-İmâmiyyeti'l-İsnâ'aşeriyye*, 3/83-84; Hasanî, *Sîretu'l-Eimmeti'l-İsnâ'aşer*, 1/448.

kendisinden razı olduğu kişi ile savaşmaktan dolayı utanç duymayacak mısın? ‘Ali’ye itaat etmeyen cehennemdedir’ ahdini, Allah bana bildirdi.” demiştir.¹⁶³

Şîi müelliflerin aktarmış oldukları bir diğer rivayete baktığımızda ise Hz. Âişe’nin de içerisinde bulunduğu bir ortamda Allah Resûlü, Hz. Ali’ye “*Allah seninle savaşanı öldürsün. Sana düşman olana düşman olsun.*” demiştir. Bunun üzerine Hz. Âişe, “*Kim Ali’ye düşmanlık edip onunla savaşacak?*” diye sormuş, Hz. Peygamber de “*Sen ve senle beraber olanlar*” diye cevap vermiştir. Zikredilen rivayeti aktaran Şeyh Müfid, bu rivayetin, Hz. Âişe’nin Hz. Ali’ye olan düşmanlığına delalet ettiğini söylemektedir.¹⁶⁴ Başka bir rivayette ise Allah Resûlü, Hz. Âişe’ye “*Ali ile savaşacak ilk kişi sen olacaksın. Ümmetimin senin yüzünden acı bir günü olacak*” demiştir.¹⁶⁵

İmâmiyye Şîası kaynaklarında bu konuda tartışılan diğer bir mesele ise Resûlullah’ın hayattayken, Hz. Ali’ye Hz. Âişe’nin isyanının ardından ona ne yapacağını söylediğine dair rivayetlerdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber, Hz. Ali’den üç şey istemiştir. Bunlar; Hz. Âişe’ye nazik davranması,¹⁶⁶ onu tartaklaması¹⁶⁷ ve kendisinden boşaması¹⁶⁸ şeklinde sıralanabilir.

Şîi kaynaklarda ortaya atılan iddiaların Hz. Ali tarafından aşamalı bir şekilde gerçekleştirildiği iddiası yer almaktadır. Buna göre Hz. Ali, yaptıklarından dolayı Hz. Âişe’yi uyarmıştır. Hz. Âişe, Hz. Ali’nin uyarılarını dikkate almayınca Hz. Ali tarafından tartaklanmıştır. Ardından Hz. Âişe, Hz. Ali’ye itaat etmeyip onunla savaştığı için Hz. Ali’de onu Hz. Peygamber’den boşamıştır.

İlk iki iddiaya nazaran üçüncü iddianın çok daha fazla Şîi kaynakta yer alıyor olması dikkat çekicidir. Bunun en önemli sebebi ise İmâmiyye Şîası inanç sisteminden kaynaklanmaktadır. Buna göre; Allah Resûlü vefat ettikten sonra eşlerinden herhangi birisi Hz. Ali’ye isyan ederse Hz. Ali’nin onu Hz. Peygamber’den boşama yetkisi bulunmaktadır. Birçok temel Şîi kaynakta yer alan bu görüşü çağdaş Şîi müelliflerinden bir kısmı da desteklemektedir. Resûlullah’ın kendi eşlerini boşama yetkisini Hz. Ali’ye verdiğine dair en meşhur rivayet, Şeyh Sadûk’un on birinci imam Hasan Askerî’ye nispet ettiği rivayettir. Buna göre Hz.

¹⁶³ Beyâzî, *Şirâtü’l-Müstakîm*, 3/162.

¹⁶⁴ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 227, 231.

¹⁶⁵ Şeyh Müfid, *el-İhtîşâş*, 119.

¹⁶⁶ Beyâzî, *Şirâtü’l-Müstakîm*, 3/161.

¹⁶⁷ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 230.

¹⁶⁸ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr el-Âmilî İbn Rüstem et-Taberî, *Delâilü’l-İmâme* (Necf: Matba’atü’l-Haydariyye, 1963), 277; Fazl b. Şâzân, *el-İzâh*, 37-39; Kâşânî, *Tefsîrû’s-Şâfi*, 2/332.

Peygamber, eşlerini boşama yetkisini Hz. Ali'ye verip ona şöyle söylemiştir: “Ey Ebü'l-Hasan! Peygamber eşi olma şerefi Allah'a itaatkâr olarak kaldıkları müddetçe onlar için devam edecektir. Benden sonra onlardan hangisi Allah'a isyan edip, seninle savaşırsa onu benden boşa ve mü'minlerin annesi olma şerefini ondan al.”¹⁶⁹

Bir diğer rivayette Allah Resûlü, Hz. Ali'ye “Hangisi sana isyan ederse onu öyle bir boşa ki Allah ve Resûlü dünyada ve ahirette ondan beraat etsin.” demiştir.¹⁷⁰ Yine aynı kaynakta Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye “Mahşer gününde ben onu görmeyeceğim, o da beni görmeyecek.” dediği nakledilmektedir.¹⁷¹

İmâmiyye Şîası'nın önde gelen müfessir, fakih ve âlimlerinden olan Tabersî, beşinci İmam Muhammed el-Bâkır'dan naklettiği rivayette bu mesele hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Rivayete göre Cemel günü Hz. Âişe'nin hevdeci ok yağmuruna tutulmuş. Bu esnada Hz. Ali: “Âişe'yi boşamaktan başka bir yol görmüyorum” demiştir. Daha sonra orada bulunan bir kişi Allah'ı şahit tutarak Resûlullah'ın: “Ey Ali! Benden sonra hanımlarımın durumu senin elindedir.” dediğini söylemiştir. Rivayetin devamında Bedir ashabından iki kişinin de içerisinde bulunduğu on üç kişiden oluşan bir topluluğun, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye yukarıdaki sözleri söylediği, bu sözleri işiten Hz. Âişe'nin ise ağladığı, hatta orada bulunan kimselerin Hz. Âişe'nin ağlama sesini işittiği nakledilmektedir.¹⁷²

Son olarak bu konu hakkında açıklığa kavuşturulması gereken noktanın, Hz. Ali'nin, Hz. Âişe'yi Allah Resûlü'nden boşayıp boşamadığı meselesi olduğunu düşünmekteyiz. Şîi kaynaklara göre Hz. Ali Cemel Savaşı öncesinde Hz. Âişe'yi uyarmış ve ona “İslâm'ı ve Müslümanları çıkardığın fitne ile zora soktun. Cehaletinle çocuklarını helak yoluna soktun. Bundan vazgeç. Eğer vazgeçmezsen seni boşarım.” demiştir.¹⁷³ Şîi müelliflere göre Hz. Âişe, Hz. Ali'nin tüm

¹⁶⁹ Şeyh Sadûk, *İkmâlü'd-dîn*, 429-430; İbn Rüstem et-Taberî, *Delâilü'l-İmâme*, 277; Fazl b. Şâzân, *el-İzâh*, 37-39; Ebû Ca'fer Reşîdüddîn Muhammed b. Ali b. Şehrâşûb et-Tabersî el-Mâzenderânî es-Serevî İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü Âli Ebî Tâlib* (Kum: Matba'atü'l-İlmiyye, 1959), 2/133-135; Kâşânî, *Tefsîrü's-Şâfi*, 2/332.

¹⁷⁰ Hasan b. Süleyman el-Hillî, *Muhtaşaru Beşâ'irü'd-derecât* (Necef: Matba'atü'l-Haydariyye, 1950), 39.

¹⁷¹ Hillî, *Muhtaşaru Beşâ'irü'd-derecât*, 39.

¹⁷² Tabersî, *el-İhticâc*, 2/164.

¹⁷³ İbn Rüstem et-Taberî, *Delâilü'l-İmâme*, 277; Şeyh Sadûk, *İkmâlü'd-dîn*, 429-430; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 22/267.

uyarlarına rağmen onunla savaştan vazgeçmemiş, ardından Hz. Ali, Hz. Âişe'yi Hz. Peygamber'den boşamıştır.¹⁷⁴

Şîi müelliflerin niçin Hz. Âişe'yi Hz. Peygamber'den boşama gayreti içerisine girdiklerini tam olarak anlamlandırabilmiş değiliz. Hz. Âişe'ye kötü söz söylemek, eleştirmek, âyet ve hadislerle ta'dil edildiğini iddia edebilmek ve ona karşı sarf ettikleri ve edecekleri sözleri mü'minlerin annesine söylemediklerini ispatlamaya dönük bir çaba olabileceği ihtimali yüksektir. Yani Hz. Âişe, bu düşünceye göre mü'minlerin annesi konumundan düştüğü için artık ona istediklerini söyleyebilme hakkına sahip olacaklardır. Ayrıca belirtmemiz gerekir ki Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye, Hz. Âişe'yi kendisinden boşama vekâleti vermiş olması da herhangi bir duruma etki etmemektedir. Zirâ vekâlette taraflardan herhangi birisinin vefatıyla beraber nikâh düştüğü gibi vekâlet de düşmektedir. Bu durumda da Hz. Ali'nin böyle bir tasarrufta bulunarak Hz. Âişe'yi Resûlullah'tan boşaması uzak bir ihtimaldir.¹⁷⁵

1.7. İfk Olayı

Gerçekleştiği günden bugüne, İslâm toplumunda çok büyük bir etki bırakan ve halihazırda dahi Hz. Âişe hakkındaki tartışmaların merkezinde yer alan “İfk Hadisesi”, Ehl-i sünnet ve Şîa kaynaklarının neredeyse tamamında tartışılan bir meseledir. Konu hakkında müstakil kitap ve makaleler yazılmış, çeşitli sempozyum ve panellerde bu konu geniş bir şekilde tartışılmıştır. Bizler ise Ehl-i sünnet kaynaklarında aktarılan İfk hadisesini tekrar baştan ele almak yerine Şîi müelliflerin bu hadise hakkındaki görüşlerini ele alıp “Hz. Âişe'nin Hz. Mâriye'ye Attığı İftira Ve Gerçek İfk” hadisesi olarak nitelendirilen meseleyi değerlendirmeye çalışacağız.

Hz. Âişe'nin kendisine atılan iftiradan ilahî beyanla aklanmasının ardından herhangi bir kimse kendisi hakkında tek bir söz etmemiş, Hz. Âişe'nin masumiyetini sorgulamamıştır. Nâzil olan âyetlerin ardından bu olayda Hz. Âişe'nin masum olduğuna inanan ılımlı Şîiler bulunmakla beraber, siyasi sebeplerle Hz. Âişe'yi suçlayan ve başka bir “İfk Hadisesi” ihdas eden Şîi müellifler de bulunmaktadır.

¹⁷⁴ Ahmed b. Zeyniddîn b. İbrâhîm el-Ahsâî el-Bahrânî el-Ahsâî, *er-Rec'a* (Kerbelâ: Mektebetü'l-'Allâmetü'l-Hâirî, ts.), 135; Mâmekânî, *Tenkihü'l-Makâl*, 3/81.

¹⁷⁵ Demir, *İmâmiyye Şîa'sı Hadis Kaynaklarına Göre Sahâbe Tasavvuru*, 441.

İmâmiyye Şîası kaynaklarında İfk hadisesinin ardından inen âyetler hakkında birbirinden oldukça farklı görüş ve rivayetler bulunmaktadır. Şîî müfessirlerden Nâsır b. Müzâhim, Nu‘mânî, Tûsî, Tabersî, İbn Şehr Âşûb, Hillî, Mukaddes Erdebilî, Şeybânî, Nihâvendî ve Muğniyye İfk hadisesinin tıpkı Ehl-i sünnet kaynaklarında aktarıldığı haliyle gerçekleştiğini söylerken,¹⁷⁶ bir kısım Şîî müellifler ise İfk hadisesinin Hz. Âişe’nin Hz. Mâriye’ye atmış olduğu iftiradan ibaret olduğunu iddia etmektedirler.¹⁷⁷ Son olarak bir grup Şîî müellif ise eserlerinde hem Ehl-i sünnet kaynaklarında geçen İfk hadisesine hem de ilk defa Ali b. İbrâhim el-Kummî tarafından ortaya atılan Hz. Âişe’nin Hz. Mâriye’ye iftira attığı iddiasına yer vermektedirler.¹⁷⁸

Modern dönem Şîî tarih araştırmacılarından olan Seyyid Ca‘fer Murtazâ el-Âmilî (ö. 2019) ise İfk hadisesi konusunda Ehl-i sünnet’e reddiye olarak kaleme aldığı *Hadîşü’l-İfk* adlı eserinin birinci bölümünde, Sünnî kaynaklarda geçen rivayetleri teker teker değerlendirmeye tabi tutmuştur. Eserin diğer bir bölümünde ise ele aldığı rivayetlerin tamamını âyet ve hadisleri delil göstererek kendince reddetmeye çalışmış, rivayetlerin ne naklî ne de mantikî hadiseler ile uyuşmadığını iddia edip sahih olmadığını dile getirmiştir. Sünnî kaynaklarda İfk hadisesini nakleden râvileri ayrı bir bölümde teker teker değerlendirmeye tabi tutan Âmilî, bu râvilerden bir kısmının Benî Mustalik Gazvesi’ni görmeden vefat ettiğini, bir kısmının ise bu gazveye iştirak etmediğini iddia ederek Benî Mustalik Gazvesi esnasında “İfk Hadisesi” diye bir hadisenin yaşanmadığını söylemektedir. Müellif, eserinin bu bölümünde Hz. Âişe’nin hayatına dair birtakım bilgiler verdikten sonra Benî Mustalik Gazvesi esnasında Hz. Âişe’nin yaşının otuz civarında olduğunu iddia etmiştir.¹⁷⁹ Aktarmış olduğu rivayetler ve öne sürdüğü deliller aracılığıyla, kitabın başından itibaren hazırladığı zemin üzerine Hz. Âişe’nin Hz. Mâriye’ye atmış olduğu iftira rivayetini naklederek bu rivayetin tarihi olaylara ve rivayetlere daha uygun olduğunu ve “Gerçek İfk” hadisesinin bu hadise olduğunu savunmuştur.

¹⁷⁶ Demir, *İmâmiyye Şîa’sı Hadis Kaynaklarına Göre Sahâbe Tasavvuru*, 111-112.

¹⁷⁷ Kummî, *Tefsîrû’l-Kummî*, 2/99-100; Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 219; Şeyh Müfid, *Risâle fî mâ Eşkele min Haberî Mâriye*, 24-36; Hâşim Ma’rûf el-Hasanî, *Sîretü’l-Eimmeti’l-İsnâ ‘Aşer* (Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1981), 1/438; Âmilî, *Hadîşü’l-İfk*.

¹⁷⁸ Kâşânî, *Tefsîrû’s-Şâfi*, 2/160; Bahrânî, *el-Burhân*, 3/126-128.

¹⁷⁹ Âmilî, *Hadîşü’l-İfk*, 149.

1.7.1. Hz. Âişe'nin Hz. Mâriye'ye İftirası ve Gerçek İfk

İmâmiyye Şîası kaynaklarının birçoğunda Hz. Âişe'nin Hz. Mâriye'ye zina iftirasında bulunduğu dair bilgi bulmak mümkündür. Şîî dünyada, bu mesele hakkında müstakil çalışmaların yapıldığı veyahut da yapılan hacimli çalışmalarda söz konusu meseleye özel bölümler ayrıldığı görülmektedir. Tespitlerimize göre ilgili konuda müstakil olarak kaleme alınan en eski eser, meşhur Şîî âlim Şeyh Müfid'e ait olan *Risâle fî mâ Eşkele min Haberî Mâriye el-Kıbtıyye* adlı eserdir. Konu hakkında kaleme alınan ve kaynak niteliğinde olan bir diğer önemli eser ise modern dönem Şîî tarih araştırmacılarının önde gelen ismi es-Seyyid Ca'fer Murtazâ el-Âmilî'ye ait olan *Hadîsü'l-İfk* adlı çalışmadır. Ehl-i sünnet'e reddiye olarak kaleme aldığı bu eserini, daha sonra Hz. Peygamber'in hayatına dair yazmış olduğu 35 ciltlik *es-Şahîh min Sîreti'n-Nebîyyi'l-A'zam* adlı eserinin 13. cildi olarak yayımlamıştır. Görebildiğimiz kadarıyla ülkemizde bu mesele, Abulalim Demir tarafından hazırlanan *İmâmiyye Şîa'sı Hadis Kaynaklarına Göre Sahâbe Tasavvuru* adlı doktora tezinde bir bölüm olarak ve Recep Erkocaaslan tarafından "Hz. Mâriye bint Şem'un'a Atılan İftira ve Sünnî-Şîî Geleneklerdeki Rivayet Farklılıklarının Sebepleri"¹⁸⁰ adlı bir makalede ele alınmıştır. Demir tarafından kaleme alınan konu, sahâbenin adaleti bağlamında ele alınırken, Erkocaaslan tarafından kaleme alınan makale ise Şîî-Sünnî rivayetlerin karşılaştırılması şeklinde hazırlanmıştır.

Bizler ise çalışma konumuzun sınırları içerisinde kalarak Şîî kaynaklarda yer alan, Hz. Âişe'nin Hz. Mâriye'ye attığı iftira üzerinde durmaya çalışacağız. Konunun bizim ele aldığımızdan çok daha geniş olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca ilgili konunun daha kapsamlı bir çalışmayı gerekli kıldığını da belirtmemiz yerinde olacaktır.

İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Mâriye'ye atılan iftira meselesine fazlasıyla değinilmesinin birtakım siyasi sebepleri bulunmaktadır. Buldukları her fırsatta Hz. Âişe'yi eleştiren Şîî müellifler, Benî Mustalik Gazvesi dönüşünde Hz. Âişe'ye atılan iftiranın, Nûr Sûresi'nde yer alan âyetlerin nâzil olmasıyla açığa çıkmasını¹⁸¹ ve inen âyetlerin Hz. Âişe'yi övmesini hazmedememişlerdir. Sünnî

¹⁸⁰ Recep Erkocaaslan, "Hz. Mâriye bint Şem'un'a Atılan İftira ve Sünnî-Şîî Geleneklerdeki Rivayet Farklılıklarının Sebepleri", *Eskiye* 43 (2021), 11-26.

¹⁸¹ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte (Beyrut: y.y., 2002), 3/187-189; Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Selâme (b.y.: Dâru Taybe, 1999), 6/25-30.

kaynaklarda “İfk Hadisesi” adıyla bilinen bu olayın aslında yaşanmadığını iddia eden Şîî müellifler, bu mesele hakkında hacimli eserler kaleme almışlardır. Bundan dolayı Hz. Mâriye’ye atılan iftiranın bizzat Hz. Âişe tarafından dile getirildiğini iddia etmişlerdir. Nâzil olan âyetlerin ise Hz. Âişe’nin aklanması için değil de Hz. Mâriye’nin temize çıkarılması için indiğini dile getirmişlerdir.¹⁸²

Bahse konu olan meselede, olayın ana karakterleri arasında; Hz. Peygamber, Hz. Âişe, Hz. Ali, Hz. Mâriye ve Mısır Mukavkısı tarafından Hz. Mâriye ile birlikte Hz. Peygamber’e hediye olarak gönderilen¹⁸³ Cüreyh adında¹⁸⁴ Kıptî bir köle bulunmaktadır. Bu kölenin kim olduğuyla ilgili Şîî kaynaklarda, Hz. Mâriye’nin amcasının oğlu veya hizmetindeki bir kişi¹⁸⁵ bilgisi yer alırken; Sünnî kaynaklarda, Hz. Mâriye’nin kardeşi¹⁸⁶ veya amcasının oğlu¹⁸⁷ şeklinde nitelendirilmektedir.

Şîî kaynaklarda olayın gerçekleştiği zamanla ilgili herhangi bir tarih belirtilmemektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber’in oğlu İbrâhim’in doğduktan on sekiz veya yirmi üç ay sonra vefat ettiğini¹⁸⁸ düşündüğümüzde, Şîî müelliflere göre gerçekleşen iftira olayının 632 yılında yaşandığını söyleyebiliriz.

Aynı zamanda Hz. Mâriye’ye atılan iftiranın Sünnî kaynaklarda Şîî kaynaklara nazaran daha farklı bir şekilde aktarılmış olması olayın gerçekleşme ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ancak hiçbir rivayette Hz. Mariye’ye iftira atan kişinin Hz. Âişe olduğuna dair bir ibare bulunmamaktadır.¹⁸⁹

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Mâriye’ye atılan iftira meselesi Şîî kaynaklarda dört farklı şekilde ele alınmakta ve bunun sonucunda dört farklı grup ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birinci grup, Hz. Mâriye’ye iftira atan kişinin Hz. Âişe olduğunu iddia etmektedir.¹⁹⁰ İkinci grup ise iftira atan kimselerin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olduğunu öne sürmektedir.¹⁹¹ Üçüncü grup Şîî müelliflere

¹⁸² Kummî, *Tefsîrû'l-Kummî*, 2/99-100, 318-319; Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 219; Kâşânî, *Tefsîrû's-Şâfi*, 2/160; Bahrânî, *el-Burhân*, 3/126-128; Hasanî, *Sîretü'l-Eimmeti'l-İsnâ 'Aşer*, 1/148; Sünnî ve Şîî rivayet farklılıkları için ayrıca bk. Erkocaaslan, “Hz. Mâriye bint Şem‘ûn’a Atılan İftira ve Sünnî-Şîî Geleneklerdeki Rivayet Farklılıklarının Sebepleri”, 20-22.

¹⁸³ İbn Sa‘d, *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-Kübrâ*, 1/200; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/251.

¹⁸⁴ Ehl-i sünnet kaynaklarında, Me‘bûr veya Kıpti olarak geçmektedir. bk. İbn Sa‘d, *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-Kübrâ*, 8/171; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/228, 232.

¹⁸⁵ Şeyh Müfid, *Risâle fî mâ Eşkele min Ḥaberi Mâriye*, 5.

¹⁸⁶ İbn Sa‘d, *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-Kübrâ*, 8/173.

¹⁸⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/228.

¹⁸⁸ Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi* (İstanbul: Kuramer, 2018), 458.

¹⁸⁹ Erkocaaslan, “Hz. Mâriye bint Şem‘ûn’a Atılan İftira”, 15-20.

¹⁹⁰ Kummî, *Tefsîrû'l-Kummî*, 2/99-100, 318-319; Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 219; Hasanî, *Sîretü'l-Eimmeti'l-İsnâ 'Aşer*, 1/438.

¹⁹¹ İbn Rüstem et-Taberî, *Delâilü'l-İmâme*, 201-204.

gelince onlar Sünnî kaynaklarda geçtiği şekliyle, iftiraya uğrayan kişinin Hz. Âişe olduğunu söylerken¹⁹² dördüncü grup Şîî müellifler ise Hz. Mâriye'ye iftira atan kişinin ismini vermeden, olayı Sünnî kaynaklarda geçtiği haliyle nakletmektedirler.¹⁹³ Bu noktada bizler bahsi geçen grupların yaklaşımlarından sonra Hz. Âişe'nin, olayın ana karakteri olduğu grupları incelemeye çalışacağız.

Yaklaşımlarına yer verilen gruplardan, birinci ve ikinci grup Şîî müelliflerinin, aktarmış oldukları rivayetleri özellikle imamlara nispet ettiklerini görmekteyiz. Hz. Mâriye'ye iftira atan kişinin Hz. Âişe olduğunu iddia eden birinci grup Şîî müellifleri, rivayetlerini altıncı imam Ca'fer es-Sâdık'a nispet ederken¹⁹⁴ Hz. Mâriye'ye iftira atan kimselerin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olduğunu iddia eden ikinci grup Şîî müellifleri ise rivayetlerini sekizinci imam Ali er-Rızâ'ya dayandırmaktadırlar.¹⁹⁵ Burada dikkat çekmek istediğimiz ilk husus, Şîî müelliflerin bu konuda bir ittifaklarının olmadığı ve kendileriyle çeliştikleri hususudur. İkinci ve belki de en önemli husus ise Şîî kaynaklarda bu konuda nakledilen hadislerin kaynağı meselesidir. İmâmiyye Şîa'sının kabullerine göre hadis; Masumdan (İmamdan) sadır olmuş rivayetlerin tamamıdır. Yani bir rivayetin on iki imamdan sadece bir tanesine dayanması, bu rivayetin sahih hadis kaynağı olarak kabul edilmesi için yeterlidir. Ayrıca Şîî inanç sistemine göre, imamlar kendilerinden sonra gelen imama ilham yoluyla bilgi aktarabilmektedir.¹⁹⁶ Bu durumda altıncı imam Ca'fer es-Sâdık kendisinden sonra gelen imamlara, edindiği bilgiyi yanlış aktarmış olmaktadır. Ca'fer es-Sâdık'ın kendisinde bulunan bilgiyi doğru aktardığını düşündüğümüzde ise sekizinci imam Ali er-Rızâ'nın yanıldığını kabul etmek zorunda kalmaktayız. Nitekim daha önce ifade edildiği gibi rivayetlerin birbirleri ile çelişmeleri bunun en büyük delilidir.

Hz. Mâriye'ye iftira atan kişinin Hz. Âişe olduğunu iddia eden Şîî müellifler, olayı Nûr Sûresi'nde geçen âyetlerle irtibatlandırarak aktarmaktadırlar. Bu âyetler Sünnî kaynaklarda, Benî Mustalik Gazvesi dönüşünde, Hz. Âişe'ye atılan iftira ve yaşanan birtakım olaylardan sonra Hz. Âişe'nin aklanmasını ilân

¹⁹² Tûsî, *et-Tibyân*, 7/414; Tabersî, *Mecmau'l-Beyan*, 7/203.

¹⁹³ Şerîf el-Murtazâ, *Emâli'l-Murtażâ*, 1/77-79; İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü Âli Ebî Tâlib*, 2/225.

¹⁹⁴ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 2/99-100, 318-319; Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 219; Kâşânî, *Tefsîrü's-Şâfi*, 2/160.

¹⁹⁵ İbn Rüstem et-Taberî, *Delâilü'l-İmâme*, 201-204.

¹⁹⁶ Kuzudişli, "Şîa'da Rivayet Olgusunu Şekillendiren Temel Unsurlar", 66.

eden âyetler olarak ifade edilirken¹⁹⁷ Şîî kaynaklarda Hz. Mâriye'nin temize çıkarılmasını ilân eden âyetler olarak ifade edilmektedir.¹⁹⁸

Şîî kaynaklarda, Nûr Sûresi 11-20. âyetlerin ve Hucurât Sûresi 6. âyetin, Hz. Âişe'nin Hz. Mâriye'ye attığı iftira sebebiyle nâzil olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu görüşü savunan Şîî müelliflere göre olay şu şekilde cereyan etmiştir:

“Hz. Peygamber, oğlu İbrâhim vefât edince çok fazla üzölmüştü. Hz. Peygamber'in bu halini gören Âişe, Hz. Peygamber'e 'İbrâhim için seni bu kadar hüzünlendiren şey de nedir? O zaten Cüreyh'in oğludur, o her gün Mâriye'nin yanına girip çıkıyor.' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye 'Kılıcını al ve bana Cüreyh'in kafasını getir.' dedi. Hz. Ali, Hz. Peygamber'e 'Annem-babam senin yoluna feda olsun Yâ Resûlallah! Beni gönderdiğin bu iş, çöldeki kızgın demir gibidir, bu işin arkasını araştırayım mı, yoksa emrini hemen yerine getireyim mi?' dedi. Hz. Peygamber konuyu araştırmasını istedi. Hz. Ali, kılıcını yanına alarak yola koyuldu. O esnada Cüreyh, Hz. Mâriye'nin bahçesinde bulunuyordu. Hz. Ali, bahçe kapısını çaldı. Cüreyh kapıyı açmak için yöneldiği esnada Hz. Ali duvardan atlayarak bahçeye girdi. Hz. Ali'nin kılıcıyla kendisine doğru geldiğini gören Cüreyh, hemen kaçmaya başladı. Hz. Ali'nin kendisini yakalamasından korkan Cüreyh, hurma ağacına tırmanmaya başladı. Hz. Ali de hemen arkasından ağaca tırmandı. Cüreyh'e seslenerek 'Aşağıya in' dedi. Cüreyh 'Ya Ali! Allah'tan kork. Burada hiç kimse yok. Ben mecbûb¹⁹⁹ birisiyim' dedi. Daha sonra avret yerini açarak Hz. Ali'ye gösterdi. Bunun üzerine Hz. Ali onu Hz. Peygamber'e getirdi. Hz. Peygamber Cüreyh'e 'Senin bu durumunun sebebi nedir?' diye sordu. Cüreyh: 'Yâ Resûlallah! Kıptiler kendilerine hizmette bulunan ve aile içersine girip çıkan hizmetçilerini hadım ederler. Ayrıca Kıptîler, Kıptî olmayan birisi ile sosyal bağ kurmazlar. Mâriye'nin babası, Mâriye'ye hizmet etmem, yanına girip çıkmam ve ona arkadaşlık yapmam için beni onunla birlikte gönderdi' dedi. Hz. Peygamber bu sözleri işittikten sonra 'Ehl-i beytimden kötölükleri uzaklaştıran Allah'a hamd olsun' dedi. Bunun üzerine Nûr Sûresi'nde geçen; 'O iftirayı atanlar içinizden bir gruptur. Bunun sizin için kötü olduğunu sanmayın, aksine bu hakkınızda hayırlıdır.

¹⁹⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleymân*, 3/187-189; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 6/25-30.

¹⁹⁸ bk. Kummî, *Tefsîrû'l-Kummî*, 2/99-100,318-319; Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 219; Kâşânî, *Tefsîrû's-Şâfi*, 2/160.

¹⁹⁹ Mecbûb, erkeklik organının tamamı alınmış kimseye verilen isimdir. bk. Aydın Taneri, "Hadım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/1.

Onların her biri işlediği günahı yüklenecektir. İçlerinden günahın büyüğünü üstlenen için ise büyük bir azap vardır. ²⁰⁰ âyetler ile Hucurât Sûresi 'nde geçen 'Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın' ²⁰¹ âyeti nâzil oldu." ²⁰²

İkinci görüşü savunan Şîî müelliflere baktığımızda, Hz. Mâriye'ye iftira atan kimselerin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olduğu iddia edilmekte ve rivayetlerini sekizinci İmam Ali er-Rızâ'ya nispet ettiklerini görmekteyiz. İbn Rüstem et-Taberî'nin *Delâilü'l-İmâme* adlı eserinde aktarmış olduğu bir rivayette, iftira atan kişi olmasa da iftiraya sebep olanlar arasında Hz. Âişe bulunmaktadır. İbn Rüstem'in aktardığı rivayet şöyledir: *"Mariye, Resûlullah'ın kalbinde özel bir konuma yerleşmiş ve bu durum Âişe ve Hafsa'nın hoşuna gitmemişti. Babalarına yemek yedirdikten sonra onu babalarına şikâyetle bulundular. Bunun üzerine Ebû Bekir ve Ömer Resûlullah'ın yanına gelip ona 'Yâ Resûlallah! Sana yapılan ve farkına vardığımız bir ihaneti senden gizlememiz bizim kabul edebileceğimiz bir şey değildir' dediler. Resûlullah, 'Ne söylüyorsunuz?' dedi. Ebû Bekir ve Ömer 'Yâ Resûlallah! Cüreyh, Mâriye'ye büyük bir ayıpla yaklaştırmakta. Mâriye'nin karnında taşıdığı çocuk Cüreyh'in çocuğudur. Senin çocuğun değil.' dediler. Resûlullah'ın yüzü kızgınlıktan kıpkırmızı oldu. Ebû Bekir ve Ömer'in kendisine söyledikleri sözler karşısında bir an ne yapacağını bilemedi. Daha sonra 'Yazıklar olsun, ne söylediğinizi biliyor musunuz?' dedi. Ebû Bekir ve Ömer 'Yâ Resûlallah! Biz Mâriye ve Cüreyh'i bahçede bıraktık. Cüreyh, Mâriye ile eğleniyor, oynuyor ve erkeklerin kadınlardan arzu ettiği şeyi istiyordu.' dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi oraya gönderdi. Hz. Ali Cüreyh'in yanına vardığında, onda ne erkek ne de kadın uzvu görebildi. Cüreyh'i alıp Resûlullah'ın önüne getirdi ve Resûlullah'a; 'Yâ Resûlallah! Cüreyh hadım edilmiş ve erkeklik organı yok edilmiş birisidir.' dedi. Bunun üzerine Resûlullah yüzünü duvara dönüp, 'Allah Ebû Bekir ve Ömer'e lanet etsin. Ey Cüreyh! Ebû Bekir ve Ömer'in iftirası ortaya çıkana dek geride dur. Yazıklar olsun, Allah'a ve resûlüne neler yaptılar!' dedi. Bunun üzerine Cüreyh elbisesini indirdi ve dediği gibi hadım olduğu görüldü. Yaşanan olayların*

²⁰⁰ en-Nûr 24/11-20.

²⁰¹ el-Hucurât 49/6.

²⁰² Kummî, *Tefsîrû'l-Kummî*, 2/58, 99-100, 318-319; Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 219; Kâşânî, *Tefsîrû'l-Şâfi*, 2/160; Bahrânî, *el-Burhân*, 3/126-128; Hasanî, *Sîretü'l-Eimmeti'l-İsnâ 'Aşer*, 1/148.

açığa çıkmasının ardından, Ebû Bekir ve Ömer Resûlullah'ın peşine düşüp 'Tevbe ettik Yâ Resûlallah! Bizim için istiğfar et, bir daha yapmayacağız.' dediler. Hz. Peygamber onlara cevap vererek 'Allah tevbenizi kabul etmez. Sizde Allah'a ve resûlüne karşı bu cüret olduğu müddetçe benim istiğfarım dahi size fayda vermeyecektir.' dedi. Resûlullah'ın bu cevabına karşılık 'Yâ Resûlallah! Bizim için istiğfar edersen, rabbimizden bizi bağışlamasını umarız.' dediler. Bunun üzerine şu âyetler nâzil oldu:²⁰³ 'Onların bağışlanması için Allah'a ister dua et ister etme; onların affedilmesi için yetmiş kere de dua etsen Allah onları bağışlamayacaktır. Çünkü onlar Allah ve resûlünü inkâr etmişlerdir. Allah günaha batmış kimseleri doğru yola iletmez.'²⁰⁴

Aktarılan rivayetleri değerlendirmeye tabi tutan Şîî kaynaklar incelendiğinde, Hz. Peygamber'in, başta Hz. Âişe olmak üzere Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in iddialarını sorgulamadan direkt Hz. Ali'ye Cüreyh'i öldürmesi emrini vermesinin tartışmalara sebep olduğu görülecektir. Şeyh Müfîd, *Risâle fî mâ Eşkele min Haberî Mâriye el-Kıbtıyye* adlı eserinde bu mesele hakkında birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Allah Resûlü'nün aslında gerçeği bildiğini söyleyen Şeyh Müfîd, Hz. Peygamber'in böyle bir emri vermesinin altında yatan bir hikmetin olduğunu iddia etmiştir. Bu hikmetin ise "Hz. Ali eliyle ortaya çıkarılan hakikat" olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Allah Resûlü'nün Hz. Mâriye hakkındaki dedikoduların son bulması için böyle bir yöntemi tercih ettiğini dile getirmiştir.²⁰⁵

Aktardığımız rivayetler üzerinden tartışılan diğer bir mesele ise Hz. Âişe'nin Hz. Mâriye'ye atmış olduğu iftiradan dolayı kendisine uygulanması gereken had (kazf) cezasıdır. Şîî müellifler, Hz. Âişe'ye had uygulanacağını ve had cezasını tatbik edecek kişinin ise halihazırda gaybet halinde olan on ikinci imam Mehdî el-Muntazar olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca on ikinci imam Mehdî el-Muntazar'ın hak ve adalet üzere devletini kurduktan sonra Hz. Âişe'yi mezarından çıkarıp kendisine had cezasını uygulayacağını dile getirmektedirler.²⁰⁶

Hz. Âişe'ye uygulanması gereken had cezasının, Hz. Peygamber tarafından değil de aradan geçen bunca süreden sonra Mehdî el-Muntazar tarafından uygulanacağı düşüncesi Şîî kaynaklarda çeşitli yollarla temellendirilmeye

²⁰³ İbn Rüstem et-Taberî, *Delâilü'l-İmâme*, 201-204.

²⁰⁴ et-Tevbe 9/80.

²⁰⁵ Şeyh Müfîd, *Risâle fî mâ Eşkele min Haberî Mâriye*, 27.

²⁰⁶ Küleynî, *er-Ravza mine'l-Kâfi*, 347; İbn Rüstem et-Taberî, *Delâilü'l-İmâme*, 260; Berkî, *el-Meḥâsin*, 339-340; Şeyh Sadûk, *İlelû's-şerâ'i ve'l-aḥkâm*, 210.

çalışılmıştır. Ca'fer es-Sâdık ile halktan Şîî birisi arasında geçen diyalogda Ca'fer es-Sâdık'a nispet edilen sözler bu meseleye delil olarak gösterilmiştir. Kaynakların aktardığı bilgilere göre halktan bir kişi Ca'fer es-Sâdık'a bu konuda birkaç soru sormuş ve yine Şîî kaynaklara göre o da bu soruları şüpheyi mahal vermeyecek şekilde cevaplamıştır. Ca'fer es-Sâdık'a sorulan sorulardan birincisi şu şekildedir: *"Resûlullah, masum olduğunu bildiği iffetli birisine iftira atıldığı ve iftira atıldığı kanıtlandığı halde nasıl olur da had (kazf) cezasını tatbik etmez? Hâlbuki biz, Mahzûm kabilesinden bir kadının hırsızlık yapmasının ardından, Resûlullah'ın o kadını affetmesi için aracılık yapan kişilere 'Eğer hırsızlık yapan kızım Fâtıma olsaydı, onun da elini keserdim' dediğini biliyoruz."* İkinci soru ise: *"Hz. Âişe'ye uygulanacak olan had cezasını, henüz Hz. Âişe hayattayken Hz. Ali ve Hz. Hasan hilâfeti elde ettikleri zaman neden uygulamadılar?"* şeklinde olmuştur. Ca'fer es-Sâdık, birinci soruya cevap olarak *"Sizden biri Kâim'den (İmam Mehdî el-Muntazar'dan) bir şey isteyeceği zaman, o iyi hal üzere iken istesin. Çünkü Allah, Hz. Muhammed'i rahmet edici (bağışlayıcı) olarak Kâim'i ise gazap edici olarak gönderdi"* demiştir.²⁰⁷ Şîî müellifler, Hz. Ali ve Hz. Hasan'ın, hilâfetleri zamanında neden bu haddi uygulamadıkları sorusunu ise Hz. Ali'nin o dönemde çıkmış olan kargaşa ve isyanlarla uğraştığını ve zaten uzunca bir süre yönetimde bulunamadığı için Hz. Âişe'ye uygulanacak had cezasını yerine getiremediğini öne sürmektedirler. Hz. Ali için söz konusu olan durumun aynı şekilde Hz. Hasan ve geriye kalan imamlar içinde geçerli olduğunu iddia etmişlerdir. Tüm bu iddiaların ardından Hz. Âişe'ye uygulanacak olan had cezasının Mehdî el-Muntazar'ın yeryüzündeki zulüm ve adaletsizliğe son verip, hak ve adalet devletini kurduktan sonra uygulayacağını dile getirmişlerdir.²⁰⁸

Anladığımız kadarıyla Şîa, Allah Resûlü'nün merhamet ve bağışlayıcılığını, had cezasını aile efradından kaldırması şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in, Hz. Âli'nin ve Hz. Hasan'ın uygulamadığı had cezasını, hak ve adalet devletini kuracak olan on ikinci imam Mehdî el-Muntazar'ın uygulayacağı düşüncesinin, Kur'an-ı Kerîm'deki bazı âyetlere dayandırıldığı görülmektedir. Tevbe Sûresi 33. âyette geçen *"Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye resûlünü,*

²⁰⁷ Küleynî, *er-Ravza mine'l-Kâfi*, 347; İbn Rüstem et-Taberî, *Delâilü'l-İmâme*, 260; Berkî, *el-Mehâsin*, 339-340; Şeyh Sadûk, *İlelû's-şerâ'i*, 210.

²⁰⁸ Tûsî, *el-İktisâd*, 329-370; Erbilî, *Keşfü'l-Gumme*, 2/539; Kâşânî, *İlmü'l-yakîn*, 2/821; Ahsâî, *er-Rec'a*, 135.

doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur"²⁰⁹ cümlesini, "*Allah, Kâim'i (Mehdî el-Muntazar'ı) rec'at'inde*"²¹⁰ ortaya çıkarsın" şeklinde yorumlamışlardır.²¹¹ Başka bir rivayette ise "*Kâim ortaya çıktığında onun ortaya çıkışını kerih görüp, Allah'a şirk koşan müşrik ve kâfir hiç kimse kalmayacak*" şeklinde yorumlamışlardır.²¹²

Yine Hz. Âişe'ye uygulanacak olan had cezasının, aradan geçen bunca yıla rağmen halen uygulanacağını düşünen Şîî müelliflerin bulunuyor olması, geçmişte oluşturulmuş olan Şîî inanç ve düşünce sisteminin değişmediğini de göstermektedir. Ayrıca Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Hz. Hasan'ın güçleri yetmediği için uygulayamadıkları had cezasını, imam Mehdî el-Muntazar'ın kuracağı devlette uygulayacağı düşüncesi, insan muhayyilesini bir hayli zorlamakta ve kanaatimizce hiçbir tutarlılığı bulunmamaktadır.

Hz. Âişe'nin Hz. Mâriye'ye iftira attığını ve Hucurât Sûresi'nde geçen "*Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın*"²¹³ âyetinin, Hz. Âişe hakkında nâzil olduğunu iddia eden Şîî müelliflerin yanında, bu iddianın batıl olduğunu savunan Şîî müellifler de bulunmaktadır. Hucurât Sûresi'ndeki ilgili âyetin Sünnî kaynaklarda da zikredildiği üzere Velîd b. Ukbe hakkında nâzil olduğunu savunmuşlardır.²¹⁴

1.8. Hz. Peygamber'in Vefatı

Hz. Peygamber'in vefatına dair birtakım bilgiler vereceğimiz bu kısımda ilk olarak Şîa'ya göre Hz. Âişe'nin, Allah Resûlü'nün vefatı öncesinde girişmiş olduğu faaliyetlerden bahsedeceğiz. Ardından Hz. Peygamber'in sırrının ifşâ edilmesi ve

²⁰⁹ et-Tevbe 9/33.

²¹⁰ Rec'at, İmâmiyye Şîası'nın "imamlarla onlara zulmedenlerin kıyametin kopmasından önce diriltilip yeniden dünyaya gelmesi" şeklinde tanımladığı terimdir. bk. İlyas Üzümlü, "Rec'at", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/504.

²¹¹ 'Ayyâşî, *Tefsîrû'l-'Ayyâşî*, 2/87; Kummî, *Tefsîrû'l-Kummî*, 1/289; Tabersî, *Mecmau'l-Beyan*, 3/25; Kâşânî, *Tefsîrû's-Şâfi*, 1/297; Bahrânî, *el-Burhân*, 2/121; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 13/190; Muhammed b. el-Hasen b. Ali el-Hürri el-Âmilî, *İşbâtü'l-hüdât bi'n-nuşûş ve'l-mu'cizât* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1971), 7/99.

²¹² Ayyâşî, *Tefsîrû'l-'Ayyâşî*, 2/87; Kummî, *Tefsîrû'l-Kummî*, 1/289; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 3/25; Kâşânî, *Tefsîrû's-Şâfi*, 1/297; Bahrânî, *el-Burhân*, 2/121; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 13/190; Hürri el-Âmilî, *İşbâtü'l-hüdât bi'n-nuşûş ve'l-mu'cizât*, 7/99.

²¹³ el-Hucurât 49/6.

²¹⁴ İbn Tâvûs, *et-Tarâ'if*, 384-385; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 20/32; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 28/130; Mâmekânî, *Tenkihü'l-Makâl*, 1/214; Zencânî, *Akaidü'l-İmâmiyyeti'l-İsnâ'aşeriyye*, 4/412.

zehirlenerek öldürülmesi meselesine değineceğiz. Son olarak ise Allah Resûlü'nün, vefatının ardından nereye defnedildiği hakkındaki tartışmalara değineceğiz.

Bilindiği üzere Hz. Peygamber vefat etmeden kısa bir süre önce 27 Safer 11/25 Mayıs 632'de Bizans'a karşı hazırlatmış olduğu orduya Zeyd b. Hârîse'nin oğlu Üsâme'yi (ö. 54/674) kumandan tayin etmiş ve ona, babasının şehit olduğu yere giderek düşmanları mağlup etmesini emretmişti. Ancak ertesi gün yani 28 Safer Çarşamba günü, Resûlullah şiddetli bir baş ağrısı ve humma hastalığına tutuldu. Buna rağmen sefer hazırlıklarına nezaret eden Allah Resûlü, 29 Safer'de kendi elleriyle bir sancak tertip etti. Ardından *“Allah'ın adıyla, Allah'ın yolunda gazâ et. Allah'ı inkâr edenlerle savaş”* diyerek tertip ettiği sancağı Üsâme'ye verdi. Üsâme, Medine'nin dışına çıkıp Cürf denilen yerde karargâhını kurdu. Bu ordunun içerisinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Ebû Ubeyde b. Cerrâh (ö. 18/639) gibi sahâbenin önemli isimlerinden pek çok kimse de bulunmaktaydı. Önde gelen onca sahâbenin yerine Üsâme'nin ordu kumandanı olması dedikodulara sebebiyet verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber minbere çıkıp *“Zeyd nasıl komutanlığa layıkça Üsâme de öyle layıktır.”* diyerek konu hakkında yapılan itirazlara cevap verdi ve minberden indi. O gün 10 Rebûlevvel Cumartesi günü idi. Üsâme ve beraberindekiler Resûlullah ile vedalaşp karargâha geri dönüyorlardı. Bu esnada Resûlullah'ın hastalığı arttı. Şiddetli ağrılarına rağmen Allah Resûlü, *“Üsâme'nin ordusunu gönderin.”* diyordu. Pazar günü Hz. Peygamber'in ağrıları daha da şiddetlendi. Pazartesi günü Resûlullah'ın durumu iyileşti. Üsâme de onunla vedalaştı. Ardından ordugâhına gidip hareket etmek için emir verdi. Tam bu esnada Hz. Peygamber'in vefat etmek üzere olduğu haberi geldi. Üsâme, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde ile birlikte Allah Resûlü'nün yanına geldiklerinde Hz. Peygamber vefat etmişti.²¹⁵

Sünnî kaynaklarda aktarılan ve bir kısım Şîî müelliflerin de naklettiği bu rivayet, İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in imâmeti/hilâfeti bağlamında ele alınmaktadır. Şîî müelliflere göre Allah Resûlü sahâbenin önde gelenlerini sefere göndererek, vefatı esnasında riyâset konusunda ihtilaf çıkaracak kişileri Medine'den uzaklaştırmak istedi. Böylece riyâsetin gerçek sahibi Hz. Ali ile münakaşa edecek kimse kalmamış olacaktı. Hz. Ebû Bekir ve Hz.

²¹⁵ İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2/146. Ayrıca bk. Ebû Ali Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl et-Tabersî, *İ'lâmü'l-verâ bi-a'lâmi'l-hüdâ* (Kum: Müessesetü Âli'l-Beyt, 1996), 165.

Ömer'i Üsâme'nin ordusu ile göndermesinin, onları oyalanmaktan ve ordudan geri kalmaktan sakındırmasının amacı da buydu.²¹⁶

Şîi müelliflere göre Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, Resûlullah'ın kendilerini hilâfet davasına kalkışmamaları için Medine'den uzaklaştırmak istediğini biliyorlardı. Hz. Peygamber, defalarca “Üsâme'nin ordusunu gönderin.” demesine rağmen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve destekçileri ordudan geri kalmaya çalışmışlardır. Yine Şîi müelliflere göre ismi zikredilen sahâbenin Üsâme'nin emrinde olmaları, Üsâme'nin onlardan üstün olduğu anlamına gelmektedir. Hz. Ali ise Üsâme'nin veya başka birisinin emrine girmemiştir. Bu durum, Üsâme b. Zeyd'in Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve sahâbenin geriye kalanından üstün olduğuna, Hz. Ali'nin ise Üsâme'den daha üstün olduğuna ve Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in imâmetinin sahih olmadığına delil olarak gösterilmiştir.²¹⁷

Tüm bu sıcak gelişmeler esnasında Hz. Âişe'nin ne ile meşgul olduğu ise merak konusudur. Şîi müelliflere göre Hz. Âişe, Üsâme'nin ordusundan geri kalmaya çalışan babasına ve Hz. Ömer'e, Medine'de olup biteni haber vermeye çalışıyordu. Meclisî'nin naklettiği rivayete göre “Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, ordugâhta bulundukları esnada Resûlullah'ın durumundan haberdar olmak için Hz. Âişe'ye bir elçi gönderdiler. Elçi, Hz. Âişe'nin yanına gizlice gelip Allah Resûlü'nün durumunu sormuş, Hz. Âişe de ona ‘Babam Ebû Bekir, Ömer ve onlarla birlikte olanların yanına git. Onlara de ki; Resûlullah'ın durumu ağırlaştı. Hiç kimse yerinden ayrılmasın. Ben sizi sürekli haberdar edeceğim.’ dedi. Hz. Peygamber'in hastalığı ağırlaştığında Âişe, Suheyb'i²¹⁸ çağırdı. Ona, ‘Babam Ebû Bekir'e git. Muhammed'in ümitsiz bir durumda olduğunu kendisine bildir. Babam, Ömer, Ebû Ubeyde ve onlarla birlikte olanlar bize gelsinler. Şehre gelişleri gizlice ve gece vakti olsun.’ dedi. Haberi aldıktan sonra Ebû Bekir ve Ömer, Suheyb'i Üsâme'nin karşısına çıkarıp durumu ona bildirdiler. ‘Resûlullah'ı görmekten geri durmak bize yakışmaz.’ diyerek Üsâme'den şehre girme konusunda izin istediler. Üsâme de bu gruba izin verdi. Üsâme, ordugâhtan ayrılacakları esnada onlara, bu gidişlerinden kimseyi haberdar etmemelerini, Hz. Peygamber'in iyileşmesi

²¹⁶ Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, 96; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 17/180.

²¹⁷ Hillî, *Keşfü'l-Murâd*, 401; Arı, *İmamiye Şîasi Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 151; Mehmet Nur Akdoğan, *Şîi Kaynaklara Göre Hz. Ömer* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2017), 147.

²¹⁸ Ebû Yahyâ Suheyb b. Sinân b. Mâlik er-Rûmî (ö. 38/659), Hz. Peygamber ile henüz peygamber olmadan önce arkadaşlık kuran ve gizli davet döneminde İslâm'dan haberdar olunca Dârülerkam'a giderek İslâmiyeti kabul eden ilk sahâbilerdendir. bk. Mehmet Efendioğlu, “Suheyb b. Sinân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/477.

durumunda ordugâha dönmelerini, aksi bir durum olduğunda ise cemaatle birlikte olmaları için kendilerini haberdar etmelerini emretti.

H. Peygamber'in bir ara kendisine geldiğinde 'Bu gece şehrimizde büyük bir kötülük (şer) meydana geldi.' dediğini nakleden Meclisî, Resûlullah'a 'Meydana gelen kötülük nedir?' diye sorulduğunda ise 'Üsâme'nin ordusunda bulunan bir grup, benim emrime karşı gelerek geri döndüler. Dikkat ediniz, ben Allah'a varıncaya kadar onlardan beriyim. Size yazıklar olsun! Üsâme'nin ordusunu gönderin.' diyerek bu sözleri defalarca tekrarladığını nakletmektedir.²¹⁹

H. Âişe'nin, Medine'de olup bitenleri sürekli olarak babasına ve H. Ömer'e haber verdiğini iddia eden Şîi müelliflere göre H. Âişe'nin bu şekilde hareket etmesinin sebebi, hilâfetin babasına kalması arzusudur. H. Âişe, Allah Resûlü'nün kendisinden sonra H. Ali'yi vasî olarak bıraktığını ve H. Ebû Bekir ile H. Ömer'i bu sebepten ötürü şehirden uzaklaştırdığını bildiği halde H. Peygamber'in emrine karşı gelerek babasının hilâfete gelmesinde en büyük rolü üstlenmiştir. Onu sürekli olarak olaylardan haberdar etmiş, şehre gizlice girmelerine aracılık etmiştir.²²⁰

Ehl-i sünnet ve Şîa kaynaklarında yer alan ve en fazla tartışılan meselelerden bir tanesi olan H. Ebû Bekir'in, Resûlullah'ın hastalığı esnasında insanlara namaz kıldırması meselesinde de H. Âişe'nin çok büyük bir rol üstlendiği görülmektedir. Şîi müelliflere göre H. Peygamber, hiçbir zaman H. Ebû Bekir'i namaz kıldırması için görevlendirmemiş, hastalığı boyunca güç yetirebildiği takdirde insanlara kendisi namaz kıldırması, güç yetiremediği durumlarda da H. Ali'yi görevlendirmiştir.²²¹

İmâmiyye Şîası müelliflerinin neredeyse tamamına göre H. Ebû Bekir'e Müslümanlara namaz kıldırma emri Allah Resûlü tarafından değil, bizzat H. Âişe tarafından verilmiştir. Bu konu hakkında Şîi kaynaklarda nakledilen rivayetlere göre: "H. Peygamber'in hastalığı şiddetlenip Bilâl sabah ezanı okuduğunda, Allah Resûlü ezanı duydu ve 'Bazıları insanlara namaz kıldırır, ben kendimle uğraşıyorum.' dedi. Âişe, 'Ebû Bekir'e emredin' dedi. Hafsa da 'Ömer'e emredin' dedi. H. Peygamber onların sözlerini işittiğinde babalarını bu sayede yüceltmeye

²¹⁹ Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 28/108-109; Ayrıca bk. Arı, *İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 152-153; Akdoğan, *Şîi Kaynaklara Göre H. Ömer*, 149.

²²⁰ Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 28/108-109.

²²¹ Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 27/324, 28/109.

çalıştıklarını gördü. Bunun üzerine, 'Vazgeçin, siz Yusuf'un yanındaki kadınlar gibisiniz' dedikten sonra Ebû Bekir veya Ömer'in namaz kıldırmak için öne geçmelerinden korktuğundan dolayı aceleyle kalktı. Halbuki onlara Üsâme ile birlikte çıkmalarını emretmişti. Resûlullah, onların orduya katıldıklarını ve geri kalmadıklarını zannediyordu. Âişe ve Hafsa'nın söylediklerini işitince onların emrini yerine getirmediklerini fark etti. Fitneyi önlemek ve şüpheyi ortadan kaldırmak üzere acele davrandı. O, güçlkle ayakta durabiliyordu. Ali b. Ebû Tâlib ile Fadl b. Abbas'ın kolları arasında güçlkle mescide geldiğinde Ebû Bekir'in mihraba geçtiğini gördü. Ona eliyle işaret ederek geriye çekilmesini istedi. Ebû Bekir'de geri geldi. Hz. Peygamber onun yerine geçti ve tekbir getirdi. Ebû Bekir'in başladığı namaza yeniden başladı. Selam verdiğinde evine gitti. Ebû Bekir, Ömer ve mescide gelen bir topluluğu çağırdı ve onlara, 'Üsâme'nin ordusunun gönderilmesini size emanet etmedim mi?' diye sordu. Ebû Bekir, 'Ben çıkmıştım. Seninle olan ahdimi yenilemek için geldim' dedi. Ömer, 'Senin hakkındaki bilgiyi kervanlardan sormak hoşuma gitmediği için çıkmadım' dedi. Hz. Peygamber üç defa 'Üsâme'nin ordusunu gönderin' buyurdu.²²²

İmâmiyye Şîası kaynaklarında, Hz. Âişe'nin Hz. Ebû Bekir'e, Müslümanlara namaz kıldırması için haber gönderdiğine dair başka bir rivayet daha bulunmaktadır. Bu rivayete göre ise Allah Resûlü, Hz. Ebû Bekir'in mihraba geçtiğini duyduğunda "Beni kaldırın, beni kaldırın. Beni mescide götürün. İslâm için bir musibet ve fitnelerden bir fitne meydana geldi." demiştir. Hz. Peygamber mescide çıkarıldığında ise Hz. Ebû Bekir'i arkasından tutup çekerek oradan uzaklaştırmıştır. Hz. Ebû Bekir ve onunla birlikte olanlar Hz. Peygamber'in arkasına saklanmış, Resûlullah da oturarak namaz kıldırmıştır.²²³

Ehl-i sünnet kaynaklarında Hz. Ebû Bekir'e insanlara namaz kıldırması emrini veren kişinin bizzat Hz. Peygamber olduğu zikredilirken,²²⁴ Şîi kaynaklarda bu kişinin, Allah Resûlü'nün vefatının ardından babasının hilâfete gelmesi için canhıraş bir şekilde mücadele eden Hz. Âişe olduğu zikredilmektedir. Bu konuda Şeyh Müfîd, Ehl-i sünnet kaynaklarında Hz. Ebû Bekir'in imâmete, Hz. Peygamber'in emriyle geçtiğine dair yer alan rivayetlerin tamamının Hz. Âişe'den

²²² Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*, 98; Tabersî, *İlamü'l-Vera*, 166-167; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 22/467-468; Arı, *İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 160-161.

²²³ Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 28/109-110.

²²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 301-303; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/202-204; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/554-558; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/321.

nakledildiğini, bu rivayetlerin birbirleriyle çeliştiğini ve tamamının fâsid olduğunu söylemektedir. Şeyh Müfid, konu hakkındaki görüşlerini dile getirdikten sonra, Sünnî kaynaklarda Hz. Âişe'den nakledilen birkaç rivayeti aktararak çeşitli yönlerden eleştiriye tabi tutmuş ve rivayetlerin tamamının mevzû olduğunu iddia etmiştir.²²⁵

Meclisî ise Şeyh Müfid gibi Sünnî kaynaklarda bu konu hakkında aktarılan rivayetlerin çoğunun Hz. Âişe'den nakledildiğini söylemektedir. Hz. Âişe'nin masum olmadığı konusunda ittifak olduğunu belirten Meclisî, Müslümanların zihninde Hz. Âişe hakkında şüphe oluşturmak maksadıyla Hz. Âişe'nin, Resûlullah'a bilerek yalan isnadında bulunan birisi olduğunu iddia etmektedir.²²⁶

Hastalığı esnasında Hz. Peygamber'in yanından biran olsun ayrılmayan ve Hz. Peygamber'in bütün ihtiyaçları ile ilgilenen Hz. Âişe için kendi zihin dünyalarında tasavvur edilemeyecek derecede bir mizansen oluşturan İmâmiyye Şîası müellifleri, sürekli olarak Hz. Âişe'nin tek derdinin babasını hilâfete getirmek olduğunu savunmuşlardır. Gerek Şeyh Müfid gibi ilk dönem Şîî müelliflerinin gerekse Mustafavî gibi çağdaş Şîî müelliflerinin, Allah Resûlü'nün onca uyarısına rağmen Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın babalarını hilâfete getirmek istediklerine dair rivayetleri nakletmeleri ve bu düşünciyi savunmaları²²⁷ görüşümüzü destekler niteliktedir.

1.8.1. Hz. Peygamber'in Sırrının İfşâ Edilmesi ve Zehirlenerek Öldürülmesi

İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe'nin isminin sıklıkla bahsedildiği en önemli olaylardan bir tanesi de Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın babalarını devlet yönetime getirebilmek için Hz. Peygamber'i zehirledikleri iddiasıdır. Şîî müelliflere göre Hz. Âişe ve Hz. Hafsa, babaları ile iş birliği yaparak Allah Resûlü'ne planlı bir suikast kurup onu zehirlemişlerdir. Bu ise Resûlullah'ın ölümüne sebep olmuştur.

Bir kısım Şîî kaynaklarında, Hz. Peygamber'in kendisine vermiş olduğu sırrı ifşâ eden kişinin Hz. Âişe olduğu ileri sürülürken,²²⁸ bazı Şîî kaynaklarında ise

²²⁵ Şeyh Müfid, *el-İfşâh*, 128-131; Ayrıca bk. Arı, *İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 164.

²²⁶ Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 28/149-152.

²²⁷ Şeyh Müfid, *el-İfşâh*, 131; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 28/152; Mustafavî, *Hakâik fî Târîhi'l-İslâm*, 198.

²²⁸ Tüsterî, *İhâkku'l-Hak*, 307; Kâşânî, *İlmü'l-yakîn*, 2/237-239; İbn Ma'sûm, *ed-Derecetü'r-refî'a*, 296-298.

Hız. Peygamber'in sırrını ifşâ eden kişinin Hız. Hafsa olduğu iddia edilmektedir.²²⁹ Diğer taraftan Şii kaynaklarda, Allah Resûlü'ne suikast düzenleyen veyahut da zehirleyen kişilerin kim olduğu hakkında da birtakım çelişkiler bulunmaktadır. Bu konu hakkında Şii kaynakların birçoğunda farklı birtakım rivayetler bulunmaktadır.²³⁰ Aşağıda da zikredeceğimiz üzere, hem Resûlullah'ın sırrını ifşâ eden kimseler arasında bulunması hem de Hız. Peygamber'i zehirlemek isteyen kimselerden olması bakımından Hız. Âişe, rivayetlerin ortak noktasıdır.

Şii kaynaklarda yer alan rivayetleri anlaşılır kılabilmek adına, öncelikle Hız. Hafsa'nın başrolde olduğu, Hız. Âişe'nin ise olayın faileri arasında yer aldığı rivayetleri aktarmanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Hız. Peygamber'in zehirlenerek öldürölmesi meselesinde Şii kaynaklarda en detaylı bilgiyi aktaran müellif, Şia'nın önde gelen müfessirlerinden olan Ali b. İbrahim el-Kummî'dir. Tefsirinde aktarmış olduğu rivayete göre olay şu şekilde cereyan etmiştir.

"Hız. Peygamber sırayla eşlerinin evlerine giderdi. Eşlerinin evlerinde olduğu esnada Mâriye el-Kıptî de onun hizmetinde bulunurdu. O gün ise Hafsa'nın günü idi. Hafsa bir iş için evden ayrıldığı esnada Hız. Peygamber Mâriye ile beraber oldu. Hafsa eve döndüğünde bunun farkına vardı ve Hız. Peygambere kızarak şöyle dedi; 'Yâ Resûlallah! Bugün benim günüm. Benim evimde ve benim yatağımın üstünde mi!' Bunun üzerine Hız. Peygamber utandı ve Hafsa'ya şöyle dedi: 'Bu kadar yeter! Mâriye'yi kendi nefsimde haram kıldım. Bundan sonra asla onunla cimâ etmeyeceğim. Sana bir sır vereceğim. Eğer bu sırrı bir başkasına haber verirsen Allah'ın, meleklerin ve insanların tümünün laneti senin üzerine olsun.' Hafsa, 'nedir o sır?' diye sordu. Allah Resûlü de şöyle cevap verdi; 'Benden sonra hilâfete Ebû Bekir, ondan sonra da baban (Ömer) gelecek.' Hafsa, Hız. Peygamber'e 'sana bunu kim haber verdi?' diye sordu. Resûlullah da 'Allah haber verdi' dedi. Hafsa, Hız. Peygamber'in ona bahsettiği bu sırrı aynı gün içerisinde Âişe'ye haber verdi. Âişe ise Ebû Bekir'e söyledi. Ebû Bekir'de Ömer'e gelerek; 'Âişe bana gelip, Hafsa'dan bazı sözler aktardı. Lakin ben onun sözüne güvenmiyorum. Sen Hafsa'ya gidip bu işin aslını sor.' dedi. Ömer, Hafsa'nın yanına geldi ve ona 'Âişe'ye bahsettiğin sözler de neyin nesidir?' diye sordu. Bunun üzerine Hafsa, inkâr

²²⁹ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 2/375-376; Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 3/168-169; Tüsterî, *İhğâku'l-Hak*, 308; Kâşânî, *Tefsîrü's-Şâfi*, 2/516-517; Bahrânî, *el-Burhân*, 4/352-353.

²³⁰ Sünnî ve Şii kaynaklarda Hız. Peygamber'in vefat sebebi ile ilgili yer alan rivayetler için ayrıca bk. Doğrusözlü, "İmâmiyye Şiası Kaynaklarında Hız. Muhammed'in Ölümü ile İlgili Spekülasyonlar", 132-144.

ederek; 'Ben ona böyle bir şey söylemedim.' dedi. Ömer, Hafsa'ya yönelerek, 'Eğer gerçekten böyle bir şey varsa onu bana söyle, ta ki hilâfette öne geçelim.' dedi. Hafsa; 'Evet, Resûlullah bana böyle söyledi.' dedi. Bunun üzerine bu dört kişi (Ebû Bekir, Ömer, Âişe, Hafsa) Resûlullah'ı zehirlemek üzere görüş birliğine vardılar. Bu olay üzerine Cibrîl, Tahrîm Sûresi'nde geçen şu âyeti Allah Resûlü'ne indirdi: 'Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (başkasına) haber verip Allah da bunu (Hafsa'nın neyi haber verdiğini ve neye niyet ettiklerini) peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını (yani; Hafsa'ya benim sana bildirdiğim haberi niçin onlara haber verdin?) bildirmiş, bir kısmından da (kendisine kurmuş oldukları tuzağı bildiğini haber vermedi) vazgeçmişti. Peygamber, bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, 'Bunu sana kim bildirdi?' dedi. Peygamber, 'Bunu bana her şeyi hakkıyla bilen ve herşeyden hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi' dedi.'²³¹

Kummî'nin bahsettiği rivayete göre, önce Hz. Ebû Bekir ondan sonra da Hz. Ömer, Hz. Peygamber'den sonra hilâfete geçecek olan kişilerdir. Ayrıca Allah Resûlü'nün vermiş olduğu sırrı ifşâ eden kişi ise Hz. Hafsa'dır. Bu konuda Şîî müellifler kendi aralarında birtakım ihtilaflara düşmüşlerdir. Bunlardan bazıları Kummî tarafından aktarılan rivayetin sıhhatinin zayıf olduğunu söylerken, bazıları ise rivayetin ilk kısmının yanlış, ikinci kısmının ise doğru olduğunu söylemişlerdir. Yani; Hz. Peygamber'den sonra hilâfete Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in geleceği kısım yanlış olan kısımdır. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın Allah Resûlünü zehirlemek için bir araya geldikleri kısmını ise sahih olarak kabul edilmiştir. Yine Şîî müelliflerden bazıları Hz. Peygamber'in vermiş olduğu sırrı ifşâ eden kişinin Hz. Hafsa olduğunu söylerken, bazıları ise bu kişinin Hz. Âişe olduğunu belirtmektedirler.

Şîî müfessirler arasında en mutaassıb görüşlere sahip olan Beyâzî, tefsirinde bu konu hakkında birbiri ile çelişen bilgilere yer vermiştir. Tefsirinin bir kısmında Resûlullah'ın Hz. Hafsa'ya, kendisinden sonra hilâfete Hz. Ebû Bekir'in ondan sonra da Hz. Ömer'in geleceğini haber verdiğini söylemiştir. Hz. Hafsa'nın da Hz. Peygamber'e vermiş olduğu söze rağmen bu sırrı ifşâ ettiğini ve hilâfeti bir an önce

²³¹ Kummî, *Tefsîrû'l-Kummî*, 2/375-376; Nakledilen rivayetin diğer Şîî müellifler tarafından nasıl değerlendirildiği hakkında bk. Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 3/168-169; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâga*, 2/457; Tüsterî, *İhkâku'l-Hak*, 308; Kâşânî, *Tefsîrû's-Sâfi*, 2/516-517; Bahrânî, *el-Burhân*, 1/320, 4/352-353; Seyyid Ni'metullâh b. Abdillâh b. Muhammed el-Müsevî el-Hüseynî el-Cezâirî et-Tüsterî, *el-Envârü'n-nu'mâniyye* (Tebriz: Şeriketü Çâp, ts.), 4/336-337.

elde etmek isteyen bu dört kişinin Allah Resûlü'nü zehirleyerek ortadan kaldırma noktasında fikir birliğine vardığı rivayetini aktarmıştır. Beyâzî, Allah'ın bu planı Peygamberine haber vermesiyle oyunlarının bozulduğunu aktarırken,²³² daha sonra bu rivayeti reddederek rivayetin sahih olmadığını iddia etmiş ve şöyle söylemiştir: *“Eğer Hz. Peygamber'den sonra hilâfete Ebû Bekir ve Ömer'in geleceği rivayeti doğru olsaydı, Ebû Bekir, Sakîfe günü ve Hz. Ali, 'Biz hilâfette sizden daha fazla hak sahibiyiz. Şimdi onu bizden ve Ehl-i beyt'den gasp mı ediyorsunuz?' dediği gün bunu mutlaka delil olarak öne sürerdi.”*²³³

Şîi müelliflerin kendi aralarında ihtilafa düştükleri diğer bir önemli husus ise Hz. Peygamber'in sırrını ifşâ edenin kim olduğu meselesidir. Bahsi geçen rivayetlerde, Allah Resûlü'nün sırrını ifşâ eden kişinin Hz. Hafsa olduğu iddia edilmektedir. Lakin konu biraz daha detaylı incelendiğinde önde gelen Şîi müelliflerden Tüsterî, Kâşânî ve Şîrâzî'nin, sırrı ifşâ eden kişinin Hz. Hafsa değil de Hz. Âişe olduğunu söyledikleri görülecektir. Tüsterî, Kâşânî ve Şîrâzî gibi önemli Şîi müellifler Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye, *“Ali benim vasîmdir”* dediğini, Âişe'nin ise bu sırrı Hafsa'ya söyleyerek ifşâ ettiğini iddia etmektedirler. Şîi kaynaklarda bahsi geçen rivayet şu şekildedir: *“Resûlullah Vedâ haccından sonra Mekke'den ayrıldığı esnada Allah, Hz. Ali'yi vasî olarak seçtiğini kendisine haber verdi. Allah Resûlü ve Hz. Ali o günün gecesinde baş başa kaldılar. O gece ise Âişe'nin sırasının olduğu geceydi. Resûlullah, Allah'ın kendisine vermiş olduğu ilim ve hikmeti Hz. Ali'ye emanet edip, kendisinden sonra vasî olduğunu ona bildirdi. Âişe, Allah Resûlü'ne yaptığı ısrar neticesinde bunu öğrendi ve Hafsa'ya söyledi. Hafsa da babasına haber verdi. Ebû Bekir bu haberi aldıktan sonra Ömer'i ve Kureyş'e mensup bir grup insanı yanına çağırarak bu durumu onlara bildirdi. Akabe ya da Herşâ²³⁴ denilen yerde Hz. Peygamber'in devesini ürkütterek Allah Resûlü'nü tepeden aşağı atmayı planladılar. Ayrıca bunlar on dört kişiydiler. Kurmuş oldukları tuzağın başarısız olması durumunda, Ebû Bekir, Ömer ve bu on dört kişi Resûlullah'ı öldürmek veya onu zehirlemek gibi başka planlar da*

²³² Beyâzî, *Şîrâtü'l-Müstakîm*, 3/168-169.

²³³ Beyâzî, *Şîrâtü'l-Müstakîm*, 3/100.

²³⁴ Herşâ, Mekke yolu üzerinde, Bedir ve Veddân arasında kalan bölgeye verilen isimdir. bk. Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Megânimü'l-mu'âbe fî me'âlimi Tâbe*, nşr. Hamed el-Câsir (Riyad: y.y., 1969), 434.

hazırladılar ve iman üzere akdettiler. Kurulan tuzakların ardından Cibrîl Hz. Peygamber'e Tahrîm Sûresi'nde geçen âyetleri indirdi."²³⁵

Görüldüğü üzere Tüsterî, Kâşânî gibi Şîî müfessirlerden bazılarının iddiasına göre Hz. Peygamber'in sırrını ifşâ eden kişi, diğer rivayetin aksine Hz. Âişe'dir. Aynı zamanda söz konusu olan zehirleme hadisesinde diğer rivayetten farklı olarak olayın yeri, zamanı, failleri ve zehirlemek istemelerinin sebebi de değişiklik göstermiştir. Bir önceki rivayette olay Medine'de gerçekleşirken, bu rivayette olay Resûlullah'ın Vedâ haccı dönüşünde gerçekleşmektedir. İlk rivayette Hz. Peygamber'i zehirleme noktasında bir araya gelerek anlaşılan kişiler; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Âişe ve Hz. Hafsa iken, bu rivayette Allah Resûlü'nü zehirleyerek öldürmek isteyen kişiler; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve diğer on dört kişidir. Yine bu rivayette Hz. Peygamber'i zehirleyerek öldürme planının dışında farklı tuzak ve planların da kurulduğu görülmektedir. Ayrıca Resûlullah'ın deveden düşürülerek veya devesinin ürkütülerek tepeden düşürülmesine dair Şîî ve Sünnî kaynaklarda çok sayıda rivayet nakledilmektedir. Bu rivayetlerden sadece konumuzla alakalı olanlara burada yer vereceğiz.²³⁶

Şîî müfessir Beyâzî, tefsirinde Hz. Peygamber'i zehirleme konusunda Hz. Ali ve Hz. Âişe arasında geçen bir rivayete yer vermiştir. Zikredilen rivayete göre *"Allah Resûlü, vefatından önce Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i yanına çağırmişti. Onlar içeri girdikten sonra kapıyı kapattırdı. Daha sonra Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin odadan çıktı. Bunun üzerine Âişe, Hz. Ali'ye 'Ne için sizleri odadan çıkardı da kızıyla tek başına kaldı?' diye sordu. Hz. Ali, 'Kızıyla niçin yalnız kaldığını biliyorum. Senin, babanın ve iki arkadaşının (Ömer ve Hafsa) içinde olduğu bir iş sebebiyledir.' dedi. Âişe'nin kelimeleri boğazına düğümlendi ve hiçbir şey söyleyemedi. Çok geçmeden Hz. Fâtıma'nın sesi duyuldu ve Hz. Ali içeri girdi. Hz. Peygamber'in ağladığını ve 'Gözyaşım ve hüznüm sen ve benden sonra yitip gidecek olan Fâtıma içindir. Şüphesiz ki kavim sizlere zulmetmek üzere bir araya geldi.' dediğini işitti"*²³⁷

²³⁵ İbn Tâvûs, *Sa'dü's-su'ûd*, 135; Tüsterî, *İhkâku'l-Hak*, 307; Kâşânî, *İlmü'l-yaqîn*, 2/237-239; İbn Ma'sûm, *ed-Derecetü'r-refî'a*, 296-298.

²³⁶ İlgili rivayetler ve daha fazlası için bk. Mehmet Nur Akdoğan, "Ashâbdan Bazı Kimselerin Tebûk Seferi Dönüşünde Hz. Peygamber'e Karşı Suikast Girişiminde Bulundukları İddiasına Dair Mülâhazalar", *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (2021), 403-434.

²³⁷ Beyâzî, *Şırâfü'l-Müstakîm*, 2/93.

Ayyâşî, tefsirinde Resûlullah'ın vefat sebebi hakkında birtakım rivayetlere yer vermiştir. Bunlar arasında en fazla dikkat çeken rivayet ise Ca'fer es-Sâdık'a nispet edilen rivayettir. Buna göre Ca'fer es-Sâdık, etrafında bulunan insanlara *"Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem, öldü mü yoksa öldürüldü mü, biliyor musunuz? Allah şöyle buyuruyor; 'Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geri dönecek misiniz?'"*²³⁸ O, vefat etmeden önce zehirlendi. Âişe ve Hafsa vefat etmeden önce Resûlullah'a zehir içirdiler. Bu yüzden bizler onlar için, 'Allah'ın yeryüzünde yarattığı en şerli kimseler' deriz" ifadesini kullanmıştır.²³⁹

Ayyâşî'nin Ca'fer es-Sâdık'dan nakletmiş olduğu rivayeti birçok Şîî müellif muteber olarak görmüş ve kendi kaynaklarında bu rivayete yer vermişlerdir. Özellikle Meclisî bu rivayet hakkında *"Ayyâşî'nin aktarmış olduğu bu rivayet sahîh ve senedi muteber bir rivayettir."* ifadesini kullanmıştır.²⁴⁰

Yine Şîilikte aşırı olan Muhammed Cemil Hamûd, *Âişe Kâtiletü'r-Resûl* adlı eserinde, Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'i zehirlediğini iddia etmekte ve iddiasını delillendirmek amacıyla birçok rivayete başvurmaktadır. Hz. Âişe ile hiç alakası olmayan rivayetleri dahi Hz. Âişe ile ilişkilendirerek onun, Müslümanların gözündeki değerini düşürmeye çalıştığı görülmektedir. Eserinde yer yer Hz. Âişe'yi tekfir etmekte, bazen de Yahudi ve müşriklerle ilgili âyet ve rivayetleri Hz. Âişe ile ilişkilendirerek onu cerh etmektedir.²⁴¹

Beyâzî, Tahrîm Sûresi 3. âyette geçen *"Bunu sana kim haber verdi?"* sorusunu, *"Hafsa, Allah Resûlü'ne sorarak imandan çıkıp küfre düşmüş oldu."* demektedir. Hz. Peygamber'in zehirlenerek öldürülmesi meselesinde Beyâzî ve Tabersî, Tahrîm Sûresi'nin 4. âyetinin²⁴² Hz. Âişe ve Hz. Hafsa hakkında nâzil olduğunu ve âyette geçen *"صَغَتْ/şağat"* kelimesinin ise küfür manasına geldiğini ve bu sebepten ikisinin de küfre düşerek imanlarını kaybettiklerini iddia etmişlerdir.²⁴³

²³⁸ el-Âl-i İmrân 3/144.

²³⁹ Ayyâşî, *Tefsîrû'l- 'Ayyâşî*, 1/200. Aynı rivayetin farklı varyantları için bk.; Kâşânî, *Tefsîrû's-Sâfi*, 1/305; Bahrânî, *el-Burhân*, 1/320; Meclisî, *Bi'hârü'l-envâr*, 6/504, 8/6.

²⁴⁰ Meclisî, *Hayâtü'l-kulûb*, 2/700.

²⁴¹ Hamûd, iddialarının neredeyse tamamında diğer Şîî müelliflerinden ayrı düşüp yalnız kaldığı için bizler sadece Hz. Peygamber'i Hz. Âişe'nin zehirlediğine dair görüşünü nakletmekle yetindik. bk. Muhammed Cemil Hamûd, *Âişe Kâtiletü'r-Resûl* (Londra: Müessesetü İmâm el-Hâdî, 2011), 45 vd.

²⁴² Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 3/168-169; Mirza Hüseyin en-Nûrî et-Tabersî, *Faşlû'l-hiğâb fî işbâti tahrîfî kitâbi rabbi'l-erbâb* (b.y.: y.y., ts.), 313.

İki Şîî müellif de âyetlere bu manaları verirken genel olarak diğer Şîî müelliflerin yaptığı gibi rivayeti Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'a nispet etmişlerdir.

Hız. Peygamber'in zehirlenerek ya da kendisine tuzak kurularak öldürüldüğüne dair Şîî müelliflerin görüşlerini aktardığımız bu kısımda, Şîa'nın büyük çoğunluğunun kanaatinin de bu yönde olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Şîî akîdeye sahip insanlarca muteber sayılan Şîî kaynakların hemen hemen hepsinde bu rivayetlere yer verilmesi ve bu iddianın savunulması tespitimizi destekler niteliktedir.

1.8.2. Hız. Peygamber'in Hız. Fâtıma'nın Evinde Vefat Ettiğine Dair İddialar

Ehl-i sünnet kaynaklarında, tarihî gerçekliklere uygun olarak nakledildiği anlaşılan rivayetlere bakıldığında Hız. Peygamber, on üç günlük bir hastalıktan sonra Hız. Âişe'nin odasında ve başı Hız. Âişe'nin göğsünde iken vefat etmiştir.²⁴⁴ Şîî kaynaklara bakıldığında ise Sünnî kaynaklarda Allah Resûlü'nün Hız. Âişe'nin odasında vefat ettiğine dair aktarılan rivayetlerin, "Hız. Âişe'yi yüceltmek maksadıyla uydurulduğu" iddiasının yer aldığı görülmektedir. Şîî müelliflere göre Hız. Peygamber, vefat edeceği gün Müslümanlara son namazı kıldırdıktan sonra Hız. Ali ve Üsâme b. Zeyd'in kolları arasında Hız. Fâtıma'nın odasına gitmiş ve başı Hız. Fâtıma'nın göğsüne dayalı iken vefat etmiştir.²⁴⁵

Hız. Peygamber'in nereye defnedildiği tartışmasında Şîî müelliflerin birçoğu eserlerinde Şeyh Sadûk'un naklettiği rivayete yer vermektedirler. Şeyh Sadûk'un aktardığı rivayet incelendiğinde ise özetle; Allah Resûlü hastalandıktan sonra Ammâr b. Yâsir, yanına gelerek vefatının ardından kendisini kimin yıkayacağını sormuş, Hız. Peygamber de *"Ali ve ona yardım edecek olan melekler beni yıkayacaklar."* cevabını vermiştir. Daha sonra Resûlullah, Hız. Ali'ye *"Ey Ebû Tâlib'in oğlu! Ruhumun bedenimden ayrıldığını gördükten sonra, beni yıkayıp kefenle. Ardından beni kabrimin kenarına taşı. Benim cenaze namazımı ilk kılacak olan 'el-Cebbâr celle ve alâ' dır. O, arşının üstünde benim cenaze namazımı kılacaktır. O'nun ardından Cebrâil, Mîkâil, İsrâfîl ve sayılarını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği melekler ordusu kılacaktır. Ardından arşın etrafını saranlar, ardından semânın sakinleri kılacaktır. Onlardan sonra Ehl-i Beyt'im, eşlerim,*

²⁴⁴ İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2/228; Buhârî, "Meğazî", 83; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/650.

²⁴⁵ Şeyh Sadûk, *Emâli's-şadûk*, 450-454; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 22/509; Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şî'a*, 1/31.

yakın akrabalarım kılacaklardır.” demiş ve “Ben vefat ettikten sonra ağıt yakarak veya çığlık atarak bana eziyet etmeyin.” şeklinde uyarıda bulunmuştur. Daha sonra Hz. Peygamber minbere çıkarak birtakım tavsiyelerde bulunup Ümmü Seleme’nin evine gitmiş, onunla sohbet etmiştir. Ümmü Seleme, kendisini kederli ve rengi soluk gördüğünü söylediğinde Allah Resûlü, Ümmü Seleme’ye cevap olarak, “Bugünden sonra Muhammed’in sesini işitemeyeceksin.” diyerek, vefatının yaklaştığını belli etmiştir. Ardından “Kalbimin sevgilisi, gözümün nuru Fâtıma’yı çağırın.” demiş, onlar da Hz. Fâtıma’yı çağırmışlardır. Hz. Fâtıma geldikten sonra ona, “Allah’ın selamı üzerine olsun kızcağızım. Ben gidiyorum.” demiş, aralarında birtakım konuşmalar geçtikten sonra Bilâl, Hz. Peygamber’in yanına gelip namaz vaktinin girdiğini söylemiş, Resûlullah da namaz için mescide çıkmıştır. Namazı fazla uzatmadan kıldırın Hz. Peygamber, namazın ardından Hz. Ali ve Üsâme b. Zeyd’i çağırtmış, ikisi geldikten sonra ortalarına geçip, bir eliyle Hz. Ali’nin omuzuna diğer eliyle Üsâme’nin omuzuna yaslanarak kendisini Fâtıma’nın evine götürmelerini istemiştir. Hz. Fâtıma’nın evine geldiklerinde başını Hz. Fâtıma’nın göğsüne dayamış, o esnada orada bulunan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i koklayıp öpmüştür. Ardından ölüm meleği ile aralarında geçen birtakım konuşmalardan sonra Allah Resûlü vefat etmiştir.²⁴⁶

Şeyh Sadûk’un aktarmış olduğu rivayete dayanarak Hz. Peygamber’in Hz. Âişe’nin değil de Hz. Fâtıma’nın evinde vefat ettiğini söyleyen Şîî müellifler, “Hz. Fâtıma, daha faziletli birisi olduğu için Resûlullah onun evinde vefat etmeyi tercih etti ve oraya defnedildi.” iddiasında bulunmaktadırlar.

Safevî devrinin önde gelen Şîî müelliflerinden biri olan Meclisî ve Suriyeli Şîîlerin son dönem müctehidlerinden olan, tarihçi ve biyografi yazarı Muhsin el-Emîn, eserlerinde Hz. Peygamber’in Hz. Fâtıma’nın evinde vefat ettiği bilgisine yer vererek Hz. Âişe’nin bu faziletten mahrum kaldığını ve zaten hiçbir zaman bu fazileti hak etmediğini dile getirmişlerdir.²⁴⁷

Modern dönem Şîî tarih araştırmacılarından olan Âmilî ise Allah Resûlü’nün Hz. Fâtıma’nın evinde vefat ettiğini kanıtlamak maksadıyla Sünnî kaynaklarda konuyla ilgili yer alan tüm rivayetleri teker teker eleştiriye tabi tutarak Hz. Peygamber’in Hz. Âişe’nin evinde vefat etmediğini savunmaktadır. Resûlullah’ın vefat edeceği gün içerisinde Hz. Âişe’nin evinden çıkıp insanlara

²⁴⁶ Şeyh Sadûk, *Emâli’s-şadûk*, 450-454.

²⁴⁷ Meclisî, *Bihârü’l-envâr*, 22/509; Muhsin el-Emîn, *A’yânü’s-Şî’a*, 1/31.

namaz kıldırıdıkdan sonra Hz. Fâtıma'nın evine gittiğini iddia eden Âmilî, Hz. Peygamber'in burada vefat edip defnedildiğini iddia etmektedir.²⁴⁸

Hz. Âişe'nin Müslümanların nezdindeki konumunu buldukları her fırsatta sarsmaya çalışan Şîî müellifler, hiçbir tarihi gerçeklik ile uyuşmayan birtakım rivayetler üzerinden Allah Resûlü'nün Hz. Fâtıma'nın evinde vefat ettiğini savunmuşlardır. Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe'nin evine mi yoksa Hz. Fâtıma'nın evine mi defnedildiği konusunda Şîî kaynaklardan naklettiğimiz bu görüşlerin, Şîî müelliflerinin tamamının görüşünü yansıtmadığını da ayrıca belirtmek isteriz. Resûlullah'ın Hz. Fâtıma'nın evinde vefat ettiğini savunan Şîî müelliflerin aksine mutedil diyebileceğimiz Şîî müellifler, tarihi gerçekliklere uygun olarak Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'nin evinde vefat edip defnedildiğini savunmaktadırlar. Bu durum aynı zamanda bizlere Şîî müelliflerin diğer meselelerde olduğu gibi bu meselede de kendi aralarında çok büyük bir çelişki içerisinde olduklarını göstermektedir.

²⁴⁸ Âmilî, *es-Şaḥîḥ min Sîre*, 33/119-139; Ayrıca bk. Âmilî, *es-Şaḥîḥ min Sîreti İmam Ali*, 9/109-110.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HZ. PEYGAMBER'İN VEFATINDAN SONRA HZ. ÂİŞE

İmâmiyye Şîası müelliflerine göre Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in vefatından önce ileriye dönük olarak babasını hilâfete getirebilmek için elinden gelen çabayı göstermiştir. Allah Resûlü'nün vefatının ardından bir kısım siyasi faaliyetlerde bulunmuş, Hz. Ali'nin hakkı olan hilâfeti babası, Hz. Ömer ve destekçileri ile beraber Hz. Ali'den gasp etmiştir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde yok denilebilecek kadar az siyasi olayda adı anılan Hz. Âişe, Hz. Osman döneminin özellikle ikinci yarısından itibaren bizzat aktif siyaset içerisinde yer almıştır. Hz. Ali dönemine gelindiğinde ise Müslüman toplumuna yön veren ve onların kendi siyasi emelleri için öldürülmelerine göz yuman bir şahsiyet konumunu almıştır.

2.1. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Döneminde Hz. Âişe

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde Hz. Âişe'nin isminin siyasi olaylarla pek anılmadığı bilinmektedir. Çağdaş Şîî müelliflerden olan Seyyid Murtaza el-Askerî, Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'den sonraki faaliyetlerini değerlendirirken Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerini birlikte ele almaktadır. Askerî'ye göre Hz. Âişe, ilk iki halife döneminde daha çok toplum üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmakla meşgul olduğu için siyasi faaliyetlere girişmemiştir.²⁴⁹ Bizler de çalışmamızın bu kısmında, Hz. Âişe'nin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde isminin zikredildiği olayları birlikte ele alacağız.

Hz. Ebû Bekir'in Hz. Âişe'yi, nişanlısı olan Cübeyr b. Mut'im'den ileride devlet yönetiminde bir pay elde edebilmek maksadıyla boşadığını ve Allah Resûlü ile evlendirdiğini savunan Şîî müellifler, Hz. Âişe'nin hayatı boyunca babasını hilâfete getirebilmek için çabaladığını savunmuşlardır.²⁵⁰ Hz. Âişe'nin, babasının hilâfete gelmesinde çok büyük bir rol üstlendiğini iddia eden Şîî müelliflere göre Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından Resûlullah'ı kefenli bir şekilde terk edip teçhiz, defin işlemlerini yapmadan ve cenaze namazını kılmadan sırf dünyevi işlere tamah ve insanlara önderlik etmek sevdasıyla Sakîfe'ye gitmiştir.²⁵¹

²⁴⁹ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü 'Ummü'l-Mü'minîn*, 1/85.

²⁵⁰ Şeyh Müfid, *el-İfşâh*, 131; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 28/152; Mustafavî, *el-Hakâik fi Târîhi'l-İslâm*, 198; Murtazâ el-Askerî, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, 1/74-77.

²⁵¹ Şeyh Müfid, *el-İfşâh*, 148-149.

Murtazâ el-Askerî'ye göre Hz. Âişe, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in halifelikleri sürecinde onların hilâfetini meşrû kılmak maksadıyla onlarca hadis ihdas etmiştir. Bu minvalde hadisler naklederek insanların zihninde babasının ve Hz. Ömer'in hilâfetini meşrû bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Yine Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde onların faziletlerinden bahsederek bu iki ismin sahâbenin geriye kalanından üstün olduklarını ileri sürmüştür.²⁵²

Yine Askerî'ye göre Hz. Âişe, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in faziletinden bahsettiği kadar Hz. Osman'ın faziletinden bahsetmemiştir. Askerî, Hz. Osman dönemine gelindiğinde artık Hz. Âişe'nin kendi başına bir otorite olduğunu, ilk iki halife döneminde elde ettiği maddi gelir sayesinde toplumu istediği şekilde yönlendirebilecek bir güce sahip olduğunu ve Hz. Osman döneminde insanları ona karşı kıskırtarak halifenin katline sebep olduğunu iddia etmiştir.²⁵³

Şîa'ya göre Hz. Ebû Bekir döneminde Hz. Fâtıma'nın Resûlullah'dan kalan mirasını alamaması için Hz. Âişe, Hz. Hafsa ve Mâlik b. Evs en-Nadrî, Hz. Peygamber'in, *"Biz Peygamberler topluluğu miras bırakmayız. Geride bıraktıklarımız ancak sadakadır."* dediğine şahit olduklarını söylemişlerdir. Yapmış oldukları bu şahitlik neticesinde Hz. Fâtıma, Resûlullah'tan kalan mirasını alamamıştı. Hz. Osman dönemine gelindiğinde ise Hz. Peygamber'in eşlerine verilen atıyyelerde kısıtlamaya gidilmişti. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde Hz. Âişe ve Hz. Hafsa, Hz. Osman'a gelip hak talebinde bulunmuşlardı. Hz. Osman da Hz. Âişe'ye hitaben, *"Baban ve Ömer, o malı sana kendi gönül hoşnutluklarından vermişlerdi. Ben ise bunu yapmayacağım."* demiş, bunun üzerine Hz. Âişe, *"Öyleyse bana Resûlullah'tan kalan mirasımı ver."* diyerek istekte bulunmuştu. Hz. Âişe'nin bu isteği üzerine Hz. Osman, *"Sen ve Mâlik b. Evs en-Nadrî gelip, Resûlullah'ın miras bırakmadığına şahit olup, Fâtıma'nın miras hakkını iptal etmediniz mi? Şimdi ise onu benden talep mi ediyorsunuz? Hayır, bunu yapmayacağım."* demiştir.²⁵⁴ Aktarmış oldukları rivayetlerle Hz. Âişe'nin, Hz. Fâtıma'nın Resûlullah'tan kalan mirasını almasına engel olduğunu iddia eden Şîi müellifler, işin ucu kendisine dokunduğu zaman ise Hz. Âişe'nin daha önce yaptıklarını unutup Hz. Osman'dan miras talebinde bulunduğunu savunmuşlardır.

²⁵² Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/103.

²⁵³ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/104.

²⁵⁴ Erbilî, *Keşfü'l-Gümme*, 1/379; Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 2/283; Haydar b. Alî el-Ubeydî el-Hüseynî Âmilî, *el-Keşkül fî mâ cerâ 'alâ âli'r-Resûl* (Kum: Menşûrâtü'r-Rızâ, 1952), 133; Kerekî, *Nefeâtü'l-lâhût*, 73; Arı, *İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 460-461.

Bilindiği üzere Hz. Ömer, hilâfeti esnasında divanları oluştururken atıyye verdiği kimseler arasında en fazla miktarı Allah Resûlü'nün eşlerine tahsis etmiştir. Resûlullah'ın eşlerinin beytûlmâlden pay sahibi olduğunu kabul eden Şîî müellifler, bu durumun onların diğer Müslümanlardan daha fazla pay almalarını gerektirmediğini savunmuşlardır.²⁵⁵ Hz. Ömer'in Peygamber eşlerine ve özellikle de Hz. Âişe ile Hz. Hafsa'ya beytûlmâlden ihtiyaçlarından fazlasını peşinen vermesi, Şîî müellifler tarafından onun keyfî bir uygulaması olarak değerlendirilmiştir. Hz. Ömer'in her sene Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'ya 10 bin dirhem vermesi Şîî müelliflere göre caiz olmayan bir atıyyedir.²⁵⁶ Onlara göre Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in hanımlarına 10 bin dirhem atıyye vermekle onları, ensâr, muhâcirler ve Resûlullah'ın evladına üstün tutmuş; Hz. Âişe'ye de 12 bin dirhem vermekle onu ensâr, muhâcirler, sair Kureyş ve Arap ile Resûlullah'ın evladına karşı üstün tutmuştur.²⁵⁷

Şîa'ya göre Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde her şey Hz. Âişe'nin istediği gibi şekillenmiş, her istediğini elde etmiştir. Bu yüzden Hz. Âişe, o dönemde daha çok ilim ve irşad işleri ile ilgilenmiştir. Bazı konularda kendisine sorular sorulmuş, o da cevaplamıştır. Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinin aksine Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde fetva vermeyi azaltmıştır. Hz. Osman ve Hz. Ali döneminde işler dilediği gibi gitmeyince Hz. Âişe, toplumu etkisi altına alabilmek adına fetva verme işine yeniden başlamıştır. Bu yüzden Hz. Âişe'nin özellikle Hz. Osman ve Hz. Ali döneminde çokça fetva verdiği görülmektedir.²⁵⁸

Son olarak Şîî kaynaklarda yer alan bilgilere göre, Hz. Ali dışındaki üç halife de beytûlmâle borçlu olarak vefat etmişlerdir. Buna göre Hz. Ebû Bekir 40 bin, Hz. Ömer 80 bin, Hz. Osman ise beytûlmâle sayısız borcu bulunduğu halde vefat etmiştir.²⁵⁹

2.1.1. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in Hz. Âişe'nin Odasına Defnedilmesi ve Şîa'nın Görüşleri

İmâmiyye Şîası müellifleri Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e olan düşmanlıklarından dolayı onların Hz. Peygamber'in yanına defnedilmelerini fazlasıyla eleştirmişlerdir. Şîî müelliflere göre Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, Allah

²⁵⁵ Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/187.

²⁵⁶ Hillî, *Nehcü'l-Hak ve Keşfü's-Sıdk*, 279; Hillî, *Keşfü'l-Murâd*, 404.

²⁵⁷ Arı, *İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 334.

²⁵⁸ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdisü Ümmü'l-Mü'minin*, 1/87.

²⁵⁹ Arı, *İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 273.

Resûlû hayattayken ondan izin almadan evine girememişlerdir. Hz. Peygamber'in vefatının ardından ise onun evine defnedilmeleri fazlasıyla yanlış bir hareket olarak değerlendirilmiştir.²⁶⁰

Ehl-i sünnet kaynaklarında aktarılan bilgilere göre Hz. Ebû Bekir, soğuk bir kış gününde yıkanmış ve hastalanmıştı. Hastalığı on beş gün kadar sürmüş ve bu esnada namazları kıldırılmamıştı. Aktarılan bilgilere göre Hz. Ebû Bekir, 22 Cemâziyelâhir 13 (22 Ağustos 634) tarihinde Salı günü altmış üç yaşında vefat etmişti.²⁶¹ Şîî müellif Meclisî ise Hz. Ebû Bekir'in vefat tarihini şu şekilde kaydetmektedir: “*Mü'minlerin emirinin (Hz. Ali'nin) imâmetinin ikinci yılı ikinci ayı ve yedinci gününde İbn Ebû Kuhâfe Atik b. Osman öldü.*”²⁶²

Hz. Ebû Bekir vefat etmeden önce Hz. Âişe'ye, Resûlullah'ın yanına defnedilmek istediğini vasiyet etmişti. Vasiyeti üzerine vefat ettiği zaman Hz. Peygamber'in iki omuzunun hizasına gelecek şekilde mezarı kazılmış ve kabrinin yan tarafı Resûlullah'ınkiyle bitleştirilerek defnedilmişti.²⁶³

Hz. Ömer ise 23/644 tarihinde Mugîre b. Şu'be'nin kölesi olan Ebû Lü'lüe tarafından hançerlenmişti. Vefat edeceğini anlayınca oğlu Abdullah'ı Hz. Âişe'ye göndererek ona “Emîrül-mü'minîn” sıfatıyla değil Ömer b. Hattâb adında bir Müslümanın selamını iletmesini ve Allah Resûlû'nün yanına defnolunması için kendisine izin verilmesini talep etmişti. Hz. Âişe de orayı kendisi için arzuladığını ama Hz. Ömer'i kendisine tercih ettiğini söyleyerek oraya defnedilmesine müsaade etmişti.²⁶⁴

Arı'nın aktardığı bilgiye göre Şîî müellif Eminî, Hz. Âişe tarafından Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in yanına defnedilmesine müsaade edilmesini eleştirmektedir. Eminî, Hz. Âişe'nin bu konuda izin vermesinin yeterli olmadığını dile getirerek, “*Bu izin, Resûlullah'ın kızı Hz. Fâtıma'nın varislerinden istenilmeliydi.*” demiştir.²⁶⁵ Anladığımız kadarıyla Şîî müellif Eminî, diğer bir kısım Şîî müellifler gibi Hz. Âişe'nin ikamet ettiği evin Hz. Âişe'ye değil Hz.

²⁶⁰ Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi'î fi'l-İmâme*, 4/168; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 17/214-217; Hillî, *Keşfü'l-Murâd*, 511.

²⁶¹ İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/151; İbn 'Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 3/977; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/330; İbn Hacer, *el-İşâbe fi Temyîzi's-Şahâbe*, 3/249.

²⁶² Meclisî, *Biḥârü'l-envâr*, 28/309.

²⁶³ İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/156-157.

²⁶⁴ İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/257-258; Murtazâ el-Askerî, *Eḥâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/100.

²⁶⁵ Arı, *İmamiye Şiası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 430.

Fâtıma'ya ait olduğunu savunmaktadır. Bundan dolayı Hz. Ömer'in izin alması gereken kişinin Hz. Âişe değil de Hz. Fâtıma olduğunu ifade etmektedir.

Çağdaş Şîî müellif Murtazâ Askerî ise Hz. Âişe'nin, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde hilâfet makamına fazlasıyla saygı duyduğunu ve gösterdiği hürmet sebebiyle Hz. Ömer kendisinden Hz. Peygamber'in yanına defnedilmek için izin istediğinde bu izni ona verdiğini iddia etmektedir. Nitekim Askerî'ye göre Hz. Âişe, ilk iki halife döneminden sonra hiçbir zaman hilâfet makamına saygı ve hürmette bulunmamıştır.

Askerî'ye göre Hz. Âişe, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilâfeti esnasında elde ettiği menfaatler sebebiyle onların Resûlullah'ın yanına defnedilme isteklerini reddedememiştir. Hz. Âişe, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde arzu ettiği her şeyi yerine getirebilmesinin karşılığı olarak özellikle Hz. Ömer'e oraya defnedilmesi için müsaade etmiştir.²⁶⁶

2.2. Hz. Osman Döneminde Hz. Âişe

Hz. Âişe, ilk iki halife döneminde siyasetten uzak, karşılıklı saygı ve muhabbet içerisinde bir yaşam tarzını benimsemişti. Hz. Osman döneminin ilk devresinde yine siyasetten uzak ve olaylara müdahil olmayan Hz. Âişe, Hz. Osman'ın halifeliğinin ikinci devresinde onun aleyhinde aldığı bazı karar ve tasarrufların ardından halifeye karşı oluşan muhalefet hareketinin içerisinde yer aldı. Şîî müelliflere göre özellikle Hz. Ömer döneminde kendisine ayrılan 12 bin dirhem atıyyenin Hz. Osman tarafından kesilmiş olması, ona karşı oluşan muhalefetin içerisinde yer almasında etkili olmuştu. Hz. Osman döneminin ikinci devresinde farklı şehirlerden gelen insanlar talep ve isteklerini Hz. Âişe'ye bildirmiş, o da kendisine gelen bu talep ve istekleri halifeye iletmisti. Bu durum Hz. Âişe'yi siyaset işleri ile ilgilenmeye sevk etmişti. Halk ile halife arasında aracı konumunda olan Hz. Âişe, iletmış olduğu talep ve istekleri karşılık görmeyince Hz. Osman ile araları daha da açılmış, ardından onun istifa etmesini dahi istemişti.

İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe ve Hz. Osman arasında yaşanan çok sayıda tartışmadan bahsedilmektedir. Yaşanan tartışmalar neticesinde Hz. Âişe, Hz. Osman'ı aşağılayan bazı lakaplar kullanmış ve kendisine lanet etmiştir. Hz. Âişe, Hz. Osman'ın Resûlullah'ın sünnetini değiştirdiğini iddia etmiş ve insanları onu öldürmeye teşvik etmiştir. Halife vefat ettikten sonra insanların Hz. Ali'ye biat

²⁶⁶ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü 'Ummü'l-Mü'minîn*, 1/100.

ettiğini duyduğunda ise Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğünü söylemiş ve Hz. Ali'den onun katillerini talep etmiştir. Bütün bunları Hz. Osman ve Hz. Ali'ye karşı planlı bir şekilde tertip eden Hz. Âişe bunlarla yetinmemiş, meşrû halifeye isyan edip ona savaş açarak onlarca Müslümanın ölümüne sebep olmuştur. İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe ve Hz. Osman arasında yaşanan tartışmalar ile sonrasında yaşanan olaylar hakkında çok sayıda rivayet ve daha sonradan yazıldığını düşündüğümüz birçok şiir de bulunmaktadır.²⁶⁷

Şîi kaynaklarda Hz. Âişe ile Hz. Osman arasında yaşanan ilk tartışmanın, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in Hz. Âişe'ye verdikleri atıyyenin Hz. Osman döneminde verilmemesi sebebiyle ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Hz. Âişe, daha önce kendisine verilen atıyyenin kesilmesi üzerine, Hz. Osman'dan Resûlullah'ın mirasını talep etmiş, halife ise peygamberlerin miras bırakmadığını kendisine hatırlatarak öyle bir hakkının bulunmadığını söylemiştir.²⁶⁸

Hz. Âişe ve Hz. Osman arasında yaşanan gerginliklerden birinin sebebi ise Hz. Osman'ın, Hz. Ali ile Ammâr b. Yâsir arasında beytûlmâldeki bir yüzük sebebiyle vuku bulan anlaşmazlık neticesinde, Ammâr'ı azarlayıp dövdürmesidir. Bu olay fazlasıyla Hz. Âişe'nin tepkisini çekmiş, Hz. Peygamber'in terliğini giyip, örtü ve elbisesini üzerine alarak mescide gitmiş, *"Peygamber'in sünnetini ne de çabuk terk ettiniz, bakın bu onun örtüsü, bu onun terliği ve bu da onun elbisesidir. Daha eskimediler bile!"* diye konuşunca, Hz. Osman Hz. Âişe'nin bu hareketine çok şiddetli bir şekilde kızmıştır. Hz. Âişe ile Hz. Osman arasında yaşanan problemlerden bir diğerinin sebebi ise Abdullah b. Mes'ud'un, Kûfe beytûlmâlinde azledilmesi olayıdır. Hz. Osman onun yerine Velîd b. Ukbe'yi tayin etmişti. Abdullah b. Mes'ud, Medine'ye gelip mescide girdiğinde Hz. Osman onu kastederek *"Kötü adam geldi."* demiş, bunun üzerine Abdullah b. Mes'ud: *"Ben öyle birisi değilim, ben Bedir'de ve Rıdvan biatında Resûlullah'ın arkadaşıyım."* şeklinde cevap vermiştir. Hz. Âişe de *"Ey Osman! Sen Resûlullah'ın dostuna böyle mi söylüyorsun?"* diyerek sert bir tepki göstermiştir.²⁶⁹

²⁶⁷ Fazl b. Şâzân, *el-İzâh*, 37; Şeyh Müfid, *el-İhtisâs*, 116; Şeyh Müfid, *el-Emâlî*, 125-126; Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 73,75-77,195, 228-229; Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/266-267; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 4/408, 20/17; Hillî - İbn Teymiyye, *Minhâcü'l-kerâme ve Minhâcü's-sünne*, 112; Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 3/119,164,239; Hasanî, *Sîretü'l-Eimmeti'l-İsnâ Âşer*, 1/410, 421-422, 437-338; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minin*, 1/151, 168-170.

²⁶⁸ Erbilî, *Keşfü'l-Gumme*, 1/379; Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 2/283; Âmilî, *el-Keşkûl*, 133; Kerekî, *Nefehâti'l-lâhût*, 73; Müsevî, *el-Mürâca'ât*, 578.

²⁶⁹ İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 3/43.

Hiz. Osman ile aralarında yaşanan bu tartişma ve gerginliklerden sonra Hiz. Âişe, her namazın ardından Hiz. Peygamber'in gömleğini bir şubuğa takıp havaya kaldırarak *"Osman bu gömleğin sahibine ihtilaf edip sünnetini terk etti."* diyerek insanları halifeye karşı kışkırtmaya şalışmıştır. Ayrıca bulduğu her fırsatta bu ve buna benzer eylemleri gerçekleştirmekten de geri durmamıştır.²⁷⁰

şii kaynaklarda Hiz. Âişe'nin devamlı bir şekilde Hiz. Osman'ın öldürülmesini temenni ettiğine dair rivayetlere de yer verilmiştir. şii müelliflere göre Hiz. Âişe, Hiz. Osman muhasara altına alındığında öldürülmesini engelleyecek güce sahip olduğu halde herhangi bir girişimde bulunmamıştır.²⁷¹

Hiz. Osman'ın ldrlmesi meselesinde şehy Müfid, Talha b. Ubeydullâh, Zübeyr b. Avvâm ve Hiz. Âişe'nin, halifenin muhasaraya alınmasını ve öldürülmesini desteklediklerini iddia etmiştir. Aynı zamanda bütün siyer âlimlerinin bu konuda fikir birliği içerisinde olduklarını dile getirmiştir.²⁷²

şii müelliflerin tamamı bu konu mevzubahis olduğuanda, Hiz. Âişe ile Mervân b. Hakem arasında geçtiğini iddia ettikleri bir diyalğu kendi iddialarına delil olarak öne sürmektedirler. Sünnî kaynaklarda daha farklı bir şekilde yer alan rivayet, şii kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

Hiz. Osman insanlar tarafından muhasara altına alındığı zaman Hiz. Âişe hacca gitmek için hazırlık yapmaktaydı. Mervân b. Hakem Hiz. Âişe'ye gelip *"Ey Müminlerin annesi! İnsanlar Osman'ı muhasara altına aldılar. Haccı bırakıp Osman'ın içine düştüğü durumu dzeltsen olmaz mı? İnsanlar senin sözünü dinlerler."* dedi. Hiz. Âişe de *"Hac farz oldu ve ykm bağlandı."* şeklinde cevap verdi. Bu cevap zerine Mervân, arkasını dönüp giderken *"Kays, beldeleri bana karşı kışkırttı. Ateş alevlenince, yardımdan da kaçındı."* diye söylendi. Hiz. Âişe Mervân'ın söylediği sözleri işitince *"Belki de arkadaşın (Osman) için kuşku duyduğumu zannediyorsun. Allah'a yemin olsun ki sen ve onu şuvallarımdan iki şuvalın içine koyup, ağzını sıkıca bağladıktan sonra denize atmayı ve lmenizi fazlasıyla isterdim."* dedi.²⁷³

²⁷⁰ şeyh Müfid, *el-Emâlî*, 125-126; şeyh Müfid, *el-Cemel*, 75-77; Erbilî, *Keşfü'l-Ėumme*, 1/379; Beyâzî, *şırâtu'l-Müstakîm*, 2/283; Âmilî, *el-Keşkl*, 133.

²⁷¹ Murtazâ el-Askerî, *Eĥâdiř mm'l-Mü'minîn*, 1/157-158.

²⁷² şeyh Müfid, *el-Cemel*, 136; Arı, *İmamiye şıası Kaynaklarına Göre İlk  Halife*, 509.

²⁷³ Himyerî, *Ėurbu'l-İsnâd*, 14; şerîf el-Murtazâ, *eş-şâfi fi'l-İmâme*, 4/266-267; Murtazâ el-Askerî, *Eĥâdiř mm'l-Mü'minîn*, 1/157-158.

İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Osman muhasara altına alındığı esnada Hz. Âişe'nin yardım etmekten kaçındığı ve haccı bahane ederek Mekke'ye gittiği iddiası güçlü bir şekilde savunulmuştur. Yine Şîî kaynaklara göre Hz. Âişe, hacda bulunduğu esnada Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberi Mekke'ye ulaşmıştı. Hz. Osman'a sevgisi olan kimselerin ağlaması üzerine bir münâdi çıkartıp *"Na'sel'e niçin ağlıyorsunuz? O, Allah'ın nurunu söndürmek isterken Allah onu söndürdü. Allah resûlünün sünnetini yok etmek istedi, Allah da onu öldürdü."* dedirtmiştir.

Bu esnada, Medine'de Talha b. Ubeydullâh'a biat edildiğine dair asılsız bir haber Mekke sokaklarında yayılmaya başlamıştır. Hz. Âişe bu haberi aldığı anda fazlasıyla sevinmiş ve hemen katırına binerek Medine'ye yönelmiştir. Talha b. Ubeydullâh'ın yönetime geldiği konusunda şüphe dahi etmeyen Hz. Âişe, Medine'ye doğru ilerlediği esnada kendi kendine *"Na'sel'in (Hz. Osman) cehenneme kadar yolu var, rahmetten uzak olsun. Devam et ey parmağın sahibi. Devam et ey Şibl'in babası. Devam et ey amcamın oğlu. Talha'nın o parmağıyla bile kendisine biat edildiğini görüyor gibiyim. Develeri tımar edin ve hemen onu uyarın."* diyordu.²⁷⁴ Şîî müelliflerin, Hz. Âişe'ye nispet ettikleri *"O parmağıyla bile kendisine biat edildiğini görüyor gibiyim."* cümlesi ile Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber'i korumaya çalışırken eline bir ok isabet etmesi sonucunda parmağının sinirleri kesilen Talha b. Ubeydullâh'a gönderme yaptığı anlaşılmaktadır.

Bir diğer rivayette ise Hz. Âişe, Mekke'ye halifenin vefat haberini getiren haberciye, insanların Hz. Osman'dan sonra kime biat ettiğini sormuştur. Haberci Hz. Âişe'ye *"Ben Mekke'den ayrıldığım esnada Talha b. Ubeydullâh, Osman'ın yerine geçmiş, beytül mâlin anahtarlarını eline almıştı. Büyük ihtimalle insanlar Talha b. Ubeydullâh'a biat ettiler."* demiştir.²⁷⁵

Hz. Âişe Medine'ye doğru ilerlerken Serif vadisinde İbn Ümmü'l-Kilâb ile karşılaşmış ve ona *"Medine'de neler yaşandığına dair bilgin var mı?"* diye sormuştur. İbn Ümmü'l-Kilâb *"Osman öldürüldü."* deyince Hz. Âişe, *"Osman'ın yerine kim geçti?"* diye sormuş, İbn Ümmü'l-Kilâb, *"İnsanlar Hz. Peygamber'in amcasının oğlu Ali b. Ebû Tâlib'e biat etti."* demiştir. Hz. Âişe, *"Keşke yer ve gök kapansaydı da Ali hilâfete gelmeseydi."* demiştir. Bunun üzerine İbn Ümmü'l-Kilâb *"Niçin böyle söylüyorsun? Vallahi yeryüzünde ondan daha şerefli hiç kimse yoktur."* demiş, Hz. Âişe de *"Bizler Osman'ı yaptığı şeylerden dolayı ayıpladık."*

²⁷⁴ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/167-168.

²⁷⁵ Âmilî, *es-Şahîh min Sîreti İmam Ali*, 26/137.

Lakin o, tevbe etti ve tevbe edenin suçu yoktur. Senin arkadaşın (Hz. Ali) onun tevbesine değer vermeden onu öldürdü. Vallahi Osman'ın parmakları onun parmaklarından daha hayırlıdır.” demiştir. Ardından Mekke'ye geri dönen Hz. Âişe, Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğünü dile getirip kanını talep edeceğini söylemiştir.²⁷⁶

Yine benzer bir rivayette İbn Ebü'l-Hadîd, Hz. Âişe'nin, insanların Hz. Ali'ye biat ettiğini duyduğunda “*Keşke gök, yere kapansaydı da Ali hilâfete gelmeseydi.*” dediğini nakletmektedir.²⁷⁷

Şîi kaynaklarda Hz. Âişe ile İbn Ümmü'l-Kilâb arasında gerçekleştiği iddia edilen tartışmanın bir başka anlatımında onun Hz. Âişe'ye “*İnsanları Osman'a karşı kıskırtan ilk kişi sendin. 'Şu yaşlı bunağı öldürün, Şüphesiz o kâfir oldu' diyen kişi de sendin.*” dediği ve Hz. Âişe'nin de cevap olarak “*Bunları söyledim ve onlarda (Hz. Osman'ın katilleri) benim söylediğimi söylediler.*” dediği nakledilmektedir. Rivayetin devamında İbn Ümmü'l-Kilâb'ın Hz. Âişe'ye:

*İlk fikir de senden, onu değiştiren de sen,
Rüzgâr da senden, yağmur da senden,
İmamın öldürülmesini emrettin,
Bize onun kâfir olduğunu söyledin,
Farz et ki biz de onu öldürerek sana itaat ettik,
Bizim nazarımızda katil, emri verendir.*

Bir diğer rivayette:

*Âişe, asıl savaşı başlatan ve kan döken sensin,
Bütün bu dalgalanıp coşan olayların sebebi sensin,
Halifenin katlini emreden de onun küfre düştüğünü söyleyen de sensin.*

şeklinde şiir okuyarak cevap verdiği nakledilmektedir.²⁷⁸

Araştırmamız esnasında Şîi kaynaklarda, Hz. Âişe'nin Talha b. Ubeydullâh'a biat edilmesi konusunda fazlasıyla istekli olduğu imajının verilmeye çalışıldığını tespit ettik. Bununla birlikte Şîi kaynaklarda, Hz. Âişe'ye kime biat edilmesi gerektiği hakkında sorulduğunda Hz. Ali'ye biat etmelerini söylediğine dair rivayetler de bulunmaktadır. Şeyh Müfid'in aktardığı rivayete göre, Ahnef b. Kays, Hz. Osman muhasara altında iken Mekke'ye gelip Hz. Âişe'ye, Hz.

²⁷⁶ Âmilî, *es-Şahîh min Sîreti İmam Ali*, 26/137.

²⁷⁷ İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 6/215.

²⁷⁸ Beyâzî, *Şırâtü'l-Müstakîm*, 3/164; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdisü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/176-177.

Osman'ın öldürülmüş olabileceğini söylemiş ve ondan sonra kime biat edilmesi gerektiğini sormuştur. Hz. Âişe, Ahnef b. Kays'ın sorduğu soruya “*Ali'ye biat et.*” şeklinde cevap vermiştir.²⁷⁹

Son olarak, diğer Şîî müellifler gibi Şeyh Müfid de Hz. Âişe'nin, insanları Hz. Osman'a karşı kışkırtarak Hz. Osman'ın ölümüne sebep olduğunu söylemektedir. Diğer Şîî müelliflerden farklı olarak Şeyh Müfid, Ammâr b. Yâsir'in Hz. Âişe hakkında “*Âişe Osman'ın katillerinden birisidir.*” dediğini nakletmektedir.²⁸⁰ Şeyh Müfid'in Ammâr b. Yâsir'e nispet ettiği bu sözle, Hz. Âişe'nin Hz. Osman'a karşı yaptığı kışkırtmaları ve imkânı olduğu halde bilerek öldürülmesine engel olmadığına dair mecâzi bir anlamı kastettiğini düşünmekteyiz. Nitekim başta Sünnî ve Şîî kaynaklar olmak üzere hiçbir kaynakta Hz. Âişe'nin fiilî olarak Hz. Osman'ı öldürdüğüne dair bir ibare bulunmamaktadır.

Netice itibarıyla Şîî müellifler, Hz. Âişe ile Hz. Osman arasında sürekli olarak bir muhalefetin yaşandığını iddia etmişlerdir. Hz. Âişe ile Hz. Osman arasında yaşanan tartışmaları ise genellikle onun daha önce Hz. Âişe'ye verilen atıyyeyi kesmesi ve Hz. Peygamber'in sünnetini değiştirmesi bağlamında değerlendirmişlerdir. Hz. Âişe'nin, Hz. Osman döneminde gerçekleşen icraatlara karşı vermiş olduğu mücadele, Şîî müelliflerce bağlamından kopararak Hz. Osman düşmanlığı şeklinde yansıtılmaya çalışılmıştır.

2.2.1. Hz. Nuh ve Hz. Lût'un Eşlerinin Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'ya Benzetilmesi

İmâmiyye Şîası tefsir ve tarih kaynaklarının birçoğunda yer alan ve ciddi bir mesele olarak tartışılan konulardan bir tanesi de Tahrîm Sûresi'nin 10. âyetinin Hz. Âişe ve Hz. Hafsa hakkında nâzil olduğu meselesidir. Nitekim Şîî müellifler konuyu ele alırken Hz. Nuh ve Hz. Lût Peygamberlerin eşlerinin yaptıkları ihaneti Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın da yaptığını ve Hz. Peygamber'e ihanet ettiklerini iddia etmektedirler. Bundan dolayı inen âyetlerde Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın misal verildiğini ifade etmektedirler.

Şîa'ya göre Hz. Ebû Bekir döneminde Hz. Fâtıma'nın, Resûlullah'dan kalan mirasını alamaması için Hz. Âişe, Hz. Hafsa ve Mâlik b. Evs en-Nadrî, Hz. Peygamber'in, “*Biz Peygamberler topluluğu miras bırakmayız. Geride*

²⁷⁹ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 73.

²⁸⁰ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 195.

bıraktıklarımız ancak sadakadır.” dediğine şahit olduklarını söylemişlerdir. Yapmış oldukları bu şahitlik neticesinde Hz. Fâtıma, Resûlullah’tan kalan mirasını alamamıştı. Hz. Osman dönemine gelindiğinde ise Hz. Peygamber’in eşlerine verilen atıyyelerde kısıtlamaya gidilmişti. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde Hz. Âişe ve Hz. Hafsa, Hz. Osman’a gelip hak talebinde bulunmuşlardı. Hz. Osman böyle bir hakkın kendi yanında bulunmadığını söylediğinde ise Hz. Âişe ve Hz. Osman arasında yaşanan gerilimin ilk kıvılcımı belirmiş oldu.²⁸¹

Konu hakkındaki en ayrıntılı rivayete Şii müellif Erbilî’nin *Keşfü'l-Ğumme* adlı eserinden ulaşabildik. Erbilî’nin aktardığı rivayet şu şekildedir: “*Âişe ve Hafsa, Hz. Peygamber’den kalan miras haklarını talep etmek için Osman’ın yanına gittiler. Âişe, Osman’a ‘Babam ve Ömer’in bana vermiş olduklarını (atıyye) ver.’ dedi. Osman, ‘Ben ne Allah’ın kitabında ne de Resûlullah’ın sünnetinde bu konuya dair bir yer bulmuyorum. Baban ve Ömer o malı sana kendi gönül hoşnutluklarından vermişlerdi. Ben ise bunu yapmayacağım.’ dedi. Âişe, ‘Öyleyse bana Resûlullah’tan kalan mirasımı ver.’ dedi. Osman, ‘Sen ve Mâlik b. Evs en-Nadrî gelip, Resûlullah’ın miras bırakmadığına şahit olup, Fâtıma’nın miras hakkını iptal etmediniz mi? Şimdi ise onu benden talep mi ediyorsunuz? Hayır, bunu yapmayacağım.’ dedi. Osman namaza çıktığında Âişe, Resûlullah’ın gömleğini havaya kaldırıp, yüksek sesle ‘Osman bu gömleğin sahibine muhalefet etti.’ dedi. Osman, ezan okunduktan sonra minbere çıkıp, ‘Bu terbiyesi kıt kadın Allah’ın düşmanıdır.²⁸² Allah onun ve arkadaşı Hafsa’nın meselini Kur’an da şöyle belirtmiştir. ‘Allah, inkâr edenlere Nûh’un karısı ile Lût’un karısını misal vermektedir. Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhı altındaydılar ama onlara ihanet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allah’tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı ve kendilerine, ‘Haydi, diğer girenlerle birlikte girin bakalım ateşe!’ dendi’’²⁸³ Daha sonra o ikisi (Âişe ve Hafsa) oradan ayrıldılar. ’’²⁸⁴*

²⁸¹ Arı, *İmamiye Şıası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 460-462.

²⁸² Bir diğer rivayette, Hz. Osman’ın “Bu kadındır, onun akli kadın aklıdır, ona kulak asmayın.” dediği nakledilmiştir. bk. Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 187; Arı, *İmamiye Şıası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 462.

²⁸³ et-Tahrîm 66/10.

²⁸⁴ el-Erbilî, *Keşfü'l-Ğumme*, 1/379; Şii kaynaklardaki diğer rivayet ve yorumlar için bk. Beyâzî, *Şırâtü'l-Müstakîm*, 2/283; Âmilî, *el-Keşkül*, 133; Kerekî, *Nefehâti'l-lâhût*, 73; Mûsevî, *el-Mürâca'ât*, 578 (78. Müracaat).

Şîî müelliflerin naklettiği bilgilere göre ikili arasında yaşanan bu tartışmadan sonra artık Hz. Âişe, Hz. Osman'a karşı kin beslemeye ve Hz. Hafsa ile birlikte insanları Hz. Osman'ı öldürmeye teşvike başlamışlardır.²⁸⁵

Hz. Âişe'nin, Hz. Fâtıma'nın babasından kalan mirası almasına engel olup aynı zamanda Hz. Osman'dan miras talebinde bulunmasını Şîî müellif Haydar Âmilî, *“Evliyaların ve salih kulların eşlerinin ahmak, cahil ve hain olması mümkün olabilecek bir şeydir.”*²⁸⁶ şeklinde değerlendirmiştir. Haydar Âmilî'nin bu sözünü Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'yı İslâm ahlakına sahip birisinin ağzına alamayacağı kelimelerle yermeye çalıştığını belirtmek gerekir. Nitekim yukarıda bahsi geçen âyet hakkında Şîî müfessir Kummî'nin yapmış olduğu yorum, Şîî dünyanın Peygamber hanımlarından Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'ya karşı takınmış olduğu tavrın en ileri seviyesini bütün çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir. Kummî, Tahrîm Sûresi 10. âyetinde Hz. Nuh ve Hz. Lût'un eşleri için geçen; *“فَخَانَتْهُمَا/* eşlerine ihanet ettiler” kelimesinin ancak ve ancak “Fahişelik” manasında olabileceğini söylemektedir. Bu âyet'in Hz. Âişe ve Hz. Hafsa hakkında nâzil olduğunu söyleyen Kummî, açıkça Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın Hz. Peygamber'i aldattıklarını Allah'a yemin ederek iddia etmektedir.²⁸⁷ Kummî'nin iddia ettiği bu görüşü Şîî müfessir Bahrânî *el-Burhân* isimli eserinde desteklemektedir.²⁸⁸ Kummî, bu âyetin tefsirinde *“Âişe Basra'ya gidebilmek için yanında bir mahreminin bulunması gerektiğini biliyordu. Bu yüzden Talha ile evlendi.”* yorumunu yapmaktadır.

Şîî müellif Beyâzî, Tahrîm Sûresi 10. âyetiyle ilgili *“Allah, Hz. Nuh ve Hz. Lût'un eşlerini, kendisinden gelen cezaya karşı koruyamadıklarını, Âişe ve Hafsa'ya yapmış oldukları fiillerden dolayı üstü kapalı bir şekilde bildirmiştir. Âişe ve Hafsa'ya uyarı niteliğinde olan bu haber, Resûlullah'a bu konuda güvenmemeleri gerektiğini, Resûlullah'ın dahi Allah'tan gelecek olan cezaya karşı onları koruyamayacağını bildirmektedir.”*²⁸⁹ şeklindeki yorumunu ortaya koymaktadır.

Yine aynı âyet hakkında Şîî müfessir Kâşânî, *“Allah, kâfirler ve münafıkların hallerini yapmış oldukları küfür ve nifakları karşılığında cezalandıracağını, Resûlullah ile müminler arasındaki bağa bakıp müsamaha*

²⁸⁵ Fazl b. Şâzân, *el-Îzâh*, 140-143; Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 3/30.

²⁸⁶ Âmilî, *el-Keşûl*, 133.

²⁸⁷ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 2/377.

²⁸⁸ Bahrânî, *el-Burhân*, 4/358.

²⁸⁹ Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 3/165-166.

gösterilmeyeceğini, Hz. Nuh ve Hz. Lût'un eşleri üzerinden misal verdi. Bu âyet ile Resûlullah'a yapmış oldukları ihanet, sırrını ifşâ etmeleri ve kendisine karşı olan nifaklarından dolayı Âişe ve Hafsa'ya, diğer iki resûlün de eşlerini Allah'tan gelen cezaya karşı koruyamadıkları üstü kapalı bir şekilde bildirilmiştir.”²⁹⁰ demektedir.

Kendi zamanına kadar gelen bütün Şîî-İmâmî nakil ve haberlerini bir araya toplayıp aktaran Şîî müellif Meclisî²⁹¹ ise “*Bu âyet Âişe ve Hafsa'ya üstü kapalı bir şekilde bir uyarı değil, aksine Âişe ve Hafsa'nın nifak ve küfrünün açık bir şekilde ortada olduğunu göstermektedir.*”²⁹² ifadesini kullanmaktadır.

Bahsi geçen konu hakkında Şîî müelliflerin yapmış oldukları yorumları aktardığımız bu kısımda, Şîa'nın Hz. Âişe ile Hz. Hafsa hakkında genel olarak neler düşündüğünü görmüş olduk. Meselenin net bir şekilde anlaşılabilmesi için Ehl-i sünnet âlimlerinin Tâhîrîm Sûresi 10. âyet hakkındaki görüşlerine kısaca yer vermek istiyoruz. Ayrıca unutulmaması gereken en önemli noktalardan birisi de bahse konu olan kişilerin, Hz. Peygamber'in eşleri ve müminlerin anneleri olduğu gerçeğidir. Onlar için söylenen her sözün doğrudan müslümanları ilgilendirdiğinin zihinlerde canlı tutulması gerektiği kanaatindeyiz. Çalışmamızı reddiye noktasına taşımamak ve konunun daha net bir şekilde anlaşılması adına, burada sadece Ehl-i sünnet tefsir kaynaklarında âyetin nasıl değerlendirildiğine kısaca yer vermenin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

Sünnî tefsir âlimleri, âyette geçen “فَخَانَتْهُمَا/ eşlerine ihanet ettiler” kelimesi ile Hz. Nuh ve Hz. Lût'un eşlerinin kastedildiği, bunun sebebinin ise Şîa'nın iddia ettiği gibi zina veya fuhşiyat değil, aksine Hz. Nuh ve Hz. Lût'a dinlerine iman yönünden ihanet etmeleri sebebiyledir. Bu konuda İbn Abbâs'tan nakledilen ve temel Sünnî tefsirlerinde yer alan bir rivayeti aktarmak yeterli olacaktır. İbn Abbâs'tan nakledilen rivayete göre âyette geçen “فَخَانَتْهُمَا/ eşlerine ihanet ettiler” kelimesinin anlamı “zina ettiler” anlamında değildir. Hz. Nuh'un eşinin ihaneti “Hz. Nuh'un aklını kaçırmış olduğunu söylemesi” sebebiyledir. Hz. Lût'un eşinin ihaneti ise “Kavmine, Hz. Lût'un evine gelen misafirleri haber vermesi” sebebiyledir.²⁹³ Ayrıca Şîî müelliflerin Hz. Âişe ve Hz. Hafsa hakkında serdettikleri

²⁹⁰ Kâşânî, *Tefsîrû's-Sâfi*, 2/720.

²⁹¹ Mustafa Öz, “Meclisî, Muhammed Bâkır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/154; Mustafa Öz, “Bihârü'l-Envâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992) 6/139-141.

²⁹² Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 22/33.

²⁹³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli 'Âyi'l-Kur'an*, thk. ' Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1999/2000), 23/497; İbn Kesîr,

sözlerin, nihayetinde Hz. Peygamber'e de dokunduğunu hatırlatmamız gerekmektedir. Nitekim Nûr Sûresi 26. âyette “*Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara lâyıktır. Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır*”²⁹⁴ buyurulmaktadır. Bahsi geçen mevzuda Hz. Âişe ve Hz. Hafsa için Şîa'nın iddia ettiği gibi herhangi bir fuhşiyat veyahut da başka bir kötülük söz konusu olduğunda bu durumun Hz. Peygamber'e bakan yönünü de hatırlamamız gerekir. Son olarak Şîi müelliflerin Hz. Âişe'yi ve Hz. Hafsa'yı yermelerini ve onlara karşı kitaplarında ağır ifadelerle yer vermelerini Şîa'nın tarihsel süreçte oluşan düşünce yapısından kaynaklandığını da unutmamamız isabetli olacaktır.

2.3. Hz. Ali Döneminde Hz. Âişe

İmâmiyye Şîası kaynaklarına göre Hz. Âişe, Hz. Osman'ın Resûlullah'ın sünnetini değiştirdiğini iddia ederek, insanları Hz. Osman'ı öldürmeye teşvik etmiştir. Hz. Osman öldürüldükten sonra insanların Hz. Ali'ye biat ettiğini duyduğunda ise Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğünü söylemiş ve Hz. Ali'den Hz. Osman'ın kanını talep etmiştir. Hz. Âişe, Hz. Ali'nin halifelliğini hiçbir zaman kabullenmemiş ve ona itaat etmemiştir. Hz. Ali'ye karşı kalbinde her zaman kin beslemiş, yaptığı her şeyi Hz. Ali'ye karşı planlı bir şekilde tertip etmiş ve meşrû halifeye isyan edip savaş açarak onlarca Müslümanın ölümüne sebep olmuştur.²⁹⁵

Çalışmamızın bu kısmında Hz. Âişe'nin Hz. Ali döneminde etkin olduğu olayları alt başlıklar halinde değerlendirerek Şîi müelliflerin Hz. Âişe hakkındaki görüşlerini ortaya koymaya çalışacağız.

2.3.1. Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye Düşmanlığı

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Ali ve Hz. Âişe arasında yaşanan olaylar, daha önce var olan kin, nefret ve tartışmaların bir neticesi olarak aktarılmaya çalışılmıştır. Şîa'ya göre Hz. Âişe, her zaman Hz. Ali'ye karşı inatçı ve geçimsiz birisi olmuştur. Hz. Âişe'nin ilk günden beri Hz. Ali'ye karşı anlam verilemeyen bir hazımsızlık yaşadığı aktarılmıştır.²⁹⁶ Onun Hz. Ali'ye olan kin ve düşmanlığının sebebi ise her zaman farklılık göstermiştir. Şeyh

Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm, 8/71; Muhammed b. 'Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr* (Dimaşk: y.y., 1993), 7/259.

²⁹⁴ en-Nûr 24/26.

²⁹⁵ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 228-229; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdisü 'Ummü'l-Mü'minin*, 1/155-158.

²⁹⁶ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 229.

Müfîd *el-Cemel* adlı eserinde, Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye olan düşmanlığının sebeplerine geniş bir şekilde değinmiştir.²⁹⁷ Şeyh Müfîd'in bu konu hakkındaki iddiaları diğer İmâmiyye Şîası müellifleri tarafından desteklenmiş ve bugüne kadar aynı şekilde nakledilmiştir.

Bu konuyu değerlendiren Şîî müellifler, Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye, Resûlullah zamanında olan düşmanlıkları ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra olan düşmanlıkları şeklinde iki başlık altında incelemeye çalışmışlardır. Aynı zamanda Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye olan kin ve düşmanlığının sebeplerini farklı alt başlıklar altında incelemişlerdir. Bunlar arasında:

- Resûlullah'ın Hz. Ali'yi farklı yer ve zamanlarda Hz. Ebû Bekir'e tercih etmiş olması. Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'yi "Muâhât" esnasında kendisine kardeş edinmesi. Mescide bakan bütün kapıları kapattırıp sadece Hz. Ali'nin kapısını açık bırakması. Hayber günü bayrağı Hz. Ali'ye teslim etmiş olması ve Tevbe Sûresi âyetlerinin nâzil olmasının ardından Hz. Ebû Bekir'i azlederek Hz. Ali'yi hac emirliğine âmir olarak görevlendirmiş olması;

- Hz. Âişe'nin Hz. Hatice'ye olan kıskançlığını Hz. Fâtıma üzerinden devam ettirmesi ve Hz. Fâtıma'nın Hz. Ali ile evlenmesinin ardından ikisine birden kin gütmeye başlamış olması;

- Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'yi boşama meselesinde Hz. Ali ile istişarede bulunmasının ardından, Hz. Ali'nin Allah Resûlü'ne Hz. Âişe'yi boşaması tavsiyesinde bulunması ve kendisi için çokça kadının bulunduğunu söylemiş olması gibi önemli sebepler zikredilmektedir.²⁹⁸

es-Sakîfe adlı kitabın müellifi olduğu iddia edilen Süleyym b. Kays, Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye olan hazımsızlığına dair doğrudan Hz. Ali'den naklettiği bir rivayetten bahsetmektedir. Buna göre Hz. Ali, Peygamber eşlerine hicâb âyeti nâzil olmadan önce Hz. Peygamber'in yanına gittiğini ve o esnada Hz. Âişe'nin Allah Resûlü'nün yanında oturduğunu söylemektedir. Hz. Peygamber Hz. Ali'yi gördüğünde hoş bir şekilde karşılamış, yanına gelmesini söylemiş ve Hz. Âişe ile kendi arasına oturtmuştur. Bunun üzerine Hz. Âişe, ne dediğini bilmeyen ve

²⁹⁷ Şeyh Müfîd, *el-Cemel*, 218-229.

²⁹⁸ Şeyh Müfîd, *el-Cemel*, 219-226; Kâşânî, *İlmü'l-yakîn*, 2/719.

konuşmakta acele eden kadınlar gibi iğneleyici bir şekilde Hz. Ali'ye “Uyluğunu bacağımın üstünden başka koyacak yer bulamadın mı?” demiştir. Resûlullah Hz. Âişe'nin bu sözlerini duyunca onu azarlamış ve Hz. Âişe'ye “Bu sözleri Ali'ye mi söylüyorsun? Allah'a yemin olsun ki o, bana ilk inanan ve beni doğrulayan ilk kişidir. Kevser havuzuna gelecek olan ilk kişidir. Allah'ın cehennemde burnu üstüne düşürdüğü kişi hariç hiç kimse ona buğzetmez” demiştir.²⁹⁹

İnsan muhayyilesini fazlasıyla zorlayan bu rivayete ek olarak Şîi müellif Tabersî ise Ca'fer es-Sâdık'a nispet ettiği bir rivayette Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye olan hasedinden bahsetmektedir. Tabersî'nin aktardığı rivayet şu şekildedir:

“Cibrîl aleyhisselâm Resûlullah'a bir kuş getirmişti. Bu esnada Allah Resûlü çok acıktı ve ‘Allah'ım! Seni ve beni çok seven bir kulunu gönder de benimle birlikte bu kuştan yesin.’ diye duada bulundu. Hiç kimse gelmeyince Resûlullah ikinci kez ‘Allah'ım! Seni seven, beni seven ve benim de onu sevdiğim bir kulunu gönder.’ dedi. Yine hiç kimse gelmeyince Allah Resûlü üçüncü kez ‘Allah'ım! Seni seven, senin de onu sevdiğin ve beni seven, benim de onu sevdiğim bir kulunu gönder.’ dedi. Bunun üzerine Resûlullah Hz. Ali'nin sesini duydu ve Hz. Âişe'ye onu içeri almasını söyledi. Daha sonra Allah Resûlü Hz. Ali'ye ‘Niçin geç kaldın?’ diye sordu. Hz. Ali, ‘Kapıya gelip tıklattım. Âişe çıkıp uyuduğunu söyledi. Bende geri döndüm. İkinci kez gelip kapıyı tıklattım. Âişe tuvalete gittiğini söyledi. Bende tekrar geri döndüm. Üçüncü kez gelip kapıyı sertçe tıklattığımda senin Âişe'ye ‘Ali'yi içeri al.’ dediğini işittim’ dedi. Ardından Resûlullah Âişe'ye niçin böyle davrandığını sordu. Âişe, ‘Babamın gelmesini arzu ettim.’ dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü Âişe'ye ‘Bu, senle Ali arasındaki ilk kin değil. İleride Ali ile savaşıacaksın. O, bu konuda senden daha haklı olacak ve ahirette benimle senin aranda olacak ayrılık hakkında seni uyaracak’ dedi.”³⁰⁰

Tabersî'nin naklettiği rivayete göre Hz. Âişe, Hz. Ali'ye olan kininden ve gelecek olan kişinin kendi babası olmasını temenni ettiğinden dolayı sürekli Hz. Ali'yi geri çevirmiştir. İmâmiyye Şîası kaynaklarına bakıldığında Tabersî dışında kalan bütün Şîi müelliflerin Hz. Ali'yi içeri girmekten alıkoyan kişinin “Enes b. Mâlik” olduğunu iddia ettikleri görülecektir. Şîi müelliflerin aktardığı rivayete göre Enes b. Mâlik, gelecek olan kişinin ensardan bir kişi olmasını dilediği için Hz.

²⁹⁹ Süleym b. Kays, *es-Sakîfe*, 179; bk. Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 220.

³⁰⁰ Tabersî, *el-İhticâc*, 2/197-198.

Ali'yi sürekli geri çevirmiştir.³⁰¹ Bu durumda, Şîî müellif Tabersî'nin aktarmış olduğu rivayetin diğer Şîî müelliflerin aktardığı rivayetler ile çeliştiğini ve aktardığı rivayete itibar edilmediğini söyleyebiliriz. Rivayetin sonunda bahsedilen “Savaş ve Hz. Peygamber ile Hz. Âişe arasında ahirette gerçekleşecek olan ayrılık” cümlelerine, çalışmamızın ilerleyen kısmında ayrıca değineceğiz.

Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye düşmanlığı konusunda son olarak Hz. Âişe'nin, Hz. Ali'nin ismini anmaktan duyduğu rahatsızlık sebebiyle Hz. Âli'yi “Adamın biri (رجل)” olarak zikretmesi meselesinden bahsetmek istiyoruz. İmâmiyye Şîası müellifleri *Şahîh-i Buhârî*'de Hz. Âişe tarafından nakledilen bir hadisi delil göstererek, Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye duyduğu nefretten bahsetmektedirler. *Şahîh-i Buhârî*'de, Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında Hz. Ebû Bekir'in insanlara namaz kıldırmak için imâmete geçtiği ve tam o esnada Allah Resûlü'nün iki kişiye (رجلين) yaslanarak mescide çıkıp namazı kıldırıldığı nakledilmektedir. Hz. Âişe o iki kişiden birisinin Hz. Abbas olduğunu zikretmiş diğer kişinin ise ismini zikretmemiştir.³⁰² Bu hadisi delil olarak öne süren Şîî müellifler, Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye olan kin ve düşmanlığı dolayısıyla onun ismini zikretmediğini iddia etmektedirler.³⁰³

2.3.2. Cemel Savaşı'na Giden Süreçte Hz. Âişe

İmâmiyye Şîası kaynaklarına göre Cemel Savaşı'na zemin hazırlayan sebepler arasında başta Hz. Âişe'nin, Hz. Osman'ın Resûlullah'ın sünnetini değiştirdiğini iddia etmiş olması ve insanları Hz. Osman'ı öldürmeye teşvik etmesi bulunmaktadır. Hz. Osman öldürüldükten sonra insanların Hz. Ali'ye biat ettiğini duyduğunda ise Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğünü söylemiş ve Hz. Ali'den Hz. Osman'ın kanını talep etmiştir. Hz. Âişe, Hz. Ali'ye karşı kalbinde her zaman kin beslemiş, yaptığı her şeyi Hz. Ali'ye karşı planlı bir şekilde tertip etmiş ve meşrû halifeye isyan edip savaş açarak onlarca Müslüman'ın ölümüne sebep olmuştur.

Hâşim Ma'rûf el-Hasanî, Hz. Âişe'nin, Hz. Ali'nin hilâfete gelmesini hiçbir zaman hazmedemediğini iddia etmektedir. Hz. Ali'ye biat edilmesinden dolayı

³⁰¹ Şeyh Sadûk, *Kitâbü'l-Hişâl*, 2/580; Şeyh Sadûk, *Emâli's-sadûk*, 655-656; Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fî'l-İmâme*, 4/133; Hillî, *Keşfü'l-Murâd*, 419-420; Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 3/144; Zencânî, *Akaidü'l-İmâmiyyeti'l-İsnâ'aşerîyye*, 3/142.

³⁰² Buhârî, “Ezân”, 51.

³⁰³ İbn Tâvûs, *eş-Tarâ'if*, 226; Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 82-84.

kalbinde sürekli kin taşıdığını ve bunun neticesi olarak da Hz. Osman'ın kanını talep bahanesi ile isyan ettiğini söylemektedir.³⁰⁴

Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye isyan ederek büyük günah işlediğini söyleyen Şîi müfessirler, Ahzâb Sûresi 30. âyette³⁰⁵ geçen “*الْفَاحِشَةُ*”/Hayasızlık-kötülük” kelimesi ile Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı yapacağı savaşın kastedildiğini iddia etmektedirler.³⁰⁶

Şeyh Müfid, Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı çıkmasını “Allah'ın emrine karşı çıkmak” olarak değerlendirmektedir. Ahzâb Sûresi 33. âyette geçen “*Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın*” uyarısına işaret eden Şeyh Müfid, “*Âişe evinden çıkarak Allah'ın emrine karşı çıkmış oldu. Savaşlara katılarak komutanların ve askerlerin önünde Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçıldı.*” demektedir.³⁰⁷

Şeyh Sadûk ise Hz. Âişe'nin Allah'ın “*Evlerinizde oturun.*” emrine karşı geldiğini ve evinden çıkıp Hz. Ali'ye isyan ettiğini söyledikten sonra iddiasını güçlendirmek maksadıyla naklettiği bir rivayeti Abdullâh b. Mes'ûd'a nispet etmektedir. Aktarılan rivayete göre Ahzâb Sûresi 30. âyetinin sebep-i nüzûlü şöyledir:

“*Abdullâh b. Mes'ûd, ben Hz. Peygamber'e 'Yâ Resûlallah! Vefat ettikten sonra seni kim yıkayacak? diye sordum.' dedi. Allah Resûlü ise 'Her Nebî'yi vasîsi yıkar.' dedi. 'Senin vasîn kimdir Yâ Resûlallah?' diye sordum. Hz. Peygamber, 'Alî b. Ebû Tâlib'dir.' dedi. 'O, senden sonra kaç yıl yaşayacak diye sordum.' Allah Resûlü, 'Benden sonra otuz yıl yaşayacak. Yûşa' b. Nûn, Mûsa'nın vasîsi idi. Mûsa'dan sonra otuz yıl yaşadı. Mûsa'nın eşi Safura bint. Şûayb, Yûşa' b. Nûn'a isyan edip 'Ben hükmetmeye senden daha fazla hak sahibiyim.' dedi. Bunun üzerine Yûşa' b. Nûn, Safura ile savaşp onunla birlikte olanları öldürdü. Ardından Safura'yı esir olarak ele geçirdi ve ona iyi davrandı. Şüphesiz Ebû Bekir'in kızı da ümmetimden bin kişiyle birlikte Ali'ye isyan edecek. Ali, onunla savaşp yanındakileri öldürecek ve Âişe'yi esir edip ona iyi davranacak.' dedi. Bu olayla*

³⁰⁴ Hasanî, *Sîretü'l-Eimmeti'l-İsnâ Aşer*, 1/422, 436, 439, 443.

³⁰⁵ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا. Ey peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa onun cezası ikiye katlanır, bu Allah için kolay bir şeydir.” el-Ahzâb 33/30.

³⁰⁶ Kummî, *Tefsîrû'l-Kummî*, 2/193; Beyâzî, *Şîrâtü'l-Müstakîm*, 3/165-166; Bahrânî, *el-Burhân*, 3/308-309.

³⁰⁷ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 79-81. Ayrıca bk. Hillî-İbn Teymiyye, *Minhâcû'l-kerâme ve Minhâcû's-sünne*, 2/183; Beyâzî, *Şîrâtü'l-Müstakîm*, 3/161.

*alakalı olarak Allah, ‘Ey Peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa onun cezası ikiye katlanır, bu Allah için kolay bir şeydir.’*³⁰⁸ âyetini indirdi.”³⁰⁹

Hız. Âişe ile Hız. Ali arasında yaşanan olayları Hız. Peygamber’in ağzından aktarma yoluna giden Şeyh Sadûk, zikredilen olayların kesin bir şekilde yaşanacağını Allah Resûlü tarafından haber verildiği izlenimini yaratmaya çalışmıştır. Şeyh Sadûk’un aktarmış olduğu bu rivayete benzer bir rivayeti diğere Şîi kaynaklarda tespit edemediğimizi de ayrıca belirtmek isteriz.

2.3.3. Hız. Âişe’nin Talha b. Ubeydullâh ile Evlendiğine Dair İddialar

İmâmiyye Şîası müellifleri, Talha b. Ubeydullâh ve Zübeyr b. Avvâm’ın Medine’de bulundukları esnada Hız. Ali’ye biat ettiklerini ve umre bahanesi ile Mekke’ye geldiklerini söylemektedirler. Mekke’ye geldiklerinde ise Hız. Âişe onlara Hız. Ali’ye olan biatlarını bozma telkininde bulunmuş ve ikna etmiştir.³¹⁰ Tahrîm Sûresi 10. âyetin tefsirini yaparken³¹¹ Talha b. Ubeydullâh’ın Hız. Âişe’yi sevdiğini iddia eden Şîi müellifler, onun Basra’ya gitme isteğini gören Talha b. Ubeydullâh’ın, mahremi olmadan yola çıkamayacağını ona bildirdiğini, bunun üzerine Hız. Âişe’nin Basra’ya gidebilmek için Talha b. Ubeydullâh ile evlenmeyi kabul ettiğini iddia etmektedirler.³¹²

Şîi müellifler iddialarını öne sürerken tepki çekmemek maksadıyla Şîi inanç sisteminde var olan “takıyye” terminolojisinden hareketle, Hız. Âişe ve Talha b. Ubeydullâh’ın isimlerini zikretmeden onlar için “فلان ve فلانة/filan erkek – filan kadın” kelimelerini kullanmışlardır.

Şîi müellifler, Talha b. Ubeydullâh’ın Hız. Peygamber daha hayattayken, onun vefatının ardından Hız. Âişe ile evlenmek istediğini ve bunu bir takım sahâbenin arasında dile getirdiğini iddia etmişlerdir. Şîi müellifler bu iddialarını

³⁰⁸ el-Ahzâb 33/30.

³⁰⁹ Şeyh Sadûk, *İkmâlü’l-dîn*, 27-28. Ayrıca bk. Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 231; Kâşânî, *Tefsîrü’ş-Şâfi*, 2/351.

³¹⁰ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 228-229; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîşü Ümmü’l-Mü’minîn*, 1/155-158.

³¹¹ “Allah, Âişe’nin ve arkadaşı Hafsa’nın meselini Kur’an da şöyle belirtmiştir. “Allah, inkâr edenlere Nûh’un karısı ile Lût’un karısını misal vermektedir: Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhı altındaydılar ama onlara ihanet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allah’tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı ve kendilerine, ‘Haydi, diğere girenlerle birlikte girin bakalım ateşe!’ dendi.” Kummî, *Tefsîrü’l-Kummî*, 2/237.

³¹² Kummî, *Tefsîrü’l-Kummî*, 2/377; Bahrânî, *el-Burhân*, 4/358; Muhammed Cemîl Hammûd el-Âmilî, *Hıyânetü Âişe beyne’l-istiḥâleti ve’l-vâkı* (Beyrut: Müessesetü Kamer-i Benî Hâşim, 2010), 94.

Ahzâb Sûresi 6. âyetin³¹³ nâzil olmasının ardından Talha b. Ubeydullâh'ın da aralarında bulunduğu bazı sahâbîlerin yaptıkları konuşmalara dayandırmaktadırlar. Âyetin nâzil olmasıyla birlikte Hz. Peygamber'in vefatından sonra dahi herhangi bir kimsenin onun eşleriyle evlenmesi yasaklanmıştır. Şîa'ya göre bu haberi alan Talha b. Ubeydullâh fazlasıyla sinirlenmiş ve *"Muhammed, kadınlarını bizlere haram kılıp, bizim kadınlarımızı ise kendisine eş olarak alıyor. Allah, Muhammed'i öldürdüğünde o nasıl bizim kadınlarımız arasında dilediği gibi koştursa bizlerde onun kadınları arasında koşacağız."* demiştir. Diğer bir rivayette ise Talha b. Ubeydullâh, Hz. Âişe ile evleneceğini söylemiştir. Onun bu sözleri üzerine *"Resûlullah'ı üzmeye hakkınız yoktur. Kendisinden sonra ebedî olarak eşleriyle de evlenemezsiniz. Sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahdır."*³¹⁴ âyeti nâzil olmuştur.³¹⁵

Temel Şîî metinlerinde yer alan bu rivayetlerin hem diğer Şîî kaynaklarla hem de Sünnî kaynaklarla çeliştiği bir gerçektir. Temelde Hz. Âişe'nin Hz. Ali ile savaşılabilmek için Talha b. Ubeydullâh ile evlendiğini savunan Şîî müellifler, o esnada yanında mahremi olan yeğeni Abdullah b. Zübeyr'in bulunduğunu ve başka herhangi bir mahreme ihtiyacının olmadığını göz ardı etmektedirler. Genellikle mezhepsel ideolojilerini tarihsel gerçekliklere tercih eden bir kısım Şîî müellifler, bu konuda da kendi düşüncelerine uygun rivayetler öne sürmekten geri duramamışlardır.

2.3.4. Cemel Savaşı

Cemel Savaşı'nın alt yapısını hazırlayan nedenlere Şîî müelliflerin iddiaları çerçevesinde baktığımızda; Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye olan ezeli düşmanlığının ve hiç bitmeyen kininin yanında, Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ın öldürülmesini teşvik etmesini ve bunda başarılı oluşunu görmekteyiz. Nitekim Hz. Osman, Medine'ye gelen asiler tarafından öldürülmüştü. Hz. Âişe, Mekke'den Medine'ye döndüğü esnada Hz. Ali'ye biat edildiğini duyduğunda ise Medine'ye gitmekten vazgeçip Mekke'ye geri dönmüş ve Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğünü iddia edip, Hz. Ali'den Hz. Osman'ın katillerini istemişti. Talha b. Ubeydullâh ve Zübeyr b.

³¹³ النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ. el-Ahzâb 33/6. Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir.

³¹⁴ "وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْثَرُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنْكِرُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا" el-Ahzâb 33/56

³¹⁵ Kummî, *Tefsîrû'l-Kummî*, 2/195-196; Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-Îmâme*, 4/258; Beyâzî, *Şîrâtü'l-Müstakîm*, 3/23,35; Kâşânî, *Tefsîrû's-Şâfi*, 2/363; Bahrânî, *el-Burhân*, 3/333-334; Tüsterî, *İhkaqu'l-Hağ*, 260-261; Zencânî, *Akaidü'l-Îmâmîyyeti'l-İsnâ'aşerîyye*, 3/56.

Avvâm Medine’de bulundukları esnada Hz. Ali’ye biat etmişlerdi. Umre bahanesi ile Mekke’ye geldiklerinde ise Hz. Âişe onlara, Hz. Ali’ye olan biatlarını bozma telkininde bulunmuş ve kendilerini ikna etmiş, ardından hep birlikte Hz. Osman’ın katillerini talep için topladıkları askerlerle beraber Medine’ye gitmek yerine Basra’ya doğru yola koyulmuşlardı.³¹⁶

Çağdaş Şîî müelliflerden olan Muhammed Ali el-Hasanî, Hz. Âişe’nin Cemel Savaşı’nı organize eden kişi olduğunu, Talha b. Ubeydullâh ve Zübeyr b. Avvâm’ın Hz. Âişe tarafından ikna edilerek Hz. Ali’ye olan biatlerini bozduklarını iddia etmektedir.³¹⁷

Hz. Âişe, yanına gelen Zübeyr b. Avvâm’a “*Osman’ın kanını isteyenlerin arasına katıldın daha sonra da Ali’ye biat ettin. Allah’a yemin olsun ki sen, hilâfette Ali’den daha fazla hak sahibisin.*” demiş ve bunun üzerine Zübeyr b. Avvâm Hz. Âişe’ye “*Ali’ye zorla biat ettirildim. Osman’ın kanını talep etmekten asla geri durmayacağım.*” demiştir. Bu rivayeti değerlendiren Şeyh Müfid, Hz. Âişe’nin Zübeyr b. Avvâm’ı Hz. Ali’ye karşı kışkırtması neticesinde kendi safına çektiğini iddia etmektedir.³¹⁸

Hz. Âişe ve Zübeyr b. Avvâm’ın yapmış oldukları iş birliğine Talha b. Ubeydullâh da katılmış, Hz. Ali’nin aleyhinde propaganda yapmaya başlamışlardır. Hz. Âişe, Hz. Osman’dan sonra hilâfete Talha b. Ubeydullâh’ın gelmesini istiyor ve bunun için elinden geleni yapmaya çalışıyordu. Aynı zamanda Medine’de bulunan insanlar, Talha b. Ubeydullâh’ın Hz. Osman kuşatma altında iken onu uzunca bir süre muhasarada tutup evine içecek suyun girmesini dahi engellediğini ve beytül mâlin anahtarlarını eline alıp oraya kendi adamlarını yerleştirdiğini görmüşlerdi. Bu yüzden sahâbenin bir kısmı Hz. Âişe, Talha b. Ubeydullâh ve Zübeyr b. Avvâm’ın bir araya geldiğini duyduğunda Hz. Ali’ye biat etmekten vazgeçip onların safına katılmışlardı. Bazıları ise tıpkı Talha b. Ubeydullâh ve Zübeyr b. Avvâm’ın yaptığı gibi Hz. Ali’ye biat ettikleri halde daha sonra biatlarını bozarak Hz. Ali’nin karşısında yer almışlardı.³¹⁹

Hz. Âişe’nin önderliğinde Talha b. Ubeydullâh ve Zübeyr b. Avvâm büyük bir ordu toplamış ve Basra’ya doğru yola çıkmışlardır. Bu esnada Hz. Âişe’nin

³¹⁶ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 228-229; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdisü Ümmü’l-Mü’minîn*, 1/155-158.

³¹⁷ Hâşim Ma’rûf el-Hasanî, *Fî Zilâli’t-Teşeyyu’* (Beyrut: Müessesetü’l-Vefâ, 1983), 76-77.

³¹⁸ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 123.

³¹⁹ Âmilî, *es-Şahîh min Sîreti İmam Ali*, 26/154-156.

ordunun genel komutanı olduğunu iddia eden Şîi müellifler,³²⁰ bu konu hakkında Hz. Âişe'ye hitaben birtakım ağır ifadeler içeren şiirler kaleme almışlardır. Genellikle Hz. Âişe'ye dair Şîi müelliflerin yazdığı şiirleri aktaran ve kendisi de birçok şiir kaleme alan Beyâzî, Hz. Âişe'nin orduyu komuta etmesine ve Basra'ya yönelmesine dair Fazl b. Abbâs'dan şöyle bir şiir nakletmiştir.

*“Ademoğlunun işleri bir kadına düştü,
Kendisine düşmemesine rağmen o da başa geçti.
Haberci gelip verdi bize müjde,
Emîratü 'l-Mü'minîn yurt edildi diye.
Farz et ki hayızlı değilken bize namaz kıldırıyor,
Peki ya hayız olduğunda bize kim namaz kıldırır?”³²¹*

Şîi kaynakların hemen hemen tamamında dile getirilen bir diğer mesele ise Hz. Âişe'nin Basra'ya doğru yola çıkacağı haberini alan Ümmü Seleme'nin Hz. Âişe'ye yazmış olduğu mektup meselesi ve o mektubun içeriğidir. Mektubun içeriği hakkında Sünnî kaynaklarda bulunan bilgilerin benzeri Şîi kaynaklarda da bulunmaktadır. Bununla birlikte Şîi kaynaklarda aktarılan mektubun içeriğinin kimi Şîi müelliflerince değiştirildiği de gözden kaçmamaktadır. Bizler ise çalışmamızda Şîi kaynakların birçoğunda yer alan en meşhur rivayete yer vereceğiz. Şîa'ya göre Hz. Âişe'nin Basra'ya doğru yola çıkacağını haber alan Ümmü Seleme'nin Hz. Âişe'ye yazdığı mektupta şunlar yazılıdır:

“Ey Âişe! Sen, Resûlullah ve ümmeti arasındaki kapısın. Senin hicabın Allah Resûlü'nün saygınlığı esasına bağlıdır. Şüphesiz Kur'ân, senin eteğini topladı. O zaman onu yayma. Şüphesiz Allah, bu ümmetin arkasındadır. Resûlullah senin konumunu bilmekteydi. Eğer ki sana özel bir sözü olmuş olsaydı bunu kesinlikle yerine getirirdi. Bilakis o, seni şehirlerde gezmekten menetti. O, bir ahit verdi. O ahdi muhafaza et. Ona muhalefet etme. Yoksa biz de sana muhalefet ederiz. Allah Resûlü'nün seni sakındırdığı şeyden sakın ve onun sana söylediği sözleri hatırla. Dikkat et! Hav'eb köpeklerinin havladığı kadın sen olma. Yine dikkat Ey Hümeyrâ! O kadın sen olma.”

Bu sözler üzerine Hz. Âişe Ümmü Seleme'ye cevaben: *“Ben, senin vaazınla bundan dönecek değilim, nasihatini beni bilgilendirmedi. Bu iş ise senin zannettiğin gibi bir şey değildir. Seçtiğim yol ne de güzel bir yoldur. Birbiri ile tartışan iki grup*

³²⁰ Hasanî, *Fî Zilâli't-Teşeyyu'*, 109.

³²¹ Beyâzî, *Şîrâtü 'l-Müstakîm*, 1/162-163.

*benden yardım istedi. Eğer oturup da geri kalırsam bu bir mecburiyetten veya zorunlu olduğum için değildir. Yoluma devam edersem de muhakkak ki devam ettirilmesi gereken bir işi yapmaya çalışmış olurum.” demiştir.*³²²

Ya‘kübî, bu konuda Şîî müelliflerin genelinin iddialarının aksine bir diğer rivayetten bahsetmektedir. Ya‘kübî’ye göre Talha b. Ubeydullâh ve Zübeyr b. Avvâm Medine’den Mekke’ye geldiklerinde Hz. Âişe’nin yanına gidip onu Hz. Ali’ye isyan etmesi için kışkırtmışlardır. Bunun üzerine Hz. Âişe, bu konuyu (o sırada Mekke’de bulunan) Ümmü Seleme ile istişare etmiştir. O’na “*Amcamın oğlu ve kız kardeşimin kocası bana Osman’ın mazlum olarak öldürüldüğünü bildirdiler. İnsanların birçoğu Ali’nin bey’atine razı olmamış ve Basra’da bulunan bir topluluk Ali’ye muhalefet etmiş. Sende bizimle birlikte yola çıksan, belki de Allah bizim elimizle ümmet-i Muhammed’in şu durumunu düzeltir.*” demiştir. Hz. Âişe’nin bu sözleri üzerine Ümmü Seleme ona “*Dinin direği kadınlarla doğrulmaz. Kadınların gayretleri nâmahreme karşı gözlerini kısmak, nefretten, kibirden sıyrılmak ve eteklerini toplamaktır. Allah bana ve sana bu kuralları koydu.*” demiştir.³²³

Şîî müelliflerce aktarılan rivayetler genel olarak değerlendirildiğinde, kimi rivayette Hz. Âişe’nin Hz. Ali’ye isyan etmekte fazlasıyla istekli olduğu ve Talha ile Zübeyr’in Hz. Âişe tarafından kışkırtıldığı ön plana çıkarken kimi rivayette ise Talha ile Zübeyr’in Hz. Âişe’yi kandırıp, Basra’ya doğru yola çıkardıkları iddiası göze çarpmaktadır. Şîî müelliflere göre bu tartışmaların ardından Hz. Âişe, Ümmü Seleme’nin bütün ısrar ve uyarılarına rağmen Hz. Ali’ye karşı ayaklanmış, Talha ile Zübeyr’in yardımıyla kurulan ordunun başında yola koyulmuştur.

Hz. Âişe’nin öncülük ettiği ordu Hav’eb suyu civarına gelmiş ve Hz. Âişe, kendilerine köpeklerin havladığını işitmişti. Etrafında bulunan kimselere yanında bulundukları suyun ismini sorduğunda bulundukları yerin Basra önlerine yakın bir mevkii olduğunu ve suyun isminin “Hav’eb suyu” olduğunu söylediler. Bunun üzerine Hz. Âişe, “*Allah’tan geldik, Allah’a döneceğiz. Beni geri çevirin, beni geri çevirin! Burası Resûlullah’ın bana ‘Hav’eb köpeklerinin havladığı kadın sen olmayasın ey Hümeýra!’ dediği yerdir.*” dedi. Hz. Âişe’nin bu endişesini gören sahâbeden bazı kimseler onu ikna edebilmek için bulundukları yerin Hav’eb suyu

³²² İbn Ebû’l-Hadîd, *Şerhu Nehci’l-belâğa*, 2/79; Beyâzî, *Şırâtü’l-Müstakîm*, 1/163-164; Hasanî, *Fî Zilâli’t-Teşeyyu’*, 78; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü’l-Mü’minîn*, 1/176.

³²³ Ya‘kübî, *Târîhu’l-Ya‘kübî*, 2/180-181.

olmadığına dair yalan yere Allah'ı şahit tutarak yemin ettiler.³²⁴ Ardından hep birlikte yola devam edip Basra önlerine kadar geldiler.

İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe'yi, bulundukları yerin Hav'eb suyu mevkii olmadığına dair ikna etmeye çalışan sahâbenin kim(ler) veya kaç kişi olduğu hakkında birtakım çelişkiler bulunmaktadır. Bunlardan Ya'kübî, bu kimselerin 40 kişi³²⁵ olduğunu söylerken, Şeyh Sadûk bu sayıyı 70 kişi³²⁶ olarak ifade etmektedir. Hâşim el-Hasanî ise Hz. Âişe'ye yalan söyleyen kimselerin sahâbeden değil de bedevîlerden oluşan bir topluluk olduğunu bildirmektedir.³²⁷ Hz. Âişe'yi kandırmaya çalışan kişinin sadece Abdullah b. Zübeyr veya babası Zübeyr b. Avvâm olduğunu³²⁸ iddia eden Şîî müelliflerin yanında, Şîî eğilimli Mu'tezilî bir âlim olan Mes'ûdî ise önce Abdullah b. Zübeyr'in Hz. Âişe'ye gelip bulundukları yerin Hav'eb suyu mevkii olmadığına dair yemin ettiğini, ardından Talha b. Ubeydullâh'ın da aynı şekilde gelip yemin ettiğini ve orada ikisi dışında bulunan 50 kişinin de buna şahit olduğunu dile getirmektedir.³²⁹

Şîî kaynaklarda iki tarafın karşı karşıya geldiği esnada veya Hz. Ali Basra'ya yaklaştığı sırada gerçekleşen birtakım mektuplaşmalardan bahsedilmektedir. Bunlardan bazılarına göre bu mektuplaşmalarda sulhu talep eden kişi Hz. Ali, sulh teklifini reddeden taraf ise Hz. Âişe ve yanında bulunan kimselerdir.³³⁰ Bazılarına göre de sulh talep eden taraf Hz. Âişe ve yanında bulunan kimseler iken, sulhu reddeden taraf ise Hz. Ali olmuştur.³³¹ Bu çelişkilerle beraber taraflar arasında gerçekleşen mektup diyalogunu özel olarak incelememiz gerektiği kanaatindeyiz.

Murtazâ el-Askerî, Hz. Ali'nin Basra'ya yaklaştığı esnada Hz. Âişe, Talha b. Ubeydullâh ve Zübeyr b. Avvâm'a yazmış olduğu mektupta onlara hitaben şöyle söylediğini iddia etmektedir; *"Müminlerin emiri, Allah'ın kulu Ali'den Talha, Zübeyr ve Âişe'ye. Selamünaleyküm. Ey Talha ve Ey Zübeyr! Sizler de çok iyi biliyorsunuz ki bana biat edilmesini istemedim. Hatta bunu kerih görmüştüm.*

³²⁴ Ya'kübî, *Târîhu'l-Ya'kübî*, 2/181; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, 2/6-7; Şeyh Sadûk, *Men lâ yahduru'hu'l-fakîh*, 3/44; Hasanî, *Sîretü'l-Eimmeti'l-İsnâ 'Aşer*, 1/448; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/180.

³²⁵ Ya'kübî, *Târîhu'l-Ya'kübî*, 2/181.

³²⁶ Şeyh Sadûk, *Men lâ yahduru'hu'l-fakîh*, 3/44.

³²⁷ Hasanî, *Sîretü'l-Eimmeti'l-İsnâ 'Aşer*, 1/448.

³²⁸ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/180.

³²⁹ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, 2/6-7.

³³⁰ Şeyh Sadûk, *Kitâbü'l-Hişâl*, 2/377-378; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/215.

³³¹ Kâşânî, *İlmü'l-yakîn*, 2/722.

Ancak sizin ve içinde bulunduğunuz topluluğun baskısıyla bunu kabul ettim. Siz ikiniz bana biat ettiniz. Eğer isteyerek bana biat ettiyseniz bu işten vazgeçip tevbe edin. Biatinize sadık kalın. Eğer zorla biat ettirildiyseniz buna itiraz etme hakkım vardır. Görünürde bana itaat ettiniz, kalbinizde ise muhalif yola gittiniz. Bu sûrette ise sizin iki yüzlü ve münafık kimselerden olduğunuz anlaşılır. Sen, Ey Talha! Muhâcirlerin Önderi! Ve sen, Ey Zübeyr! Kureyş'in komutanı! Bana biat etmeden önce muhalefet etmiş olsaydınız bu, biat ettikten sonra muhalefet etmenizden daha kolay ve inandırıcı olurdu. Ve sen, Ey Âişe! Evinden Allah'a ve resûlüne isyan ederek çıkmış oldun. Seninle alakası olmayan bir iş ile uğraşıyorsun. Bu şekilde hareket ederek Müslümanlar arasında sulhu sağlayacağını mı düşünüyorsun? Bir kadının askerlerin içinde olması, insanlara belirmesi, ehl-i kiblede olan insanlar arasında durması ve salih insanların kanının dökülmesine sebep olması hakkında ne diyeceksin? Yine sen, Osman'ın kanını talep ettiğini iddia ediyorsun. Senin onunla ne alakan var? Osman Benî Ümeyye'den sen ise Benî Temîm kabilesindensin. Daha dün Resûlullah'ın ashabından önde gelenlere 'Na'sel'i öldürün, şüphesiz kâfir oldu.' diyordun. Şimdi ise Osman'ın kanını mı talep ediyorsun? Allah'tan kork! Evine dön ve iffet perdesini örtün. Vesselam."³³²

Şîi kaynakların birçoğuna göre Hz. Âişe, Hz. Ali'nin kendisine göndermiş olduğu mektuba cevap vermemiştir. Murtazâ el-Askerî'nin İbn Kuteybe'ye (ö. 276/889) nispet edilen *el-İmâme ve's-siyâse* adlı eserden nakline göre Hz. Âişe'nin kendisine gelen mektuba cevap verdiği ve Hz. Ali'ye cevaben: "Ey Ebû Tâlib'in oğlu! Yaptığımız işi kınama. Nasihat etme. Bizler asla senin emrine girmeyeceğiz. Elinden geleni ardına koyma. Vesselam." dediği nakledilmiştir.³³³

Hz. Âişe'nin Hz. Ali tarafından talep edilen sulh teklifini reddettiğini savunan Şîi müellifler, Hz. Ali'ye nispet ettikleri bir rivayette Hz. Ali'nin "O kadına, evine dönmesi için çağrıda bulundum. Onu buraya getirenlere, bana olan biatlerine vefa göstermeleri ve benim için Allah'a vermiş oldukları ahdi bozmamaları için çağrıda bulundum. Gücümün yettiği her şeyi onlara karşılıksız olarak vermeyi teklif ettim. Onlar ise cehaletlerini devam ettirmekten ve haddi aşıp günaha girmekten başka bir şey yapmadılar." demiştir.³³⁴ Görüldüğü üzere bu

³³² Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/198-199.

³³³ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/199.

³³⁴ Şeyh Sadûk, *Kitâbü'l-Hişâl*, 2/377-378; Kerekî, *Nefehâtü'l-lâhût*, 110; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/215.

rivayette Hz. Ali, kendisinin sulh teklifinde bulunduğunu ve karşı tarafın reddettiğini dile getirmektedir. Ayrıca Hz. Ali'nin, Talha b. Ubeydullâh ve Zübeyr b. Avvâm tarafından kendisinin imâmetine dair vermiş oldukları ahdi bozmaları sebebiyle buna vurgu yaptığı anlaşılmaktadır.

Şeyh Müfid'e göre Hz. Ali'nin sulh için yaptığı faaliyetlerden bir tanesi de yanında bulunan köleye bir mushaf verip, Hz. Âişe ve destekçilerini ona itaate ve sulh yapmaya davet etmesidir. Hz. Ali'nin göndermiş olduğu köle Hz. Âişe'nin yanına vardığında Hz. Âişe, onun öldürülmesini emretmiştir.³³⁵

Şii müelliflerin savaş başlamadan önce Hz. Âişe'nin yaptığı faaliyetlere dair Ca'fer es-Sâdık'a nispet ettikleri diğer bir rivayette ise Hz. Âişe'nin şöyle dediği nakledilmektedir: *'Benim için şu adama (Hz. Ali'ye) kin güden birisini bulun, ta ki ona göndereyim.'* dedi. *İsteddiği kişi bulunup kendisine getirildiğinde kafasını kaldırıp ona 'O adama niçin kin besliyorsun?' diye sordu. Kendisine getirilen kişi 'Rabbimden en çok dilediğim şey Ali ve ashabını elime geçirip, kılıcımın onların boynunu vurup, kılıcımı onların kanına bulamayı temenni etmemdir.'* dedi. *Âişe 'Bunu yapabilirsin. Şu mektubumu, ayakta veya oturuyor olması fark etmeksizin götürüp ona ver. Eğer onu, Hz. Peygamber'in katırının üzerinde, yayı omuzunda, sadağı eyerine bağlı ve arkasında ashabının, uçarken kanatlarını açan kuşlar gibi durduğunu görürsen bu mektubumu ona teslim et. Olur da sana yemek ve içecek ikramında bulunursa sakın onlardan bir şeyi yeme. İçinde mutlaka sihir vardır.'* dedi. *O kişi, yapılan uyarıların ardından mektubu Hz. Ali'ye getirdi. Daha sonra Hz. Ali, kendisine yemek ikramında bulununca bundan yüz çevirdi. Bunun üzerine Hz. Ali, ona Âişe'nin söylediği bütün sözleri haber verip 'Bu mektubumu Âişe'ye götür ve benim ona 'Allah sana evinde oturmanı emrettiği halde ne Allah'a ne de resûlü'ne itaat ettin. Evinden çıkıp orduları sevk etmeye çalıştın.'* dediğini söyle. dedi. *O kişi, mektubu getirip Hz. Ali'nin kendisi için söylediği sözleri iletince Hz. Âişe, 'Biz Ali'ye işimizi bozan birisini göndermekten başka bir şey yapamadık.'*³³⁶

Hz. Âişe'nin önderliğinde Basra'ya gelen ordu, Hz. Ali'nin Basra Valisi Osman b. Huneyf'den her şeyi ile birlikte şehri teslim etmesini istemiştir. Bunun üzerine Osman b. Huneyf, Talha b. Ubeydullâh ve Zübeyr b. Avvâm'ın yanına giderek onlara Hz. Ali'ye olan biatlerini hatırlatmıştır. Onlar ise her zamanki gibi Hz. Osman'ın kanını talep ettiklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Osman b.

³³⁵ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 181.

³³⁶ Saffâr el-Kummî, *Beşâ'irü'd-derecât*, 262.

Huneyf, “Sizler bunun için hak iddia edemezsiniz. Söyleyin bana Osman’ın çocukları nerede? Sizden daha fazla hak sahibi olan amca çocukları nerede? Vallahi hayır. Siz, insanlar Ali’nin etrafında toplandığı için ona haset ettiniz. Söyleyin bana, Osman’a sizden daha fazla muhalefet edip, daha ağır konuşan başka kimse var mıydı? Ona fazlasıyla çirkin bir şekilde küfrettiniz. Allah’ım! Şahit ol ki ben, bu iki adamı uyardım.” demiş ve onlarla savaşımıştır. Aralarında gerçekleşen savaşta Basra Valisi Osman b. Huneyf çok geçmeden yenilgiye uğramış ve onlarla bir antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Beytül-mâl ve silahlarla birlikte şehri teslim ettiğine dair antlaşma yaparak gereğini yerine getirmiştir.³³⁷

Şîa’ya göre, Basra’ya geldiklerinde bölgeyi ele geçiren Hz. Âişe ve taraftarları, halkı kendilerine destek vermeleri için ikna etmeye çalışmış, buraya sadece Hz. Osman’ın kanını talep etmek için geldiklerini söylemişlerdir. İnsanlardan bazıları onlara karşı çıkarak, Hz. Osman’ın Basra’da değil Medine’de öldürüldüğünü, eğer bir kan talep edilecekse orada talep edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Hz. Âişe’nin emri üzerine bu konuda Hz. Ali’nin Basra’ya vali olarak atadığı Osman b. Huneyf ile halkı ikna etmesi hususunda konuşan Talha ve Zübeyr ondan istediklerini alamamışlardır.³³⁸

Talha b. Ubeydullâh ve Zübeyr b. Avvâm’ın yapmış oldukları girişimler sonucunda istediği neticeyi alamayan Hz. Âişe, kalabalığın arasından sıyrılıp devesinin üstüne çıkarak onlara, “Müminlerin emiri Osman mazlum olarak öldürüldü. Onu haram ayda ve şehrin hürmetini gözetmeksizin deveyi keser gibi öldürdüler. Daha sonra Ebû Tâlib’in oğluna meşveret olmadan ve kimseye danışmadan biat ettiler/ettiniz. Osman’ın kanını talep edin. Eğer galip gelerseniz onları öldürün. Daha sonra halifeliği müminlerin emiri Ömer b. Hattâb’ın sizler için seçtiği şûraya bırakın. Ayrıca o şûraya Osman’ın katillerinden kimseyi ortak etmeyin.” demiştir.

Hz. Âişe’nin yaptığı konuşmanın ardından halk ikiye bölünmüş, bunlardan bir kısmı onun söylediği sözleri haklı bulup onu desteklerken bir kısmı ise kendi aralarında, “O sadece bir kadındır. Ona düşen evinde oturmaktır. Onun bu işle ne alakası olabilir ki? İnsanların içinde sesini yükseltip çokça konuştu.” demişlerdir.³³⁹

³³⁷ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü’l-Mü’minîn*, 1/207.

³³⁸ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü’l-Mü’minîn*, 1/200-205.

³³⁹ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü’l-Mü’minîn*, 1/205.

Şîi müelliflere göre, Talha b. Ubeydullâh ve Zübeyr b. Avvâm, Basra'yı ele geçirdikten sonra insanlara kimin namaz kıldıracağı konusunda anlaşamamışlardır. Vaktin çıkmasına az bir zaman kalana dek tartıştıktan sonra o vaktin namazını tartışmada galip gelen Zübeyr b. Avvâm kıldırmıştır. Daha sonraki namazlarda da aynı tartışmaların yaşanmaması için Hz. Âişe devreye girmiş, bir gün Zübeyr b. Avvâm diğer gün ise Talha b. Ubeydullâh'ın namazı kıldırmasını emrederek aralarındaki tartışmaya son vermiştir. Şîi müellifler bahsedilen tartışmaya işaret ederek, insanlara namaz kıldırma konusunda bile kendi aralarında ihtilafa düşen bu kimselerin hilâfete geldiklerinde devleti ve Müslümanları içerisine düşürecekleri duruma vurgu yapmaya çalışmışlardır.³⁴⁰

Talha b. Ubeydullâh ve Zübeyr b. Avvâm, Hz. Ali'nin Basra Valisi Osman b. Huneyf'i önce öldürme seviyesine gelecek kadar dövdürmüş, ardından kafasındaki ve yüzündeki bütün kılları kaşlarıyla birlikte yoldurmuşlardır. Daha sonra bulunduğu yerde kalması veya Hz. Ali'nin yanına gitmesi noktasında muhayyer bırakmışlardır. Osman b. Huneyf ise Hz. Ali'nin yanına gitmeyi tercih etmiştir. Yanına geldiğinde onun bu halini gören Hz. Ali üzüntüden ağlamıştır.

Savaşın başlayacağı esnada Hz. Âişe devesine binip silahlanmış, ardından recez vezninde şiir söylemeye başlamıştır.³⁴¹ İnsanları Hz. Ali'ye karşı kışkırtarak daha savaşın başında onun öldürülmesini amaçlamıştır.³⁴² Beyâzî'nin iddiasına göre Hz. Âişe, savaşın kızıştığı esnada onu korumak için devesinin etrafında çarpışan askerlerinin öldürülmesinden dahi memnuniyet duymuştur. Amacı, Müslümanların arasına sulhu getirmek değil katledilmelerine vesile olmaktır.³⁴³

İmâmiyye Şîası müellifleri, Hz. Âişe'yi destekleyen insanların onu korumak adına kendi canlarını tehlikeye atmalarını ve devesinin etrafında onlarca kişinin öldürülmesine rağmen gözlerini kırpmadan savaşmaya devam etmelerini hayretle karşıladıklarını söylemektedirler. Bununla birlikte, Hz. Âişe'yi haksız olduğu halde canı pahasına koruyan sahâbenin, hakkı olan mirası Hz. Ebû Bekir'den talep eden Hz. Fâtîma'ya sırtlarını döndüklerini ve kıllarını dahi kıpırdatmadıklarını iddia etmektedirler.³⁴⁴ Cemel Savaşı ile Hz. Fâtîma'nın mirası arasında kurdukları

³⁴⁰ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü 'Ümmü'l-Mü'minin*, 1/210.

³⁴¹ Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 3/162.

³⁴² Hasanî, *Sîretü'l-Eimmeti'l-İsnâ 'Aşer*, 1/456.

³⁴³ Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 3/162.

³⁴⁴ İbn Tâvûs, *et-Tarâ'if*, 286; Hillî - İbn Teymiyye, *Minhâcü'l-kerâme ve Minhâcü's-sünne*, 2/183; Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 3/161-162.

bağlantıyı sahâbenin adaletsizliğine dair kurdukları düşünce sistemine delil olarak sunmaya çalışmışlardır.

Hiz. Âişe'nin Hiz. Ali'ye karşı giriştiğı faaliyetleri değerdendiren İbn Tâvûs, *“Âişe bint Ebû Bekir, Mekke'den Ali b. Ebû Tâlib ile savaşmak, Hâşim oğullarını öldürmek, sahâbe, tâbiîn ve salihlerden olan kimselerin kanını dökmek için yola çıktı. Buna rağmen ona destek vermek, dostluklarını ve akrabalık bağlarını muhafaza etmek için büyük topluluklar halinde birçok insan zulüm ve düşmanlıkta ona yardım etti. Aynı zamanda bu kimseler, Âişe'nin Allah ve resûlü tarafından üzerine örtölen iffet örtüsünü yırttığını bildikleri halde onu desteklemekten geri durmadılar.”* demektedir.³⁴⁵

İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, sahâbenin ve on binlerce insanın, Hiz. Âişe'ye nasıl olur da itaat edip, onu desteklediğine anlam veremediğini belirtmiştir. Bu kimselerden bir kişinin bile Hiz. Fâtıma, babasından kalan mirası Hiz. Ebû Bekir'den istediğı zaman tek kelime dahi etmediğini, zulüm ve haksızlık üzere bir araya geldiklerini vurgulamıştır.³⁴⁶

Hiz. Ali'nin bütün uğraş ve çabalarına rağmen Hiz. Âişe ve destekçileri savaştan ve Müslömanların kanının dökölmesinden imtina etmemiş, Hiz. Ali'ye başka çıkar yol bırakmamışlardır. Hiz. Ali, kendisine yapılan onca haksızlık ve zulme rağmen savaş başlamadan önce askerlerine şöyle hitap etmiştir: *“Onlar sizinle savaşmaya başlamadıkları sürece onlarla savaşmayın. Savaş başladığında yaralı olanlara ilişmeyin. Onları hezimete uğrattığınızda ise kaçanların peşine düşmeyin. Kimsenin avretini açmayın. Öldürölen hiçbir kimseye dokunmayın. Onların konakladığı yerdeki hiçbir örtüyü yırtmayın. Evlere girmeyin ve eşyalarından hiçbir şey almayın.”*³⁴⁷

Hiz. Ali, askerlerine yaptığı konuşmadan sonra başına siyah renkli sarığını dolayıp askerlerine de aynısını yapmalarını emretmişti. Hiz. Âişe ise Ya'lâ b. Ümeyye'nin kendisi için satın aldığı devesine binmişti. Şii müelliflere göre Hiz. Âişe'nin binmiş olduğı deve, ordusunun sancağı/bayrağı olarak belirlenmişti. Hiz. Ali ise ordusunun sancasını oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye teslim etmişti.³⁴⁸

³⁴⁵ İbn Tâvûs, *eş-Tarâ'if*, 286.

³⁴⁶ Hillî - İbn Teymiyye, *Minhâcü'l-kerâme ve Minhâcü's-sünne*, 2/183.

³⁴⁷ Ya'kübi, *Târîhu'l-Ya'kübi*, 2/181; Şeyh Müfid, *el-Emâlî*, 24-25; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minin*, 1/218.

³⁴⁸ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minin*, 1/229.

Şîi müelliflere göre Hz. Âişe, savaş başlamadan hemen önce yanında bulunanlardan bir avuç toprak istemiştir. Kendisine verilen bu toprağı, tıpkı Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı'nda müşriklerin yüzüne attığı gibi Hz. Ali ve askerlerinin yüzüne doğru fırlatmış ve ardından “*Ali ve askerlerinin yüzlerinin rengi değişti.*” demiştir. Bunun üzerine Hz. Ali, Hz. Âişe'ye hitaben “*O toprağı attığında sen atmadın, şeytan attı. İnşallah attığın sana geri dönecektir.*” demiştir.³⁴⁹

Savaş esnasında en şiddetli çarpışmaların Hz. Âişe'nin devesinin etrafında olduğunu gören Hz. Ali, Hz. Âişe'nin üzerinde bulunduğu devenin kesilmesini emretmiştir. Hz. Âişe'nin erkek kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir'e Hz. Âişe'yi deveden indirip Abdullah b. Halef el-Huzâî'nin çadırına götürmesini emretmiş ve savaş sona ermiştir. Savaşın hemen ardından Hz. Ali bir münâdî çıkartıp, yaralıları dokunulmayacağını, kaçanların izinin sürülmeyeceğini ve evlerine girenlerin emniyette olacağını duyurmuştur.³⁵⁰

Bu noktada zikredilmesi gereken diğer bir husus ise Hz. Âişe'nin hevdecinin ok yağmuruna tutulduğu sırada Hz. Ali'nin “*Âişe'yi boşamaktan başka bir yol görmüyorum.*”³⁵¹ dediğine dair rivayetlerdir. Şîa'ya göre Hz. Âişe, Resûlullah'ın ve Hz. Ali'nin kendisine yapmış olduğu sayısız uyarıya rağmen Hz. Ali ile savaşmaktan vazgeçmemiş, Hz. Ali de onu Allah Resûlü'nden boşamıştır.

Şîi kaynaklarda, Hz. Âişe ve Hz. Ali'nin ordusunda bulunan asker sayısı hakkında net bir sayı bulunmamakla birlikte, Hz. Ali'nin ordusunda bulunan asker sayısının 20 bin, Hz. Âişe'nin asker sayısının ise 30 bin olduğu iddia edilmektedir.³⁵² Cemel Savaşı'na şahit olduğunu söyleyen Süleym b. Kays ise Hz. Ali'nin asker sayısının 12 bin, Hz. Âişe'nin asker sayısının ise 20 bin 100 kişi olduğunu iddia etmektedir.³⁵³

Hz. Ali'den nakledilen rivayete göre Hz. Âişe'nin ordusunda bulunan askerlerin üçte biri öldürülmüş, üçte biri kaçmış ve geriye sadece üçte birlik kısmının savaşa kaldığı iddia edilmiştir.³⁵⁴ İki ordudan da çok fazla insan ölmüş ve yaralanmıştır. Bu noktada dikkat çekmek istediğimiz husus ise ölen askerlerin

³⁴⁹ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 186.

³⁵⁰ Ya'kübî, *Târîhu'l-Ya'kübî*, 2/183-184; Şeyh Müfid, *el-Emâlî*, 24-25; İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü Âli Ebî Tâlib*, 2/114.

³⁵¹ Tabersî, *el-İhticâc*, 2/164.

³⁵² Âmilî, *es-Şahîh min Sîreti İmam Ali*, 34/293.

³⁵³ Süleym b. Kays, *es-Sakîfe*, 2/296.

³⁵⁴ Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 32/113; Âmilî, *es-Şahîh min Sîreti İmam Ali*, 34/293.

sayısı hakkında Şîî müelliflerin fazlasıyla çelişkili ve bir o kadar farklı rivayetlerinin bulunuyor olmasıdır. Şîî müelliflerden İbn Şehrâşûb'a göre Hz. Âişe'nin ordusundan 9 bin kişi,³⁵⁵ Şeyh Müfid'e göre Hz. Âişe'nin ordusundan 13 bin kişi, Hz. Ali'nin ordusundan 5 bin kişi,³⁵⁶ Erbilî'ye göre Hz. Âişe'nin ordusundan 12 bin 790 kişi, Hz. Ali'nin ordusundan bin 70 kişi³⁵⁷ ölmüştür. İki taraftan ölen toplam kişi sayısı ise Ya'kübî'ye göre 30 bin kişidir.³⁵⁸

Savaş sona erdikten sonra Hz. Ali, Abdullah b. Abbas'ı Hz. Âişe'ye gönderip ondan hızlıca Medine'ye gitmesini istemiştir. Şîî müelliflere göre Abdullah b. Abbas, Hz. Âişe'den izin istemeden yanına girmiş ve oturmuştur. Bunun üzerine Hz. Âişe, perde arkasından *“Ey İbn Abbas! Sünnete uygun davranmadın. Evimize izinsiz girdin. Eşyalarımızın üzerine izin almadan oturdun.”* demiştir. Bu sözler üzerine İbn Abbas, Hz. Âişe'ye *“Biz sünneti senden daha iyi biliriz. Sünnetin ne olduğunu sana da babana da biz öğrettik. Vallahi bu senin evin değildir. Senin evin, Resûlullah'ın seni arkasında bıraktığı evdir. Sen, o evden kendine zulmederek, dininde hilekârlık yaparak, Allah'ın rızasını gözetmeden ve Allah resûlüne isyankâr olarak çıktın. Şayet sen, Resûlullah'ın seni arkasında bıraktığı evde olsaydın iznin olmadan evine girmez, eşyalarının üzerine emrin olmadan oturmazdık. Emîrû'l-mü'minîn bir an önce Medine'ye doğru yola çıkman için emir verdi.”* demiştir.³⁵⁹

Şîî müelliflerin iddialarına göre İbn Abbas'tan sonra Hz. Ali'nin bizzat kendisi Hz. Âişe'nin yanına gelmiş ve ona *“Ey Hümeyrâ! Bu yolculuktan vazgeçmeyecek misin?”* diye sormuş, Hz. Âişe ise cevap olarak, *“Ey Ebû Tâlib'in oğlu! Kudreti eline geçirdin, öyleyse yumuşak davran.”* demiştir. Bunun üzerine Hz. Ali, Hz. Âişe'den Medine'ye, Resûlullah'ın kendisini arkasında bıraktığı evine geri dönmesini istemiş. Hz. Âişe de bu teklifi kabul etmiştir.³⁶⁰

Hz. Âişe'nin Medine'ye dönmeyi kabul etmesinin ardından Hz. Ali, Abdülkaysoğullarına mensup 70 kadını Hz. Âişe ile birlikte göndermiştir. Şîî müelliflere göre Hz. Ali, Hz. Âişe ile birlikte gönderdiği kadınlara erkek kıyafetleri

³⁵⁵ İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü Âli Ebî Tâlib*, 2/339.

³⁵⁶ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 321.

³⁵⁷ Erbilî, *Keşfü'l-Gumme*, 1/240.

³⁵⁸ Ya'kübî, *Târîhu'l-Ya'kübî*, 2/183.

³⁵⁹ Ya'kübî, *Târîhu'l-Ya'kübî*, 2/183; Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/292; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 2/82; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 8/451; Hasanî, *Sîretü'l-Eimmeti'l-İsnâ Aşer*, 1/461-462; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîşü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/255-256.

³⁶⁰ Ya'kübî, *Târîhu'l-Ya'kübî*, 2/183; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîşü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/255.

giyinmelerini ve sarık takmalarını emretmişti. Hz. Âişe, Medine'ye doğru yola çıktıktan sonra yolda “*Ali yapacağını yaptı. Beni Medine'ye götürsünler diye erkekleri benimle gönderdi.*” şeklinde söylenmeye ve iftira atmaya başlamıştı. Bunun üzerine yanında bulunan kadınlardan bazıları Hz. Âişe'nin sesini işitmiş ve ona gelerek, “*Yazıklar olsun, yaptıkların yetmedi mi ey Âişe?*” dedikten sonra yüzlerini açmışlardır.³⁶¹ Hz. Âişe bu yolculuğun ardından Medine'ye gelmiş ve evine yerleşmiştir.

İmâmiyye Şîası müelliflerine göre Hz. Âişe, Hz. Ali ile yaptığı savaş neticesinde dinden çıkıp kâfir olmuştur. İnsanların Hz. Ali ile savaşması için çokça yalan uydurmuş, Hz. Ali'nin imâmetini boşa çıkarmak için elinden geleni yapmıştır. Binlerce Müslümanın ölümüne ve kanlarının dökülmesine sebep olmuştur. Hem kendisinin hem de onu destekleyenlerin ahiretini harap etmiştir.³⁶²

2.3.5. Hz. Âişe'nin Yaptıklarından Pişman Olup-Olmadığına Dair Rivayetler

Hz. Âişe'nin Hz. Ali ile yaptığı savaşın ardından pişman olduğuna ve günahları için tevbe ettiğine dair rivayetler bulunmakla birlikte, birçok Şîi müellif, Hz. Âişe'nin tevbe etmediğini ve Hz. Ali'ye olan kin ve düşmanlığını Hz. Ali vefat edene dek sürdürdüğünü iddia etmiştir. Şîi müellifler, bu iddialarına kaynaklık etmesi açısından Hz. Âişe'nin, Hz. Ali'nin vefatının ardından ona olan kin ve düşmanlığını Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin üzerinden devam ettirdiğini ifade etmişlerdir.³⁶³

Cemel Savaşı sonrasında Hz. Âişe'nin ağladığı ve pişmanlığını dile getirdiği iddialarını kabul eden Şîi müelliflere göre Hz. Âişe, aslında Hz. Ali ile savaştığı için değil de Hz. Ali'ye yenik düştüğü için ağlamıştır. Hz. Âişe, mağlup olduğu için istediği sonucu elde edememiş ve Hz. Ali'den intikamını alamadığı için pişmanlığını dile getirmiştir.³⁶⁴

Cemel Savaşı'nın ardından İbn Abbas'ın Hz. Âişe'nin yanına giderek Hz. Ali'nin bir an önce Medine'ye gitmesini istediğine dair rivayeti yukarıda

³⁶¹ Ya'kübî, *Târîhu'l-Ya'kübî*, 2/183; Beyâzî, *Şırâtü'l-Müstakîm*, 3/161; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/257.

³⁶² İbn Rüstem et-Taberî, *Delâilü'l-İmâme*, 121; Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, 236-237; Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 231; Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/287; İbn Tâvûs, *eş-Tarâ'if fi ma'rifeti mezâhibi't-tavâ'if*, 292-293; Beyâzî, *Şırâtü'l-Müstakîm*, 1/187, 3/161-162.

³⁶³ Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/292-294; Tûsî, *el-İkhtisâd*, 361-365; İbn Tâvûs, *eş-Tarâ'if*, 298; Beyâzî, *Şırâtü'l-Müstakîm*, 3/164; Tüsterî, *İhkkâku'l-Hak*, 309.

³⁶⁴ Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/292; Tüsterî, *İhkkâku'l-Hak*, 309; Hasanî, *Siretü'l-İmme'ti'l-İsnâ 'Aşer*, 1/463.

zikretmiştik. Zikredilen rivayetin bir diğer varyantında İbn Abbas, Hz. Âişe'ye gelerek, "Mü'minlerin emîri bir an önce Medine'ye gitmeni istiyor." demiştir. Hz. Âişe ise cevap olarak, "Allah, Mü'minlerin emîri Ömer'e rahmet etsin." karşılığını vermiştir. Hz. Âişe'nin vermiş olduğu bu cevaba karşılık İbn Abbas, "*Vallahi Ali mü'minlerin emîridir. O, Resûlullah'ın yanında yetişmiş ve onun en yakın akrabasıdır. Resûlullah'ı ilk doğrulayan kişidir. Yol gösterici ve çokça ilim sahibidir. Senin baban ve Ömer'den çok daha fazla iş yapmıştır.*" demiş, Hz. Âişe ise bunu reddetmiştir.³⁶⁵ İmâmiyye Şîası müelliflerine göre bu rivayet açık bir şekilde Hz. Âişe'nin tevbe etmediğine ve pişman olmadığına işaret etmektedir. Hz. Ali ona merhamet edip, onu affetmesine rağmen o, içindeki kini ve düşmanlığı gizlemekten imtina etmemiştir.³⁶⁶

Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye olan düşmanlığının hiçbir zaman bitmediğini söyleyen Şîî müellifler, Hz. Âişe'nin, Hz. Ali'nin vefat haberini aldıktan sonra fazlasıyla sevindiğini ve müjde verdiğini iddia etmektedirler. Şîî müellifler, iddialarını güçlendirmek maksadıyla Taberî'den, Taberî'nin dahi zayıf olduğunu belirttiği bir rivayetin naklinde bulunmuşlardır. Nakledilen rivayete göre Hz. Âişe'ye Hz. Ali'nin vefat ettiği haberi ulaşmış o da sevinçten şu şiiri okumuştur: "*Asasını attı da arzular sükûnete erişti, Sanki yolcu seferden döndü de göze ılık göründü.*" Ardından haberi getirenlere "Onu kim öldürdü?" diye sormuş. Cevap olarak kendisine "*Mudar kabilesinden biri*" denilmiştir. Bunun üzerine Hz. Âişe "*Her ne kadar uzak olsa da onun ölüm haberini getirdi ya, Bu haberi getiren kölenin ağzı değmesin toprağa.*" şeklinde bir şiir daha okumuştur. Bu sözleri işiten Zeyneb bint Ebû Seleme, "*Ali hakkında böyle mi söylüyorsun?*" diye sormuş, Hz. Âişe ise gülererek "*Ben unutuyorum, unuttuğumda bana hatırlatın.*" demiştir. Şîî müellifler, Hz. Âişe'nin, Hz. Ali'nin vefat haberini aldıktan sonra Allah'a şükür secdesi yaptığını, mutluluğunu izhar ettiğini ve o anda aklına gelen birkaç şiir okuduğunu ifade etmişlerdir.³⁶⁷

Hz. Ali'nin vefatından sonra Hz. Âişe, ona olan kinini hiçbir zaman unutmamış ve kendisine ait bir köleye Hz. Ali'yi şehit eden kişinin ismi olan

³⁶⁵ Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/292; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 2/82; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 8/451; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minin*, 1/248-249.

³⁶⁶ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 85; Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/292; Hasânî, *Fî Zilâli't-Teşeyyu'*, 117-118.

³⁶⁷ Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 83-84; Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/292; Tûsî, *el-İktisâd*, 362; Beyâzî, *Şirâtü'l-Müstakîm*, 3/164; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minin*, 1/278-279.

Abdurrahmân b. Mülcem ismini vermiştir. Şîî müelliflerin Mesrûk b. Ecda'a³⁶⁸ nispet ettikleri rivayete göre Mesrûk, Hz. Âişe'nin yanına gitmiş ve oturmuştur. Hz. Âişe, Mesrûk ile sohbet ettiği esnada Abdurrahmân isminde siyâhî bir kölesini içeri çağırıştır. Köle içeri girip önlerinde durduğu zaman Hz. Âişe Mesrûk'a yönelip "Onun ismini niçin Abdurrahmân koydum biliyor musun?" diye sormuş. Mesrûk "Hayır, bilmiyorum." diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Âişe, "Ali'nin katili olan Abdurrahmân b. Mülcem'e olan sevgimden dolayı bu ismi ona verdim." demiştir.³⁶⁹

İmâmiyye Şîası müellifleri, zikredilen bunca rivayete rağmen halen Hz. Âişe'nin tevbe ettiğini ve Ehl-i beyt'e düşmanlık yapmaktan vazgeçtiğini söyleyen kimselerin iddialarının tamamen asılsız olduğunu ifade etmektedirler. Zikredilen rivayetlerin kesin bir şekilde Hz. Âişe'nin tevbe etmediğine ve yaptıklarına pişman olmadığına kanıt olarak yeteceğini savunmaktadırlar.³⁷⁰

Bu konuda, hem erken dönem Şîî müellifleri hem de çağdaş Şîî müelliflerin çalışmaları incelendiğinde, Hz. Âişe'nin, "Hz. Ali ve Ehl-i beyt düşmanı" olarak zikredildiğini tespit ettiğimizi belirtmek istiyoruz. Örneğin erken dönem Şîî müelliflerinden olan Şeyh Müfîd, Hz. Âişe için "İmam Ali'nin düşmanlarındanır."³⁷¹ ifadesini kullanırken, Safevî devrinin parlak ilmî simalarından olan Feyz-i Kâşânî, Hz. Âişe için "İmam Ali'ye en fazla saldıran kişidir."³⁷² ifadesini kullanmaktadır. Son dönem Şîî müctehidlerinden ve modern dönem Şîî uyanış hareketini başlatan önemli şahsiyetlerinden biri olan Şerefeddin Âmilî ise Hz. Âişe için "Hz. Ali'nin yolundan sapan ve ona saldıran kişi"³⁷³ ifadesini kullanmaktadır.

Sonuç olarak İmâmiyye Şîası müellifleri Hz. Âişe'nin, Hz. Ali ile yaptığı savaş ve sonrasında söylediği sözlerden yola çıkarak Hz. Âişe'nin yaptıklarından pişmanlık duymadığını ve tevbe etmediğini iddia etmektedirler. Aynı zamanda bu iddialarını savunurken dayandıkları kaynakların tamamına yakınının yine Şîî kaynaklar olduğunu hatırlatmamız gerekir. Burada altını çizmemiz gereken diğer

³⁶⁸ Bu isim tâbiîn neslinden olup Kûfe ekolüne mensup muhaddis ve fakih olarak bilinmektedir. bk. Bünyamin Erul, "Mesrûk b. Ecda'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004) 29/336-337.

³⁶⁹ Şeyh Müfîd, *el-Cemel*, 84; Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, 4/293.

³⁷⁰ Şeyh Müfîd, *el-Cemel*, 84; Tûsî, *el-İktisâd*, 362; Beyâzî, *Şirâi'l-Müstakîm*, 3/164.

³⁷¹ Şeyh Müfîd, *el-Cemel*, 81-84.

³⁷² Kâşânî, *İlmü'l-yakîn*, 2/719.

³⁷³ Mûsevî, *el-Mürâca'ât*, 259.

bir noktanın ise İmâmiyye Şîası müelliflerinin iddialarını delillendirirken kullandıkları argümanlardır. Çalışmamız esnasında dikkatimizi en fazla çeken şeylerden bir tanesi de Şîî müelliflerin iddialarını daha sağlam bir temele oturtmak ve savunmak maksadıyla zaman zaman Sünnî kaynakları referans olarak göstermeleridir. Sünnî kaynaklarda, Hz. Âişe'nin yaptıklarından dolayı pişmanlık duyup, tevbe ettiğine ve başörtüsü ıslanincaya kadar ağladığına dair onlarca rivayet bulunmasına rağmen Şîî müelliflerin kendi kaynaklarına ilave olarak Taberî'nin dahi zayıf olduğunu belirttiği bazı rivayetleri³⁷⁴ kendi argümanlarına delil göstermelerinin fazlasıyla manidar olduğu kanaatindeyiz.

2.4. Hz. Hasan Döneminde Hz. Âişe

Şîa'ya göre Hz. Hasan, Hz. Ali'den sonra gelen ikinci imamdır. Hz. Ali, Hz. Hasan'a vasiyet ettikten sonra kitap ve silahını ona vermiş ve *“Ey oğlum! Resûlullah beni vasî tayin edip kitap ve silahını bana verdiği gibi benim de seni vasî tayin etmemi kitap ile silahımı sana vermemi, vefat edeceğin sırada ise senin bunları kardeşin Hüseyin'e vermeni vasiyet etti.”*³⁷⁵ demiştir.

Şîî kaynaklara göre Hz. Hasan, Hz. Ali'nin vefatından bir gün sonra minbere çıkıp bir konuşma yapmış ve ardından Abdullah b. Abbas ayağa kalkarak *“Ey İnsanlar! Bu sizin Peygamberinizin çocuğudur. İmamınızın vasîsidir. Ona biat ediniz.”* demiştir. İnsanlar da Abdullah b. Abbas'ın çağrısına olumlu cevap vermek suretiyle Hz. Hasan'a halife olarak biat etmişlerdir. Kaynaklarda aktarılan bilgilere göre insanlar Hz. Hasan'a hicri 40 yılında Ramazan ayının 21. günü (28 Ocak 661) biat etmiş ve hemen ardından Hz. Hasan, emirler ve amiller tayin ederek halifeliğini ilan etmiştir.³⁷⁶

Hz. Hasan, Muâviye b. Ebû Süfyân ile arasında gerçekleşen birtakım olaylardan sonra kan dökülmesini önlemek ve fitneyi sonlandırmak için hicri 41 yılının Rebûlâhîr (Ağustos-Eylül 661) ayında hilâfeti sulh yoluyla Muâviye'ye devretmiştir.³⁷⁷

³⁷⁴ Yukarıda zikredilen rivayete ek olarak Taberî'nin Temrîz sîgasıyla naklettiği bir diğer rivayete göre Hz. Âişe, Cemel Savaşı'nın ardından birtakım itiraflarda bulunmuştur. Hz. Âişe, Hz. Ali'nin savaştan sonra kendisine iyi davrandığını görmüş ve Hz. Ali için, *“Geçmişten bu yana Ali ile benim aramda sadece kadın ve kayınları arasındaki münasebet ilişkisi vardı.”* demiştir. Bunun üzerine Hz. Ali, *“Doğru söylemiş ve ne güzel söylemiş, aramızda bu ilişkiden başka bir şey yoktu.”* demiştir." Bk. Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 5/225.

³⁷⁵ Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 18/231; Mehmet Salih Arı, “Klasik Şîa Kaynaklarına Göre Hz. Hasan”, Hz. Hasan Sempozyumu, ed. Alim Yıldız. (Sivas: Be Yayınları, 2014), 94.

³⁷⁶ Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, 2/7; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 18/259.

³⁷⁷ Tabersî, *el-İhticâc*, 2/290; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 18/270.

Şîî kaynaklarda Hz. Âişe'nin, Hz. Hasan'ın halifeliği esnasında ne tür faaliyetlerde bulunduğu hakkında bir bilgiye rastlayamadık. Bu dönemde Hz. Âişe'nin ismi daha çok Hz. Hasan'ın vefatından sonraki olaylarda zikredilmektedir. Buna göre Hz. Âişe, Hz. Hasan'ın, Hz. Peygamber'in yanına defnedilmesini engellemiş ve ashabdan birçok kimse ile bu konuda tartışma içerisine girmiştir.

2.4.1. Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber'in Yanına Defnini Engellemesi

İmâmiyye Şîası kaynaklarına göre Hz. Hasan, hicri 49 yılı, Safer ayının 28'inde (7 Nisan 669) 47 yaşındayken zehirlenerek vefat etmiştir. Muâviye, Muhammed b. Eş'as el-Kindî ile Hz. Ebû Bekir'in kız kardeşi Ümmü Ferve'nin kızı Cade'ye 10 bin dinar ve Kûfe'nin değişik yerlerini iktâ olarak vereceğini, onu oğlu Yezid ile evlendireceğini vadetmek sûretiyle Hz. Hasan'ı zehirletmiştir. Bu konu hakkında Şîî kaynaklarda Muâviye'nin, Ca'de'ye vadettiği malı verdiği ancak oğlu Yezîd ile evlendirmedeği nakledilmektedir.³⁷⁸

Hz. Hasan vefat ettikten sonra Hz. Peygamber'in yanına defninin engellendiğine dair hem Sünnî hem de Şîî kaynaklarda çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Sünnî kaynaklarda Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber'in yanına defnedilmesini engelleyen kişinin Mervan b. Hakem olduğu ileri sürülürken, Şîî kaynaklarda ise bu kişinin Hz. Âişe olduğu iddia edilmektedir. Yine Şîî kaynaklara göre Hz. Âişe, Hz. Hasan'ın dedesinin yanına defnedilmesini engellemeye çalışmak maksadıyla eyerlenmiş katıra binerek yola koyulmuş ve insanların içinde saçının ön kısmını açarak olaya müdahale etmiştir.

Şîî muhaddis Küleynî *el-Kâfî* adlı eserinde, İsnâaşeriyye'nin beşinci İmamı Muhammed el-Bâkır'a nispet ettiği uzunca bir rivayet nakletmiştir. Bu rivayete göre Hz. Hasan, ölüm vakti yaklaşınca Hz. Hüseyin'e *"Ey kardeşim! Sana bir vasiyette bulunacağım, onu mutlaka yerine getir. Vefat ettikten sonra beni güzelce hazırla ve biatımı yenilemem için Resûlullah'a götür. Resûlullah'tan sonra anneme götür. Daha sonra beni Bakî' mezarlığına götürüp defnet."* demiştir. Hz. Hasan vefat ettiğinde serîrin üzerine yatırılmış. Ardından Hz. Peygamber'in cenaze namazı kıldırıldığı namazgâha götürülmüştür. Hz. Hasan'ın cenaze namazını Hz. Hüseyin kıldırılmıştır. Daha sonra oradan taşınarak mescidin içine götürülmüştür. Resûlullah'ın kabrinin yanına getirildiği esnada casuslardan biri Hz. Âişe'nin

³⁷⁸ İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü Âli Ebî Tâlib*, 4/34; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 18/342,353; Ayrıntılı bilgi için bk. Arı, "Klasik Şîa Kaynaklarına Göre Hz. Hasan" 103.

yanına giderek ona *“Hasan’ı, Resûlullah’ın yanına defnetmek için götürdüler.”* demiştir. Hz. Âişe, bu haberi işittikten hemen sonra hızlı bir şekilde eyerlenmiş bir katıra binerek oraya yönelmiştir. Şîa’ya göre Hz. Âişe, bu fiiliyle İslâm’da eyerlenmiş katıra binen ilk kadın olmuştur. Hz. Âişe mescide vardığında ise şöyle seslenmiştir: *“Oğlunuzu evimden uzaklaştırın! Kesinlikle evime defnedilmeyecek. Resûlullah’ın saygınlık perdesine leke sürüyor.”* Hz. Âişe’nin bu sözlerini işiten Hz. Hüseyin, Hz. Âişe’ye *“Daha önce sen ve baban Resûlullah’ın iffet ve saygınlık perdesini yırttınız. Resûlullah’ın kendisine yaklaşmasını dahi istemediği birisini (Ebû Bekir) evine aldınız. Allah bütün bu yaptıklarının hesabını sana soracak ey Âişe!”* demiştir.³⁷⁹

Küleynî, aktardığımız rivayetin dışında başka bir rivayet daha zikrederek, Hz. Ali’nin, Havle bint Ca’fer el-Hanefiyye isimli hanımından doğan oğlu Muhammed b. Hanefiyye’nin Hz. Âişe’ye *“Ey Âişe, bir gün katırın üzerindesin, başka bir gün devenin üzerinde. Yeryüzünü Hâşimoğullarına düşmanlıkla doldurma.”* dediğini nakletmektedir.³⁸⁰

İmâmiyye Şîası kaynaklarında, beşinci imam Muhammed el-Bâkır’a nispet edilen rivayetin dışında altıncı imam Ca’fer es-Sâdık’a nispet edilen başka bir rivayet de bulunmaktadır. Küleynî’nin yukarıda aktardığımız rivayetine kurgu yönünden fazlaca benzeyen bu rivayeti baştan sona aktarmak yerine Küleynî’nin rivayeti ile aralarındaki farkları aktarmanın daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

İbn Rüstem et-Taberî’nin altıncı imam Ca’fer es-Sâdık’a nispet ettiği rivayette diğer rivayete nazaran şu farklılıklar bulunmaktadır:

- Hz. Hasan, Hz. Hüseyin’e *“Beni dedemin kabrinin yanına götürüp oraya defnet”* demektedir.
- Hz. Âişe’ye haber veren kişinin, Mervân b. Hakem olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca Mervân b. Hakem’in, Hz. Âişe’yi Hz. Hasan’ın oraya defnedilmemesi için kışkırttığı ve *“Ey müminlerin annesi! Hüseyin, kardeşi Hasan’ı dedesinin yanına defnetmek istiyor. Allah’a yemin olsun ki eğer bunu yaparsa babanın ve dostu Ömer’in itibarı kıyamet gününe dek yok olacaktır.”* dediği nakledilmektedir.

³⁷⁹ Küleynî, *el-Uşûl mine’l-Kâfi*, 1/238-239; Ayrıca bk. Tabersî, *İ’lâmü’l-verâ*, 211-214.

³⁸⁰ Küleynî, *el-Uşûl mine’l-Kâfi*, 1/241.

- Hz. Âişe'ye mescide gidebilmesi için katırı veren kişinin Mervân b. Hakem olduğu ifade edilmektedir.
- Hz. Âişe mescide geldikten sonra Hz. Peygamber'in kabri ve orada bulunan insanların arasında durup, saçının ön kısmını çıkararak “Allah’a yemin olsun ki bu saç kesilmedikçe Hasan buraya defnedilmeyecek. Vallahi evime sevmediğim birisinin girmesine müsaade etmem.” dediği iddia edilmektedir.
- Diğer rivayette Hz. Âişe'ye hitaben “Ey Hümeýra! Uzun zamandır seni görmüyorduk. Bir gün devenin üzerindesin başka bir gün katırın üzerinde” diyen kişi Muhammed b. Hanefiyye iken, bu rivayette zikredilen sözleri yönelten kişinin Abdullâh b. Abbâs olduğu iddia edilmektedir.³⁸¹

Şîî kaynaklarda yukarıda zikredilen iki rivayete ek olarak üçüncü bir rivayet daha bulunmaktadır. Zikredeceğimiz bu rivayetin diğer rivayetlerle birtakım farklılıkları bulunmakla birlikte, aralarındaki en önemli fark ise bu rivayete bağlantılı olarak Abdullâh b. Abbâs'ın Hz. Âişe'ye hitaben söylediği şiiirdir:

*Bindin katıra, bindin deveye,
Şayet çok yaşasaydın benzerdin fil'e.
Sana vardır malın dokuzda biri,
Ancak sen tamah ettin hepsini.*³⁸²

İmâmiyye Şîası kaynaklarında Abdullâh b. Abbâs'ın Hz. Âişe'ye hitaben söylediği şiiir ile alakalı açıklamalara bakıldığında onun, deveye binmek ile vurguladığı mananın, Hz. Âişe'nin Cemel Savaşı'nda bindiği deveyi, katırdan kastettiği mananın ise Hz. Âişe'nin mescide gidebilmek için bindiği katırı işaret ettiği anlaşılmaktadır. “Malın dokuzda biri” cümlesinden kastedilen mana ile Hz. Peygamber'in dokuz eşine vurgu yapıldığı ve Hz. Âişe'nin tek başına bütün her şeye sahip olmaya çalıştığı iddiası ileri sürülmektedir.

Yine İmâmiyye Şîası kaynaklarında, Hz. Hasan'ın vefat etmeden önce Hz. Hüseyin'e yapmış olduğu bir diğer uyarıdan bahsedilmektedir. Hz. Hasan, kendisi

³⁸¹ İbn Rüstem et-Taberî, *Delâilü'l-İmâme*, 61-62.

³⁸² Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 234-235; Tûsî, *Telhîsü's-Şâfi*, 424; Erbilî, *Keşfü'l-Gümme*, 1/585-586; Beyâzî, *Şırâtü'l-Müstakîm*, 2/177, 3/115; Tüsterî, *İhkâku'l-Hak*, 305; İbn Ma'sûm, *ed-Derecetü'r-refî'a*, 125-126; Zencânî, *Akaidü'l-İmâmiyyeti'l-İsnâ'aşerîyye*, 3/83; Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Âlû Şerefüddîn el-Müsevî, *el-Fuşûlü'l-mühimme fi te'lîfi'l-ümme* (Beyrut: Daru'z-Zehrâ, 1977), 156-157; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/360.

için kan dökmemesi hususunda Hz. Hüseyin'i uyarmış ve o da bu uyarıyı dikkate alarak abisini kan dökmeden Bakî' mezarlığına defnetmiştir. Şîî müelliflere göre o dönemde Hâşimoğulları, istedikleri takdirde Hz. Hasan'ı Resûlullah'ın yanına defnedecek güce sahiptiler. Ancak Hz. Hüseyin, ağabeyinin vasiyetini dinlediği için kan dökmeyip bundan vazgeçmiştir.³⁸³

Aktarmış olduğumuz rivayet ve görüşlere bakıldığında, Şîî müelliflerin diğer meselelerde olduğu gibi bu meselede de ittifak halinde olmadıkları görülmektedir. Özellikle de Hz. Hasan'ın Hz. Hüseyin'e kendisini defnedeceği yer hakkında vermiş olduğu vasiyet hakkında Şîî kaynaklarda büyük bir tutarsızlık bulunmaktadır. Aktardığımız ilk rivayete göre Hz. Hasan, Hz. Hüseyin'den kendisini Bakî' mezarlığına defnetmesini istemektedir. Aktarılan ikinci rivayette ise kendisini Resûlullah'ın yanına defnetmelerini söylerken, üçüncü rivayette ise ninesi Fâtıma bint Esed'in yanına defnedilmeyi talep etmektedir.

Hz. Hasan'ın defni hususunda Sünnî kaynaklara bakıldığında ise Şîî müelliflerin iddia ettiği gibi bir durumun söz konusu olmadığı görülmektedir. Bilakis aktarılan rivayetlere göre Hz. Hüseyin, Hz. Âişe'ye gelip ağabeyini Resûlullah'ın yanına defnetmek için izin istemiş ve Hz. Âişe buna rıza gösterip onaylamıştır. Ehl-i sünnet kaynaklarında Hz. Hasan'ın Resûlullah'ın yanına defnedilmesini engelleyen kişinin ise Emevîlerin Hicaz Valisi Mervân b. Hakem olduğu bilgisi verilmektedir. Mervân'a Hz. Hasan'ın Resûlullah'ın yanına defnedileceği haberi iletilmiş, o ise Hz. Osman'ın Resûlullah'ın yanına defnini engellediklerini ileri sürerek buna müsaade etmemiştir.³⁸⁴

Son olarak, Şîî kaynaklarda yer alan ve "Hz. Âişe'nin, İslâm'da eyerlenmiş katıra binen ilk kadın"³⁸⁵ olduğuna dair rivayeti değerlendirmek istiyoruz. Şîî kaynaklarda, üzerinde durulan meselenin binilen bineğin türünün değil, eyerlenmiş bir binek olduğu vurgusu yapılmaktadır. Şîî kaynaklar incelendiği takdirde, kaynaklar arasında herhangi bir ittifakın olmadığı görülecektir. Ayrıca iddia edilenin aksine, aktarılan rivayetlerde eyerlenmiş katıra binen ilk kadının Hz. Fâtıma olduğu bilgisi yer almaktadır. Erbilî'nin naklettiği rivayete göre Hz. Fâtıma, Hz. Ali ile evlendiği gün eyerlenmiş katıra binmiştir.³⁸⁶ Şîî kaynaklarda yer alan

³⁸³ Şeyh Sadûk, *'İlelû's-şerâ'i*, 225.

³⁸⁴ İbn 'Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-'Aşhâb*, 1/378-379; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, 3/275-279.

³⁸⁵ Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi*, 1/241.

³⁸⁶ Erbilî, *Kesfû'l-Gumme*, 1/368.

diğer bir rivayete göre ise Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'e biat edildiği esnada kendisine yardımcı olmaları için ensar ve muhacirin evlerini, Hz. Fâtıma eyerlenmiş merkebin üstünde olduğu halde gezmiştir.³⁸⁷ Bu durumda Hz. Âişe, Şîa'nın iddia ettiği gibi Hz. Hasan'ın defni esnasında eyerlenmiş bir bineğe binmiş olsa dahi, bahsedildiği gibi İslâm'da eyerlenmiş katıra binen ilk kadın olmamaktadır. Hatta Hz. Fâtıma eyerlenmiş bineğe bindiği esnada Hz. Hasan henüz doğmamıştır. Ayrıca Şîi müelliflerin niçin böyle bir tartışma alanı oluşturdıkları da tespit edilememiştir.

2.5. Muâviye b. Ebû Süfyân Döneminde Hz. Âişe

Ehl-i sünnet kaynaklarında Hz. Âişe'nin Cemel Savaşı'nın ardından gerçekleşen siyasi olaylardan uzak durduğu sıklıkla bahsedilmektedir. Şîi müelliflerden bir kısmına göre ise Hz. Âişe, bu dönemde sürekli siyasi faaliyetlerin merkezinde bulunmuş, kimi zaman sözleriyle kimi zaman da insanları yönlendirerek olaylara müdahale etmeye çalışmıştır. Hz. Ali'ye ve Ehl-i beyt'e olan düşmanlığını hiçbir zaman gizlememiş, daima Ehl-i beyt'e karşı siyasi hamlelerde bulunmuştur. Hz. Ali ve evlatlarına olan düşmanlığını Muâviye b. Ebû Süfyân döneminde de devam ettirmiş, Hz. Ali ve Ehl-i beyt'e karşı Muâviye'yi desteklemiştir.³⁸⁸ Emevîler döneminin ilk on sekiz yılına şahit olan Hz. Âişe, bu dönem içerisinde kimi zaman iktidarda olan Muâviye ile karşı karşıya gelmiş kimi zaman da onu desteklemiştir. Ancak bu karşı gelme ve destekleme hiçbir zaman sözlü tenkit ve destekten ileri geçmemiştir.

Hz. Ali'nin vefatının ardından hicrî 41 yılında Hz. Hasan, anlaşma yoluyla halifeliği Muâviye b. Ebû Süfyân'a teslim etmiş ve bu yıla "Âmü'l-Cemâ'a" yani birlik yılı denmişti. Şîi müelliflere göre Hz. Âişe bu yılda dahi Ehl-i beyt'e olan düşmanlığından geri durmamış, ortalığı karıştırmaya devam etmiştir. Muâviye hilâfete geçtikten sonra Hz. Osman'ın intikamını almayı unutmuş ve yönetim işleriyle ilgilenmeye yoğunlaşmıştı. Birlik yılında Medîne'de bulunan Muâviye'nin bu durumunu gören Hz. Âişe onu kışkırtmak maksadıyla Hz. Osman'ın öldürüldüğü evi ziyareti esnasında Hz. Osman'ın kızına babasının ölümünü hatırlatmış, ağlamasına ve babasının başına gelenlerden dolayı ağıt yakmasına sebep olmuştur. Bu durumdan fazlasıyla etkilenen Muâviye, Hz. Osman'ın intikamını almaya ahdetmiş, ardından şehirlerde Hz. Ali'ye lanet edilmesi ve onu

³⁸⁷ Süleym b. Kays, *es-Sakîfe*, 81; Tabersî, *el-İhticâc*, 81-82; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâga*, 6/13; Bahrânî, *el-Burhân*, 3/42; Hasanî, *Sîretü'l-Eimmeti'l-İsnâ 'Aşer*, 1/124-126.

³⁸⁸ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/337-338.

destekleyenlerin sürekli gözlem altında tutulması gibi daha birçok emirler vermiştir.³⁸⁹

Tunuslu İslâm araştırmacısı Muhammed Ticanî Semavî, *Gerçek Ehl-i Sünnet Şia'dır* adlı kitabında “Âişe, Ümeyyeoğulları'nın hükümeti zamanında uzunca bir süre yaşamış, onların minberlerde Hz. Ali'ye ve Ehl-i beyt'e lanet okumalarına şahitlik etmiş ve ne yazık ki buna hiçbir şekilde muhalefet etmemiştir. Belki de aksine, onları bu işe teşvik ediyordu.” iddiasında bulunmuş ve Hz. Âişe'nin, Hz. Ali ve Ehl-i beyt'e düşmanlığını her zaman devam ettirdiği iddiasını desteklemiştir.³⁹⁰

İmâmiyye Şîası müelliflerinden birçoğuna göre Hz. Âişe ile Muâviye b. Ebû Süfyân arasında Muâviye'nin, oğlu Yezid'i veliaht ilan etmesi ve sonrasında yaşanan birtakım olaylara kadar herhangi bir tartışma veya düşmanlık söz konusu olmamıştır. Hz. Âişe ve Muâviye'nin o zamana kadar ortak bir zeminde bir araya gelmelerini sağlayan en önemli olay ise Hz. Âişe'nin, Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber'in yanına defnedilmesini engellemesi olmuştur. Daha önce de zikrettiğimiz üzere Şîi müelliflere göre Hz. Âişe, Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber'in yanına defnedilmesine engel olmuş ve Hz. Hasan Bakî' mezarlığına defnedilmişti.³⁹¹ Murtazâ el-Askerî'ye göre Hz. Âişe'nin bu davranışı Muâviye'nin fazlasıyla hoşnut olmasına, aralarındaki buzların erimesine ve birbirlerine yakınlaşmalarına neden olmuştur.³⁹²

Şîi kaynaklarda Hz. Âişe ile Muâviye b. Ebû Süfyân arasında gerçekleştiği zikredilen gerilimlere baktığımızda ise genel olarak; “Hz. Âişe'nin baba bir kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir'in (ö. 38/658) öldürülmesi, Hucr b. Adî (ö. 51/671) ve adamlarının Muâviye tarafından tutuklatılıp öldürtülmesi ile Hz. Âişe'nin anne-baba bir kardeşi olan Abdurrahmân b. Ebû Bekir'in (ö. 53/673) zehirlenerek öldürülmesi şüphesi” olaylarından bahsedilmektedir.

İmâmiyye Şîası müellifleri, Hz. Âişe ile Muâviye b. Ebû Süfyân arasında Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürtülmesi sebebiyle bir düşmanlığın var olup olmadığı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bir kısım Şîi müellifler, Hz. Âişe'nin

³⁸⁹ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/323, 327.

³⁹⁰ Muhammed Ticanî Semavî, *Gerçek Ehl-i Sünnet Şia'dır*, çev. Resul Nur (İstanbul: Neva Yayıncılık, 2006), 117.

³⁹¹ Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfî*, 1/238-239; Ayrıca bk. Tabersî, *I'lâmü'l-Verâ*, 211-214.

³⁹² Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/328-329.

Muâviye'ye bu mesele yüzünden düşman kesildiğini iddia ederken³⁹³ bir kısmı ise aksine Hz. Âişe'nin bizzat kardeşi Muhammed'i Cemel gününde öldürtmek istediğini söyleyerek böyle bir düşmanlığın söz konusu olmadığını iddia etmişlerdir.³⁹⁴

Muâviye'nin halifeliği döneminde müminlerin annesi konumunda olan Hz. Âişe'ye hediyeler gönderdiğine dair Sünnî kaynaklarda yer alan rivayetleri³⁹⁵ değerlendiren Şîî müellifler, Hz. Âişe'nin Muâviye'den gelen hediyeleri kabul etmesini sert bir şekilde eleştirmişlerdir. *“Âişe, kardeşinin katili Muâviye ve onun valilerinden sürekli olarak yüklü miktarlarda hediyeler alarak dünya malına ne kadar çok tamah ettiğini izhar etmiştir.”* ifadelerini kullanarak Hz. Âişe'yi tenkit etmişlerdir.³⁹⁶

Yine bu konuda Hz. Âişe'yi eleştiren diğer bir Şîî müellif, Muhammed Ticanî Semavî, *“Muâviye, Âişe'nin kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir'i feci şekilde öldürmüş, bedenini paramparça etmişti. Bunca şeye rağmen müşterek dünya menfaatleri düşmanları bir araya getirebiliyordu. Bu ortak emeller yüzünden Muâviye kendisini ona yakınlaştırdı ve o da Muâviye'ye yakınlaştı. Muâviye ona sık sık para ve hediyeler gönderiyordu.”* ithamında bulunmaktadır.³⁹⁷

Şîîlerin özellikle Muhammed b. Ebû Bekir'e muhabbet beslemelerinin ve Hz. Âişe'yi, kardeşinin intikam davasını gütmemediğinden dolayı eleştirmelerinin ardında da birtakım sebepler bulunmaktadır. Şeyh Müfid, Hz. Ebû Bekir'in oğlu Muhammed'in, bir gün Hz. Ali'ye *“Uzat elini sana biat edeyim zira senin itaat edilmesi farz olan imâm olduğuna babamın ise ateşte bulunduğuna şehâdet ederim.”* dediğini ve babasının cehennem ehlinde olduğunu söylediğini iddia etmiştir.³⁹⁸ Ayrıca Muhammed b. Ebû Bekir'in Hz. Osmân'ın katline iştirak etmesi, Hz. Ebû Bekir'in vefatının ardından Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'in hanımı Esmâ bint. Umeys ile evlenmesi neticesinde Hz. Ebû Bekir ve Esmâ'dan olan Muhammed b. Ebû Bekir'in Hz. Ali'nin evinde büyümesi de şüphesiz Şîîlerin ona olan muhabbetinin artmasına sebep olmuştur.³⁹⁹ Tüm bu sebeplerden dolayı Şîî müellifler Hz. Âişe'nin, kardeşinin katili Muâviye ile birlikte hareket etmesini sert

³⁹³ Âmilî, *Hıyânetü Âişe beyne'l-istiḥâleti ve'l-vâkı'*, 120.

³⁹⁴ Ticanî Semavî, *Gerçek Ehl-i sünnet Şia'dır*, 116.

³⁹⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/131; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/136-137, 8/136.

³⁹⁶ Murtazâ el-Askerî, *Eḥdâşü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/339.

³⁹⁷ Ticanî Semavî, *Gerçek Ehl-i sünnet Şia'dır*, 114.

³⁹⁸ Şeyh Müfid, *el-İḥtişâs*, 69-70.

³⁹⁹ Arı, *İmamiye Şiası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 272.

bir dille eleştirmişlerdir. Hz. Âişe'nin Hz. Ali ile Ehl-i beyt'e olan düşmanlığı ve dünyalık mallara olan iştihakından dolayı kardeşinin ölümüne sessiz kaldığını ifade etmişlerdir.

İmâmiyye Şîası kaynaklarında ve Sünnî kaynaklarda Hz. Âişe ile Muâviye b. Ebû Süfyân arasında yaşanan en büyük gerilimin ise Hucr b. Adî ve adamlarının Muâviye tarafından tutuklatılıp öldürtülmesi hadisesi olduğu ifade edilebilir. Hz. Ali ile Muâviye arasındaki mücadelenin hazırladığı sosyal ve siyasî ortam içerisinde meydana gelen bu hareket aynı zamanda birçok araştırmacı tarafından “İlk Şîî hareket” olarak nitelendirilmektedir.⁴⁰⁰ Ancak Onat'a göre bu hareket, Hz. Ali taraftarlığı ile bilinen Hucr'un, Muâviye'nin iktidara gelmesinin ardından Hz. Ali ve taraftarlarına uyguladığı baskı sonucunda doğal bir hareket olarak ortaya çıkmış olup herhangi bir Şîî motif taşımamaktadır.⁴⁰¹

Şîî müelliflere göre Hucr b. Adî, çokça namaz kılan ve takvâ sahibi birisi olmakla beraber İslâm'da savunmasız öldürülen ilk kişidir.⁴⁰² Bu yüzden Şîa şüheda defterini Hucr b. Adî ile başlatmaktadır.⁴⁰³ Onlara göre Hucr, yaş olarak sahâbenin küçüklerinden olmasına rağmen ibadetleri ile sahâbenin büyükleri arasında sayılan birisidir. Bundan dolayı onu sahâbîlerin en faziletlieleri arasında görmektedirler.⁴⁰⁴

Koyu bir Hz. Ali taraftarı olan Hucr, onun tüm mücadelelerinde yanında bulunmuştur. Hz. Ali'nin vefatından sonra Muâviye'ye karşı Hz. Hasan'ı desteklemiş ve onun hilâfeti Muâviye'ye teslim etmesini sert bir şekilde tenkit etmiştir. Hz. Hasan, Hucr'un eleştirilerini anlayışla karşılamış ve ona “*Ey Hucr! Diğer insanlar senin bizi sevdiğin gibi sevmiyorlar. Senin gibi düşünüp senin yaptıklarını yapmıyorlar.*” diyerek içerisinde bulundukları durumu izah etmeye çalışmıştır.⁴⁰⁵ Hz. Hasan'ın vefatından sonra da Hz. Ali ve oğullarının savunuculuğunu yapmış, Emevîlerin Hz. Ali evladına karşı yürüttükleri politikalara karşı çıkmıştır.

Muâviye'nin kendisinden sonra oğlu Yezid'e güçlü bir iktidarı devretmek maksadıyla muhalefet eden herkesi ortadan kaldırdığını iddia eden Şîî müellifler,

⁴⁰⁰ bk. Ali Dadan, “İslam Toplumundaki İlk Sivil Direniş Hareketlerinden Hucr b. Adî Hareketi ve Toplumsal Etkileri”, *İSTEM (İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi) Dergisi* 5 (2005), 204.

⁴⁰¹ Hasan Onat, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîiliği* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019), 50-65.

⁴⁰² Keşşî, *Ricâlü'l-Keşşî*, 1/254.

⁴⁰³ Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şî'a*, 4/569-586.

⁴⁰⁴ Kummî 'Abbâs, *Sefînetü'l-Bihâr ve Medînetü'l-Hikem ve'l-Âsâr* (Tahran: Daru'l-Usve, 1995), 2/97.

⁴⁰⁵ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 5/254-255.

Muâviye'nin Hucr'u da aynı şekilde ortadan kaldırdığını söylemektedirler. Nakledilen rivayetlere göre dönemin Emevî valisi Ziyad b. Ebîh, Hucr b. Adî ve arkadaşlarının Muâviye'yi, Hz. Ali ve Ehl-i beyt'e yaptıklarından dolayı lanetlediklerini ve her geçen gün daha da kalabalıklaştıkları haberini almıştı. Ziyad, Hucr ve arkadaşlarını defalarca uyarmasına rağmen onlar iktidarın politikalarına karşı gelmeyi sürdürmüş ve uyarıları dikkate almamışlardı. Büyük uğraşlar neticesinde Hucr ve arkadaşları vali Ziyad tarafından derdest ettirilmişti. Onları Vâil b. Hucr el-Hadramî ve Kesîr b. Şihâb'a teslim ettikten sonra Şam'a yani Muâviye'ye götürmelerini emretmişti. Şam yakınlarında Merciazrâ denilen mevkide hapsedilen Hucr ve arkadaşlarına Hz. Ali'yi lanetlemeleri ve ondan teberrî ettiklerini söylemeleri halinde serbest bırakılacakları teklif edilmiş ancak Hucr ve arkadaşları bunu kabul etmeyip öldürülmüşlerdi.⁴⁰⁶

Hiz. Âişe, Hucr ve adamlarının tutuklandıklarını öğrendiğinde hemen Abdurrahmân b. Hâris'i Muâviye'ye göndererek, onların serbest bırakılmasını istemişti. Abdurrahmân b. Hâris, Muâviye'ye geldiğinde ise Hucr ve arkadaşları çoktan öldürülmüşlerdi. Hucr ve arkadaşlarının Muâviye tarafından öldürülmesi çok büyük bir tepkiye neden olmuş, başta Hiz. Âişe olmak üzere Sa'd b. Ebû Vakkas, Hiz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer gibi birçok sahâbî Muâviye'yi bu konuda kınamışlardı.⁴⁰⁷

Hucr ve arkadaşlarının öldürülmelerinin ardından Hiz. Âişe'ye onların ölüm haberi iletildiğinde; *"Eğer başımıza gelen felaketlerin ardından daha büyük felaketleri getirmeyecek olsaydı mutlaka Hucr ve arkadaşlarının öldürülmesini de değiştirir ve durdururdum. Vallahi ben Hucr'u ancak iyi bir Müslüman, devamlı hac ve umre yapan birisi olarak biliyorum."* demiştir.⁴⁰⁸ Şii müellifler, Hiz. Âişe'nin söylemiş olduğu; *"Eğer başımıza gelen felaketlerin ardından daha büyük felâketleri getirmeyecek olsaydı mutlaka Hucr ve arkadaşlarının öldürülmesini de değiştirir ve durdururdum."* sözleri üzerinden birtakım çıkarımlarda bulunmuşlardır. Hiz. Âişe'nin daha önce, Hiz. Osman'ın katledilmesi, Hiz. Ali'nin hilâfetine engel olup aynı zamanda Talha ve Zübeyr'in öldürülmesine sebep olması meselelerinde de benzeri sözler söylediğini ancak hiçbir zaman dediğini

⁴⁰⁶ İbn 'Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-'Aşhâb*, 1/329-336; Sekafî, *el-Gârât*, 809 vd.; el-Mustafavî, *Hakâik fî Târîhi'l-İslâm*, 232.

⁴⁰⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/220; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, 3/487; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/465; Kummî 'Abbâs, *Sefînetü'l-Bihâr*, 2/97.

⁴⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, 3/487; Murtazâ el-Askerî, *Ehâdisü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/341.

yapmadığını iddia etmekte, hatta işleri daha da körükleyerek içerisinden çıkılamayacak bir hale getirdiğini söylemektedirler.⁴⁰⁹

Şîi kaynaklarda Hucr b. Adî ve arkadaşlarının ölümüne tepki olarak Hucr'u öven ve Muâviye'yi ise yeren birçok uydurma hadis de nakledilmiştir. Buna göre; bir gün Muâviye Hz. Âişe'nin yanına girdiğinde, Hz. Âişe ona "*Azra halkını, Hucr ve arkadaşlarını öldürmeye seni iten sebep nedir?*" diye sormuş, Muâviye ise "*Ey Mü'minlerin annesi! Onları ümmetin maslahatı için öldürdüm. Onların hayatta kalması ümmet için ifsattı.*" demiştir. Ardından Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in: "*Benden sonra Azrâ'da bazı insanlar öldürülecek. Onları öldürenlere Allah ve gök ehli buğzeder.*"⁴¹⁰ dediğini nakletmiştir.

Şîi kaynakların yanında Sünnî kaynaklarda da zikredilen diğer bir rivayette Muâviye, haccedeceği zaman Medine'ye gelmiş ve bu esnada da oğlu Yezid için biat almaya çalışmıştır. Medine'ye geldiğinde yaptığı ilk iş ise Hz. Âişe'yi ziyaret etmek olmuştur. İbn Abdülber'in nakline göre Muâviye Hz. Âişe'nin yanına girip oturduğunda Hz. Âişe "*Ey Muâviye! Kardeşim Muhammed b. Ebû Bekir'i öldürdüğün için bir adamı senin peşine takıp seni öldürmemden korkmuyormusun?*" diye sormuş, Muâviye de "*Ben beytü'l-emândayım.*" demiştir. Ardından Hz. Âişe "*Hucr ve arkadaşlarını öldürürken Allah'tan korkmadın mı?*" diye sormuş, Muâviye de "*Onları, onlar aleyhinde şahitlik yapanlar öldürdü.*" şeklinde cevap vermiştir.⁴¹¹ Bu rivayeti değerlendiren Murtazâ el-Askerî, Muhammed b. Ebû Bekir'in vefatından on beş yıl sonra Hz. Âişe'nin Muâviye'ye kardeşinin hesabını sormasının altında birtakım nedenler bulunduğunu iddia etmiştir. Ona göre Hz. Âişe'nin Hucr ve arkadaşlarının ölümünü engellemek maksadıyla Muâviye'ye haberci göndermesinin sebebi, Hucr'un Muâviye'ye karşı kendisi için güçlü bir müttefik olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu yüzden Hucr'un öldürülmesine engel olmak istemişti. Hucr'un ölümüyle birlikte artık Muâviye'ye karşı sözleriyle bile olsa yönlendirebileceği güçlü bir kimse kalmamış ve ona olan öfkesini yutmak zorunda kalmıştı.⁴¹²

Muâviye'nin, oğlu Yezid'in iktidarı için biât istemesine itiraz edenlerden biri de sahâbenin önde gelenlerinden Hz. Âişe'nin kardeşi Abdurrahmân b. Ebû

⁴⁰⁹ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/341.

⁴¹⁰ Kummî 'Abbâs, *Sefinetü'l-Bihâr*, 2/95. "İbn Kesîr bu hadis için '*Senedi zayıf ve munkatı'dır.*' ifadesini kullanmıştır." bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/55.

⁴¹¹ İbn 'Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fî Ma'rîfeti'l-'Aşhâb*, 1/175.

⁴¹² Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn*, 342-343.

Bekir olmuştu. Abdurrahmân'ın Yezid'in veliahtlığına karşı çıkmasının birçok nedeni bulunmaktaydı. Örneğin kardeşi Muhammed'in Emevîler tarafından öldürölüp bir eŖeğin karnına bağlanarak yakılması asabiyet duygusunu körüklemişti. Bunun yanında Yezid'in liyakatsiz bir kimse olduğunu düşünmekte ve bu uygulamanın Bizans ve Sâsânîlerde olduğu gibi saltanat sistemini de beraberinde getireceğini söyleyerek Muâviye'ye karşı çıkmıştı.⁴¹³

Şîî müellifler Muâviye'nin, oğlu Yezid'i kendisinden sonra iktidara getirebilmek maksadıyla Hz. Ali'nin meşhur komutanı Eşter, Abdurrahmân b. Hâlid. b. Velîd, Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Hz. Hasan gibi önemli kimseleri zehirleterek öldürttüğünü iddia etmektedirler. Muâviye'nin son olarak Abdurrahmân b. Ebû Bekir'i, oğlunun veliahtlığına itirazı sebebiyle Mekke'ye gittiği esnada yolda zehirlettiğini iddia etmişlerdir. Şîî müellifler, Hz. Âişe'nin bu olaydan sonra tamamen Muâviye karşıtı bir tavır takındığını belirterek onun da kardeşini Muâviye'nin öldürttüğüne dair şüphesinin olduğunu dile getirmişlerdir. Abdurrahmân'ın ölüm sebebi hakkında Sünnî kaynaklarda da birtakım şüphelerden bahsedilmiş ancak bunları doğrulayacak bir delilin bulunmadığı belirtilerek sözü edilen iddianın uzak bir ihtimal olduğu söylenmiştir.⁴¹⁴

Şîî müellifler Hz. Âişe'nin bundan sonraki süreçte kardeşinin intikamını almak maksadıyla Muâviye'yi sözleriyle yermekten başka gücünün kalmadığını belirtmektedirler. Şîî müelliflere göre Hz. Âişe, Hz. Ali ile girdiği mücadelede amcasının oğlu Talha b. Ubeydullâh, kız kardeşinin kocası Zübeyr b. Avvâm ve birçok destekçisini kaybetmişti. Daha sonra kardeşi Muhammed ve Abdurrahmân'ı da kaybetmiş, Muâviye'ye karşı birlikte savaşa girebileceği hiç kimsesi kalmamıştı. Aynı zamanda Hz. Âişe'nin yaşı da bir hayli ilerlemiş, geçmişte Hz. Ali'ye yaptığı gibi Muâviye'ye karşı isyan ateşini harlayacak gücü kalmamıştı. Tüm bunlardan dolayı Hz. Âişe, Muâviye'yi yermek maksadıyla bu dönemde Hz. Ali ve oğullarını öven, Hz. Ali'ye karşı girdiği mücadeleye dair pişmanlığını dile getiren sözler söylemeye başlamıştı. Sünnî kaynaklarda Hz. Âişe'nin pişmanlığına dair yer alan hadislerin tamamının bu dönemde Muâviye karşıtı bir politikanın eseri olarak nakledildiği Şîîler tarafından öne sürölmüştür.⁴¹⁵

⁴¹³ Ayrıntılı bilgi için bk. Hakan Temir, "Abdurrahman b. Ebû Bekir'in Hayatı ve Erken Dönem İslam Tarihindeki Faaliyetleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Faköltesi Dergisi* 43 (2020), 146-149.

⁴¹⁴ Temir, "Abdurrahman b. Ebû Bekir'in Hayatı ve Erken Dönem İslam Tarihindeki Faaliyetleri", 150.

⁴¹⁵ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü 'Ümmü'l-Mü'minîn*, 342-346.

2.6. Hz. Âişe'nin Vefatı

Hz. Âişe'nin nerede ve ne zaman vefat ettiği hakkında Şîî ve Sünnî kaynaklar arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Hz. Peygamber'den sonra kırk yedi yıl daha yaşayan Hz. Âişe, 66 yaşında iken hicrî 58 yılında Ramazan ayının 17. gecesi (14 Temmuz 678) Medine'de vefat etmiştir. Vasiyeti üzere aynı gece Bakî mezarlığına Hz. Peygamber'in diğer eşlerinin yanına defnedilmiştir. Cenaze namazını Medine vali vekili Ebû Hüreyre kıldırmıştır. Defin işlemleri sırasında cenazesini kabre kardeşlerinin çocukları Abdullah b. Zübeyr, Urve b. Zübeyr, Kasım b. Muhammed b. Ebû Bekir ve Abdullah b. Abdurrahmân b. Ebû Bekir koymuşlardır. Şîî kaynaklarda Hz. Âişe'nin nerede ve ne zaman vefat ettiğinden ziyade ahiretteki durumu hakkında birçok tartışma bulunmaktadır. Bizler de bu tartışmaları bir başlık altında değerlendirmeye çalışacağız.

2.6.1. Hz. Âişe'nin Kâfir ve Cehennem Ehlinden Olduğuna Dair İddialar

İmâmiyye Şîası müelliflerinin ortaya attığı en çarpıcı iddialardan bir tanesi de Hz. Âişe'nin kâfir olduğu veyahut cehennem ehlinden olduğu iddiasıdır. Bu konuda yapılan eleştirilerin sebepleri İmâmiyye Şîası'na mensup ilim adamlarına göre farklılık göstermektedir. Araştırmamızın diğer bölümlerinde bu farklılığın sebep ve sonuçlarına yer verilmiş, Şîî akideye sahip müelliflerin hangi sebepten dolayı böyle bir sonuca vardıkları ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Çalışmamızın bu kısmında ise daha önce değinilmemiş olan rivayetleri bir başlık altında ele almaya gayret edeceğiz.

Bir kısım İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe'nin inkarcılardan olduğuna ya da yapmış olduğu fiil ya da fiillerden dolayı dinden çıktığına değinilirken, hangi sebeple böyle bir sonuca varıldığı ise her zaman farklılık göstermiştir. Farklı başlıklar altında da zikrettiğimiz üzere Şîî müelliflerden bir kısmı diğerlerinden daha da ileri giderek Hz. Âişe'nin Hz. Mâriye'ye atmış olduğu iftiradan dolayı kendisine had uygulanması gerektiğini dahi söylemişlerdir. Hz. Âişe'ye had uygulayacak olan kişinin ise gaybette olan İmam Mehdi el-Muntazar olduğunu, Hz. Âişe'nin cesedini mezarından çıkarıp kendisine had cezası uygulayacağını iddia etmişlerdir.⁴¹⁶

⁴¹⁶ Berkî, *el-Mehâsin*, 339-340; Hillî, *Muhtaşaru Beşâ'irü'd-derecât*, 213; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 2/407; Erbilî, *Keşfü'l-Gümme*, 2/539.

Önde gelen Şîî müfessirlerden Ayyâşî, Hz. Âişe'nin Allah'a imanını konusunda tefsirinde birtakım rivayetlere yer vermiştir. Nakletmiş olduğu rivayeti Câfer es-Sâdık'a nispet ederek Nahl Sûresinin 92. âyetinde geçen “*ipliğini iyice bütükten sonra geri çözen kadın*” meselinin, Hz. Âişe için nâzil olduğunu iddia etmiştir. Ayyâşî'nin naklettiği rivayete göre Câfer es-Sâdık, “*İpliğini iyice bütükten sonra geri çözen kadın gibi olmayın.*”⁴¹⁷ âyetinde geçen “ipliğini çözen kadının” Hz. Âişe olduğunu ve “ipliğini çözmek” ile kastedilen şeyin ise Hz. Âişe'nin imanını olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁸ Nakledilen rivayetten de anlaşılacağı üzere Âyyâşî, ipliğin çözülmesini imanın çözülmesine benzetmiş, imanını çözülen kişinin ise Hz. Âişe olduğunu belirtmiştir.

Ayyâşî'nin Hz. Âişe ile ilgili aktarmış olduğu bu rivayetin benzeri herhangi bir rivayete Ehl-i sünnet kaynaklarının hiçbirinde rastlanılmamıştır. Sünnî kaynaklarda bahsi geçen ipliğini çözen kadının ise Câhiliye döneminde yaşayan Rayta bint Amr bint Saâd adında ahlaklı bir kadın olduğu söylenmektedir. Kendisi fazlaca vesveseli olan bu kadın, sabah erkenden kalkıp yünden ve kıldan iplikler örür ve komşularına da ördürür, öğleden sonra hem kendisinin hem de komşularının ördüğü ipliği beğenmeyip bozduğu/çözdüğü nakledilmektedir. Nahl Sûresi'nde geçen âyette verilen misalin Ayyâşî'nin naklettiği gibi ipliğin çözülmesinin imanın çözülmesine benzetilmesi şeklinde değil de daha önce verilen bir sözün sonradan bozulmasına binâen nâzil olduğu nakledilmektedir.⁴¹⁹

Yine Ayyâşî ve Meclisî gibi Şîî müelliflerin aktarmış oldukları diğer bir rivayet ise Hz. Âişe'nin cehennem ehlinde olduğu ve kendisi için orada bir kapı bulunduğu rivayettir. Nakledilen rivayete göre Hicr Sûresi 44. âyette geçen “*Onun yedi kapısı vardır*”⁴²⁰ cümlesinde cehennem yedi kapısı olduğu belirtilmiş, bu yedi kapıdan altıncısının ‘Asker’e (Hz. Âişe)⁴²¹ ait olduğu ve oradan cehenneme gireceği iddia edilmiştir.⁴²² Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı savaştığını, bu yüzden cehenneme gideceğini iddia eden Şîî müellifler, bu iddialarını kendi kaynaklarında yer alan bazı hadislerle desteklemişlerdir. Şeyh Müfid'in aktarmış olduğu hadise

⁴¹⁷ en-Nahl 16/92.

⁴¹⁸ Ayyâşî, *Tefsîrû'l-‘Ayyâşî*, 2/269; bk. Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 7/404.

⁴¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-‘Azîm*, 2/583-584; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 3/190; Mahmûd b. Abdullâh el-Huseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me‘ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-‘Azîm ve's-Seb'u'l-Meşânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-‘Arabî, ts.), 14/221-222.

⁴²⁰ el-Hicr 15/44.

⁴²¹ Cemal Savaşı esnasında Hz. Âişe'nin binmiş olduğu devenin isminin “‘Asker” olduğu iddia edilmiş ve bundan dolayı kendisine bu isim verilmiştir. Bk. Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 4/378, 8/220

⁴²² Ayyâşî, *Tefsîrû'l-‘Ayyâşî*, 2/243; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 4/378, 8/220.

göre Hz. Peygamber “*Ehlimden ve ümmetimden imandan çıkmış olan kimse dışında hiç kimse Ali’ye buğz etmez.*” buyurmuştur.⁴²³ Yine bir diğer rivayette Hz. Peygamber Hz. Ali’ye hitaben “*Ey Ali! Senin savaşın benim savaşımıdır.*” buyurmuş, Peygamber’e ise ancak ve ancak kâfirlerin savaş açabileceğini, Hz. Âişe’nin Hz. Ali’ye savaş açarak kâfir olduğunu ve tevbe etmediği için cehenneme gideceğini iddia etmişlerdir.⁴²⁴

İmâmiyye Şîası kaynaklarına bakıldığında Hz. Âişe’nin kâfir, fâcir ve cehennem ehli olduğuna dair neredeyse görüş birliğinin olduğu da gözden kaçmamaktadır. Şîa’ya göre Hz. Âişe’nin kâfir olmasının en temel sebebi, Allah tarafından vasî olarak tayin edilen kimseye yani imama isyan edip savaşmasıdır.⁴²⁵ Hz. Âişe, Hz. Ali’ye karşı savaşmış, onca masum sahâbî ve tâbîûnin katline sebep olmuş ve bunca şeye rağmen Allah’a tevbe etmemiş, nihayetinde ise kâfir olarak vefat etmiştir.⁴²⁶

2.7. Şîa’nın Hz. Âişe’nin Naklettiği Hadislere Dair Görüşleri

İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe’nin Hz. Peygamber’den naklettiği hadisler hakkında birçok rivayet ve görüş bulunmaktadır. Aktarılan rivayetlerde genellikle Hz. Âişe’nin naklettiği hadislerin makbul olmadığı yönünde bilgiler yer almaktadır. Hz. Âişe’nin Hz. Peygamber’e iftira atarak bu hadisleri uydurduğu ve bundan dolayı aktardığı hadislerin tamamının fâsit olduğu iddia edilmektedir.⁴²⁷ Bu çerçevede Şîî müelliflerin konu hakkında aktarmış oldukları rivayetlerden tespit edebildiklerimize, sırayla değinmeye çalışacağız.

Hz. Âişe’nin Hz. Peygamber’e çok sayıda yalan hadis isnat ettiği görüşü hakkında, “Şeyh Sadûk” lakabıyla tanınan İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Kitâbü’l-Hişâl* ismini verdiği eserinde Ca’fer es-Sâdık’a nispet ettiği bir rivayete yer vermiştir. İbn Bâbeveyh, Allah Resûlü’ne en fazla yalan hadis isnadında bulunan üç kişinin ismini verirken sırayla; Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik’in ismini zikrettikten sonra, üçüncü kişi olarak Hz. Âişe’nin ismini zikretmeden, üstü kapalı bir şekilde (امراة) “Bir kadın” ifadesini kullanarak Hz. Âişe’ye işaret etmiştir.⁴²⁸ Bu üç kişinin Hz.

⁴²³ Şeyh Müfid, *el-İhtîşâs*, 118.

⁴²⁴ Tûsî, *el-İktîşâd*, 361-365; Beyâzî, *Şırâtü’l-Müstakîm*, 3/361.

⁴²⁵ Zencânî, *Akaidü’l-İmâmîyyeti’l-İsnâ’aşerîyye*, 3/89.

⁴²⁶ Şeyh Sadûk, *Kitâbü’l-Hişâl*, 2/556; Şeyh Müfid, *el-Cemel*, 227-231; İbn Tâvûs, *et-Ṭarâ’if*, 292-293; Beyâzî, *Şırâtü’l-Müstakîm*, 3/161-166; Kâşânî, *İlmü’l-yakîn*, 2/659.

⁴²⁷ Şeyh Sadûk, *Kitâbü’l-Hişâl*, 1/190; İbn Tâvûs, *et-Ṭarâ’if*, 218-225; Tüsterî, *İhkâku’l-Hak*, 360; Müsevî, *el-Mürâca’ât*, 259-270.

⁴²⁸ Şeyh Sadûk, *Kitâbü’l-Hişâl*, 1/190.

Peygamber'e en çok yalan hadis isnadında bulunan kimseler olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki İbn Bâbeveyh'in ismini zikrettiği üç kişi, aynı zamanda Sünnî hadis literatüründe en fazla hadis aktaran kişilerdir. Bunlardan, Ebû Hüreyre 5374, Enes b. Mâlik 2286 ve Hz. Âişe 2210 hadis rivayet etmiştir.⁴²⁹ Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise diğer Şîî müellifler gibi İbn Bâbeveyh el-Kummî'nin, Hz. Âişe'ye olan öfkelerini ismini dahi anmayarak rivayetler üzerinden izhar etmeye çalışmış olmasıdır.

İmâmiyye Şîası müellifleri, Hz. Âişe'nin tek başına bu kadar hadis nakletmiş olmasının imkânsız olduğunu ve bunun arkasında başka şeyler bulunabileceğini iddia etmektedirler. Bu konuda İbn Tâvûs, Ehl-i sünnet'e reddiye olarak kaleme aldığı *eṭ-Ṭarâ'if* adlı eserinde bazı bilgilere yer vermiştir. Hz. Peygamber'in diğer eşlerinin en fazla 30 hadis naklettiğini, Hz. Âişe'nin ise tek başına bu kadar sayıda hadisi nakletmiş olmasına şüphe ile yaklaşılması gerektiğini iddia etmiştir.⁴³⁰ Hz. Âişe'nin naklettiği rivayetleri tahrîc eden Buhârî ve Müslim'in *Şahîḥayn*'da yer vermiş oldukları hadisler hakkında bir kısım eleştirilerde bulunmuştur. Daha sonra Hz. Âişe'nin naklettiği hadislerin tamamının onun siyasetine uygun olarak nakledildiğini ve bütün bunların Hz. Peygamber'e iftiradan başka bir şey olmadığını iddia etmiştir.⁴³¹

İbn Tâvûs gibi düşünen ve onun görüşlerini destekleyen birkaç Şîî müellif daha bulunmaktadır. Bunlardan Şerefeddîn el-Mûsevî *el-Mürâca'ât* isimli kitabında, Murtazâ el-Askerî ise *Eḥâdîsü 'Ümmü'l-Mü'minîn* isimli kitabında, benzer görüşlere yer vermişlerdir. Hz. Âişe'nin nakletmiş olduğu hadisleri tahrîc eden Buhârî ve Müslim'in, kitaplarında aktarmış oldukları hadislerin kabul edilmesinin mümkün olamayacağını iddia etmişlerdir. Özellikle de Murtazâ el-Askerî, Hz. Âişe'nin, Hz. Ali ve Hz. Fâtîma'nın faziletine dair Hz. Peygamber'den naklettiği hadislerin Hz. Âişe tarafından uydurulduğunu iddia etmiştir. Hz. Âişe'nin Muâviye'ye olan düşmanlığı sebebiyle Hz. Ali'yi üstün gösterme çabasının bir tezahürü olarak Hz. Peygamber'den uydurma hadisler naklettiğini söylemiştir.⁴³² Yine Hz. Âişe'nin nakletmiş olduğu hadisler hakkında Tüsterî, *İḥkâku'l Haḳ* isimli

⁴²⁹ Cemal Ağırman, "Müksirûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/532-533.

⁴³⁰ İbn Tâvûs, *eṭ-Ṭarâ'if*, 218-219.

⁴³¹ İbn Tâvûs, *eṭ-Ṭarâ'if*, 220-225.

⁴³² Mûsevî, *el-Mürâca'ât*, 259-270; Murtazâ el-Askerî, *Eḥâdîsü 'Ümmü'l-Mü'minîn*, 1/347.

eserinde “Âişe’nin rivayetleri tıpkı babasının hilâfeti gibi fasittir.” iddiasında bulunmuştur.⁴³³

Yine Murtazâ el-Askerî, Muâviye b. Ebû Süfyân’ın, yönetimi esnasında sahâbe ve tabiînden bir grup kimseyi bir araya getirip kendisini ve Ümeyyeoğullarını öven, Hz. Ali ve Ehl-i beyt’i zemmeden hadislerin uydurulması için büyük gayret gösterdiğini iddia etmektedir. Bu grup içerisinde yer almasa da Hz. Âişe’nin de benzer faaliyetlerde bulunduğunu söyleyen el-Askerî, uydurulan tüm bu hadislerin Buhârî ve Müslim’in *Şahîhâyn*’ında yer aldığını iddia etmiştir.⁴³⁴

Muhammed Cemîl Hammûd Âmilî de Hz. Âişe’nin, Hz. Ali hayattayken onu zemmeden hadisler uydurduğunu ve ona karşı amansız bir mücadeleye giriştiğini, Hz. Ali vefat ettikten sonra Muâviye ile ters düştüğünde ise Hz. Ali ve Ehl-i beyt’in faziletlerinden bahseden hadisler uydurduğunu iddia ederek Hz. Âişe’nin içerisinde bulunduğu zaman ve mekâna göre pozisyon aldığını iddia etmiştir. Ayrıca Hz. Âişe’nin pişmanlığını ifade ettiği hadislerin de bu dönemde Muâviye’ye düşmanlığı sebebiyle nakledildiğini söylemektedir.⁴³⁵

Netice itibarıyla İmâmiyye Şîası’na mensup müelliflerin neredeyse tamamı, başta Hz. Âişe’den nakledilen hadisler olmak üzere, Buhârî ve Müslim’in *Şahîhâyn*’da yer vermiş oldukları hadisleri makbul görmemektedirler. Hz. Âişe’den nakledilen iki binin üzerinde hadisi Hz. Âişe’ye olan düşmanlıkları ve mezhepsel yaklaşımları sebebiyle yok saymaktadırlar.

⁴³³ Tüsterî, *İhâkku’l-Hak*, 320.

⁴³⁴ Murtazâ el-Askerî, *Ehâdîsü Ümmü’l-Mü’minîn*, 1/374.

⁴³⁵ Âmilî, *Hıyânetü Âişe beyne’l-istiḥâleti ve’l-vâkı’*, 119-123.

SONUÇ

“İmâmiyye Şîası Kaynaklarına Göre Hz. Âişe” isimli bu çalışmamızda, İmâmiyye Şîası’nın Hz. Âişe tasavvurunu oluşturan ana öğelerin Hz. Ali ve Ehl-i beyt merkezli imâmet ve hilâfet fikirlerinin olduğu tespit edilmiştir. İmâmiyye Şîası kaynaklarında oluşturulmuş olan ve Şîî akideye sahip kimselerce benimsenen Hz. Âişe tasavvuru, tamamen Şîî siyasetinin ve ideolojisinin imâmet merkezli bir yansımasıdır. Mezhepsel yaklaşımlarla müminlerin annesi konumunda olan Hz. Âişe’ye tarihi gerçekliklerle uyuşmayan birçok asılsız iddialarda bulunulmuştur.

Şîa, teşekkül sürecini tamamladıktan hemen sonra erken dönem İslâm tarihine geri dönerek Şîî anlayışa uygun imâmet merkezli sünî bir tarih oluşturmıştır. Bu geriye dönük tarih yazımı, aynı zamanda mitolojik ve ideolojik bir tarih tasavvurunun oluşmasına zemin hazırlamış ve gerçek tarihin yerini ideolojinin ve mitlerin almasına sebep olmuştur. Bunu Şîa tarafından kaleme alınan tüm tarih kitaplarında görmek mümkündür.

Çalışmamızda, Şîî müelliflerin Hz. Âişe hakkında oluşturdıkları olumsuz tasavvurun sebepleri ayrıntılarıyla tespit edilmiştir. İlk olarak Şîî müelliflerin Hz. Âişe’ye ağır ifadeler içeren lakaplar takarak Hz. Âişe’nin, Sünî kaynaklarda belirtilen lakaplara layık bir kimse olmadığı ve bu lakapların uydurma olduğu yönünde görüş beyan ettikleri tespit edilmiştir.

Hız. Âişe’nin Hz. Peygamber ile evlilik yaşını değerlendirmeye tabi tutan Âmilî gibi Şîî müellifler, onun daha önce başka biriyle evlendiğini ve bu evliliğinden bir de çocuğunun dünyaya geldiğini, bu yüzden de Hz. Peygamber ile evlilik yaşının en az 17 veya 18 olduğunu iddia etmişlerdir. Bir kısım İmâmiyye Şîası müellifleri ise Hz. Muhammed’in, Hz. Âişe ile Hz. Ebû Bekir’in kendisine olan sadakatini ve desteğini arttırmak için evlendiğini iddia etmişlerdir. Hz. Peygamber’in siyasi gayeler güderek Hz. Âişe ile evlendiğini ifade eden Şîî müellifler, Allah Resûlü’nün İslâm toplumunun dağılmasına sebebiyet vermemek maksadıyla Hz. Âişe’yi yaptığı onca şeye rağmen boşamadığını söylemişlerdir.

İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Peygamber’in eşlerinin Ehl-i beyt’e dâhil olup olmadığı konusunun geniş bir şekilde tartışıldığı tespit edilmiştir. Araştırmalarımız neticesinde Şîa’nın Ehl-i beyt kavramını kendi inanç ve düşünce sisteminin temel yapı taşı olarak benimsediği ve “masumluk” ile “imâmet” düşünce

sistemini bu kavram üzerinden tasarlayarak bugünkü şeklini verdiği görülmüştür. Buna göre, başta Hz. Âişe olmak üzere Resûlullah'ın eşlerinin Ehl-i beyt'e dâhil olup olmadığı da bu düşünce çerçevesinde şekillenmiştir. Tathir âyeti ve kisâ hadisi bağlamında İmâmiyye Şîası müellifleri, başta Hz. Âişe olmak üzere Hz. Peygamber'in eşlerinden herhangi birinin Ehl-i beyt'e dâhil olmadığını savunmaktadırlar. Tathir âyetinin özellikle Allah Resûlü'nün duasından sonra nâzil olduğunu savunarak buradan birtakım çıkarımlar yapmışlardır. Şîi müelliflere göre Hz. Peygamber sadece beş kişilik grubu kastederek dua etmiş, ardından söz konusu âyet nâzil olmuştur. Hz. Muhammed'in duasına icabeten nâzil olan bu âyette geçen "Ehl-i beyt" lafzı ile kastedilen kimselerin ise Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olduğu ileri sürülmüştür.

Gerçekleştiği günden bugüne, İslâm toplumunda çok büyük bir etki bırakan ve halihazırda dahi Hz. Âişe hakkındaki tartışmaların merkezinde yer alan "İfk Hadisesi", Ehl-i sünnet ve Şîa kaynaklarının neredeyse tamamında tartışılan bir mesele halini almıştır. Hz. Âişe'nin kendisine atılan iftiradan ilahî beyanla aklanmasının ardından herhangi bir kimse kendisi hakkında tek bir söz etmemiş, onun masumiyetini sorgulamamıştır. Nâzil olan âyetlerin ardından bu olayda Hz. Âişe'nin masum olduğuna inanan ılımlı Şîiler bulunmakla beraber, siyasi sebeplerle Hz. Âişe'yi suçlayan ve başka bir "İfk Hadisesi" ihdas eden Şîi müellifler de bulunmaktadır. Buldukları her fırsatta Hz. Âişe'yi eleştiren Şîi müellifler, Benî Mustalik Gazvesi dönüşünde Hz. Âişe'ye atılan iftiranın, Nûr Sûresi'nde bulunan âyetlerin nâzil olmasıyla açığa çıkmasını ve inen âyetlerin Hz. Âişe'yi övmesini hazmedememişlerdir. Sünnî kaynaklarda "İfk Hadisesi" adıyla bilinen bu olayın aslında yaşanmadığını iddia eden Şîi müellifler, Hz. Âişe'nin Hz. Mâriye'ye zina iftirasında bulunduğunu iddia ederek, bu mesele hakkında hacimli eserler kaleme almışlardır. Hz. Mâriye'ye atılan iftiranın bizzat Hz. Âişe tarafından atıldığını iddia eden Şîi müellifler, nâzil olan âyetlerin ise Hz. Âişe'nin berâati için değil de Hz. Mâriye'nin berâati için nâzil olduğunu dile getirmişlerdir. Yine Hz. Âişe'ye uygulanacak olan had (kazf) cezasının, aradan geçen bunca yıla rağmen halen uygulanacağını düşünen Şîi müelliflerin bulunuyor olması, geçmişte oluşturulmuş olan Şîi inanç ve düşünce sisteminin halen değişmediğini de göstermektedir. Ayrıca Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Hz. Hasan'ın güçleri yetmediği için uygulayamadıkları had cezasını, imam Mehdî el-Muntazar'ın kuracağı devlette uygulayacağı

düşüncesi, insan muhayyilesini bir hayli zorlamakta ve kanaatimizce hiçbir tutarlılığı bulunmamaktadır.

İmâmiyye Şîası müelliflerinin Hz. Âişe hakkında oluşturdıkları olumsuz tasavvurun sebepleri arasında, Hz. Âişe'nin, babasını hilâfete getirmesindeki rolü fazlasıyla göze çarpmaktadır. Şîî müelliflere göre Allah Resûlü, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i, Hz. Ali'nin hilâfetine engel olmamaları için hastalığı esnasında Üsâme'nin ordusuna katarak Medine'den uzaklaştırmak istemiştir. Ancak Hz. Âişe'nin türlü entrikalarıyla Hz. Ali'ye ait olan hilâfet makamı, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer tarafından gasp edilmiştir. Hz. Âişe, babasının Üsâme'nin ordusuna katılmasını engellemek için elinden geleni yapmış, Medine'de olup bitenleri sürekli olarak Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e haber vermiş ve hastalığı esnasında Hz. Peygamber'in arkasından türlü işler çevirmiştir. Nihayetinde de amacına ulaşmayı başarmıştır.

Hastalığı esnasında Hz. Peygamber'in yanından biran olsun ayrılmayan ve Hz. Peygamber'in bütün ihtiyaçları ile ilgilenen Hz. Âişe için kendi zihin dünyalarında tasavvur edilemeyecek derecede bir mizansen oluşturmayı başaran İmâmiyye Şîası müellifleri, sürekli olarak Hz. Âişe'nin tek derdinin babasını hilâfete getirmek olduğunu savunmuşlardır. Gerek Şeyh Müfid gibi ilk dönem Şîî müelliflerinin gerekse Mustafavî gibi çağdaş Şîî müelliflerinin, Hz. Peygamber'in onca uyarısına rağmen Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın babalarını hilâfete getirmek istediklerine dair rivayetleri nakletmeleri ve bu düşünceyi savunmaları görüşümüzü destekler niteliktedir.

İlk iki halife döneminde Hz. Âişe'nin siyasetten uzak, karşılıklı saygı ve muhabbet içerisinde bir yaşam tarzını benimsediğini söyleyen Şîî müellifler, Hz. Osman'ın halifeliğinin ikinci devresinde onun aleyhinde aldığı bazı karar ve tasarrufların ardından ona karşı oluşan muhalefet hareketinin içerisinde yer aldığını iddia etmişlerdir. İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Âişe ve Hz. Osman arasında yaşanan çok sayıda tartışmadan bahsedilmiştir. Yaşanan tartışmalar neticesinde Hz. Âişe, Hz. Osman'ı aşağılayan bazı lakaplar kullanmış ve kendisine lanet etmiştir. Yine Hz. Âişe, Hz. Osman'ın Resûlullah'ın sünnetini değiştirdiğini iddia etmiş ve insanları Hz. Osman'ı öldürmeye teşvik etmiştir. Hz. Osman vefat ettikten sonra insanların Hz. Ali'ye biat ettiğini duyduğunda ise Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğünü söylemiş ve Hz. Ali'den Hz. Osman'ın katillerini talep etmiştir. Bütün bunları Hz. Osman ve Hz. Ali'ye karşı planlı bir şekilde tertip eden Hz. Âişe

bunlarla yetinmemiş, meşrû halifeye isyan edip ona savaş açarak onlarca Müslümanın ölümüne sebep olmuştur.

İmâmiyye Şîası kaynaklarında Hz. Ali ve Hz. Âişe arasında yaşanan olaylar, daha önce var olan kin, nefret ve tartışmaların bir neticesi olarak aktarılmaya çalışılmıştır. Şîa'ya göre Hz. Âişe, her zaman Hz. Ali'ye karşı inatçı ve geçimsiz birisi olmuştur. Hz. Âişe'nin ilk günden beri Hz. Ali'ye karşı anlam verilemeyen bir hazımsızlık yaşadığı aktarılmıştır. Onun Hz. Ali'ye olan kin ve düşmanlığının sebebi ise her zaman farklılık göstermiştir.

Hz. Âişe'nin, Resûlullah tarafından ileride yapacağı eylemlere karşı uyarıldığını öne süren Şîî müellifler, Hz. Peygamber'in bu uyarıları yaparken onu azarladığını iddia etmişlerdir. Hz. Ali'ye isyan etmesi durumunda ise Hz. Ali'nin kendisini Allah Resûlü'nden boşama yetkisinin olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in tüm bu uyarılarını dikkate almayınca Hz. Ali, eylemlerinden dolayı son kez Hz. Âişe'yi uyarmıştır. Ardından Hz. Ali'ye itaat etmeyip onunla savaştığı için Hz. Ali de onu Hz. Muhammed'den boşamıştır.

Şîî müellifler genellikle Hz. Âişe ile Hz. Ali arasında gerçekleşen Cemel Savaşı'nı sadece beşerî zaafiyet noktasına indirgeyerek bu olayı normal bir hadise gibi göstermeye çalışmışlardır. Ancak bizler gerçekleşen tüm bu olayların Hz. Ali ile Hz. Âişe arasındaki bir husumete bağlanmasının yanlış bir değerlendirme olduğu kanaatindeyiz. Nitekim kaynaklar objektif bir biçimde incelendiğinde Hz. Âişe'nin sadece Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması ve Müslümanlar arasında yayılan fitneye bir an önce son verilmesi amacıyla böyle bir mücadeleye girişme ihtimali yüksektir.

Hz. Âişe'nin Hz. Ali ile yaptığı savaşın ardından pişman olduğuna ve günahları için tevbe ettiğine dair rivayetler bulunmakla birlikte, birçok Şîî müellif, Hz. Âişe'nin tevbe etmediğini ve Hz. Ali'ye olan kin ve düşmanlığını onun vefatına dek sürdürdüğünü iddia etmiştir. Şîî müellifler, bu iddialarına kaynaklık etmesi açısından Hz. Âişe'nin, Hz. Ali'nin vefatının ardından ona olan kin ve düşmanlığını Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin üzerinden devam ettirdiğini ifade etmişlerdir. Ancak ortaya atılan iddialar objektif bir biçimde incelendiğinde böyle bir durumun söz konusu olmadığı görülecektir. Bizler bu iddiaların, tamamen mezhepsel ve ideolojik taassuptan kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Şîî müellifler, özellikle rivayetlerini imamlara nispet ederek aynı zamanda Şîî düşünceye sahip insanları etkileri altına almayı başarmışlardır. Böylelikle Hz.

Âişe'ye söylemek istedikleri kötü söz ve eleştirilerini imamlar üzerinden söyleyerek kendilerine aynı zamanda bir meşrûiyet alanı oluşturmuşlardır. Bir kısım Şîî müellifler ise Hz. Âişe'yi Hz. Peygamber'den boşama gayreti içine girerek ona karşı söylemek istedikleri kötü sözleri aslında müminlerin annesine değil de sıradan bir kimseye söylüyormuş algısını oluşturmaya çalışmışlardır.

İmâmiyye Şîası müellifleri, Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'den naklettiği hadisler hakkında ise genellikle Hz. Âişe'nin tek başına bu kadar hadisi nakletmiş olmasının imkansız olduğunu belirterek bu hadislerin makbul olmadığı yönünde görüş beyan etmişlerdir. Hz. Âişe'nin, Hz. Ali hayattayken onu zemmeden hadisler uydurduğunu ve ona karşı amansız bir mücadeleye girdiğini, Hz. Ali vefat ettikten sonra Muâviye ile ters düştüğünde ise Hz. Ali ve Ehl-i beyt'in faziletlerinden bahseden hadisler uydurduğunu iddia ederek Hz. Âişe'nin içerisinde bulunduğu zaman ve mekana göre pozisyon aldığını iddia etmişlerdir. Ayrıca Hz. Âişe'nin pişmanlığını ifade ettiği hadislerin de bu dönemde Muâviye'ye düşmanlığı sebebiyle nakledildiğini söylemektedirler.

Son olarak çalışmamızda Şîî kaynaklarda yer alan Hz. Âişe tasavvurunun Şîî müelliflerin yaşadıkları zamana göre değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle Safevîler devrine kadar olan ilk sekiz asırda yaşayan Şîî müellifler, Hz. Âişe'ye çok ağır eleştirilerde bulunmuşlardır. Safevîler dönemine gelindiğinde ise muhalefet yerine artık yönetimde olan Şîî müellifler, yapmış oldukları ağır eleştirilerin dozunu biraz daha azaltmışlardır. Daha sonra Sünnî akideye sahip Osmanlı Devleti'nin Safevîlerle giriştiği mücadele neticesinde bir antipati olarak Safevî Devleti'nin Şîîliği tekrardan bir propaganda aracı haline getirdiği görülmektedir. Bu dönemde başta Hz. Âişe olmak üzere Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi sahâbîleri karalamak maksadıyla birçok kurgusal metin kaleme alınmıştır. Bu dönemde, kendilerinden önce yazılmış metinlerden alıntılar yapan Şîî müellifler, Hz. Âişe hakkında ana kaynaklarında olumlu yönde yer alan nakillere eserlerinde yer vermeyerek zaten kurgusal olan tarih metinlerini daha fazla tahrif etmişlerdir. Hz. Âişe hakkında modern dönem ve çağdaş dönem Şîî müellifleri tarafından kaleme alınan eserlere baktığımızda ise ideolojik saiklerle eserlerini kaleme alan Şîî müellifler dışında geriye kalan müelliflerin, Hz. Âişe'ye dair olumlu ve olumsuz birtakım eleştirilerde bulundukları tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında İSNAD 2 atıf sistemi kullanılmıştır.)

- Abbas el-Kummî, Abbas b. Muhammed Rıza. *Mefâtîhu'l-Cinân*. Bağdat: Menşûrâtü Dâru't-Terbiye, ts.
- Acar, H. İbrahim. "İslâm Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi". *Dinî Araştırmalar* 6/16 (2003), 125-140.
- Ağırman, Cemal. "Müksirûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/532-533. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ahsâî, Ahmed b. Zeyniddîn b. İbrâhîm el-Ahsâî el-Bahrânî. *er-Rec'a*. Kerbelâ: Mektebetü'l-Allâmetü'l-Hâirî, ts.
- Akdoğan, Mehmet Nur. "Ashâbdan Bazı Kimselerin Tebûk Seferi Dönüşünde Hz. Peygamber'e Karşı Suikast Girişiminde Bulundukları İddiasına Dair Mülâhazalar". *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (2021), 403-434.
- Akdoğan, Mehmet Nur. "Kitâbu Süleym b. Kays ve Kaynaklık Değeri". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (2014), 1-22.
- Akdoğan, Mehmet Nur. *Şii Kaynaklara Göre Hz. Ömer*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2017.
- Akdoğan, Mehmet Nur. "Şii Literatürde Hz. Ömer'in Bazı Hadiselerdeki Rolü". *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 12 (2014), 86-116.
- Aksu, Ali. "İmâmiyye Şîası Kaynaklarına Göre Hz. Âişe". 273-283. Sivas: Sivas Belediyesi, 2017.
- Âlûsî, Mahmûd b. 'Abdullâh el-Huseynî. *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Meşânî*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Âmilî, es-Seyyid Ca'fer Murtazâ el-Hüseynî. *eş-Şaḥîḥ min Sîreti İmam Ali*. 55 Cilt. Kum: el-Merkezü'l-İslâmî li'd-Dirâsât, 2012.
- Âmilî, es-Seyyid Ca'fer Murtazâ el-Hüseynî. *eş-Şaḥîḥ min Sîreti'n-Nebîyyi'l-A'zam*. 35 Cilt. Kum: Dâru'l-Hadîs, 2. Basım, 2009.
- Âmilî, es-Seyyid Ca'fer Murtazâ el-Hüseynî. *Hadîşü'l-İfḥ*. Beyrut: Dâru't-Taâruf li'l-Matbûât, 1980.
- Âmilî, Haydar b. Alî el-Ubeydî el-Hüseynî. *el-Keşkül fî mâ cerâ 'alâ âli'r-Resûl*. Kum: Menşûrâtü'r-Rızâ, 2. Basım, 1952.
- Âmilî, Muhammed Cemîl Hammûd. *Hıyânetü Âişe beyne'l-istiḥâleti ve'l-vâkı'*. Beyrut: Müessesetü Kamer-i Benî Hâşim, 2010.
- Apaydın, Mehmet. *Siyer Kronolojisi*. İstanbul: Kuramer, 2018.
- Arı, Mehmet Salih. *İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.
- Arı, Mehmet Salih. "Klasik Şîa Kaynaklarına Göre Hz. Hasan". Hz. Hasan Sempozyumu. ed. Alim Yıldız. 89-109. Sivas: Be Yayınları, 2014.
- Arı, Mehmet Salih. "Şîa'nın Tarih Anlayışı ve Klasikler". Klasîği Yeniden Düşünmek Uluslararası Sempozyumu. ed. Sami Erdem. 261-286. İstanbul: Klasik Yayınları, 2004.

- Ayyâşî, Ebü'n-Nadr Muhammed b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ayyâşî es-Sülemî es-Semerkindî. *Tefsîrû'l-'Ayyâşî*. thk. Hâşim er-Resûlî el-Mahlâtî. 2 Cilt. Tahran: Mektebetü'l-İlmiyyetü'l-İslâmiyye, ts.
- Azimli, Mehmet. "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkması". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/1 (2003), 28-37.
- Bacak, Nigar. *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Anlayışı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Bahrânî, Hâşim b. Süleymân b. İsmâil b. Abdilcevâd el-Hüseynî. *el-Burhân fî tefsîri'l-Kur'an*. 4 Cilt. Kum: Matba'atü'l-İlmiyye, 3. Basım, 1973.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-eşraf*. thk. Muhammed Hamîdullah-Süheyl Zekkâr-Riyaz Ziriklî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Berkî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Hâlid. *el-Me'hâsin*. Kum: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, ts.
- Beyâzî, Muhammed Ali b. Yûnus el-Âmilî en-Nebâtî. *eş-Şirâtü'l-Müstakîm ilâ Müste'hikî't-Taqdîm*. thk. Muhammed el-Bâkır el-Behbûfî. 3 Cilt. b.y.: Matba'atü'l-Haydariyye, 1964.
- Bozan, Metin. "İmâmiyye Şîa'sının Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi". *Dini Araştırmalar Dergisi* 9/26 (2006), 95-112.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 2001.
- Cezâirî, Seyyid Ni'metullâh b. Abdillâh b. Muhammed el-Mûsevî el-Hüseynî el-Cezâirî et-Tüsterî. *el-Envârü'n-nu'mâniyye*. 4 Cilt. Tebriz: Şirketü Çâp, ts.
- Coşkun, Selçuk. "Hadislerin Tarihe Arzı'nın Uygulamadaki Bazı Problemleri (Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Örneğinde Bir İnceleme)". *Ekev Akademi Dergisi* 8/20 (2004), 177-196.
- Çeker, Orhan. "Berkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/509. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Dadan, Ali. "İslam Toplumundaki İlk Sivil Direniş Hareketlerinden Hucr b. Adî Hareketi ve Toplumsal Etkileri". *İSTEM (İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi) Dergisi* 5 (2005), 203-221.
- Demir, Abdulalim. *İmâmiyye Şîa'sı Hadis Kaynaklarına Göre Sahâbe Tasavvuru*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Demirel, Serdar. *Ehl-i Sünnet İle İmâmiyye Şîası Arası Karşılaştırmalı Hadis İlimleri*. İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2014.
- Demirpolat, Aznavur - Ergül, Mehmet Adem. "Sosyo-Politik Şîa'dan Teo-Politik Şîliğe Evrilen Süreç" *Journal of Political Administrative and Local Studies* 4/1 (2021), 34-53.
- Doğrusözlü, Zekeriya. "İmâmiyye Şîası Kaynaklarında Hz. Muhammed'in Ölümü ile İlgili Spekülasyonlar". *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (2020), 132-144.
- Ebû Nasr el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî. *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-Arabîyye*. thk. Ahmed Abdulgâfur Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Ecer, Ahmet Vehbi. "Şîa ve Doğuşu". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1983), 131-142.
- Efendioğlu, Mehmet. *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.

- Efendioğlu, Mehmet. “Suheyb b. Sinân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/477. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Erbilî, Ebû'l-Hasan Alî b. İsâ b. Ebû'l-Feth. *Keşfü'l-Gümme fî Ma'rifeti'l-Eimme*. 2 Cilt. Tebriz: Mektebetü Benî Hâşim, 1961.
- Erkocaaslan, Recep. *H. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve H. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Erkocaaslan, Recep. “H. Mâriye bint Şem'ûn'a Atılan İftira ve Sünnî-Şiî Geleneklerdeki Rivayet Farklılıklarının Sebepleri”. *Eskiye* 43 (2021), 11-26.
- Erul, Bünyamin. “H. Âişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?” *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 19/4 (2006), 637-649.
- Erul, Bünyamin. “Mesrûk b. Ecda”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/336-337. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Eryiğit, Adem. “Şiî-Sünnî İmamet Tartışmaları Bağlamında H. Âişe (el-Hillî-İbn Teymiyye Örneği)”. *Turkish Journal of Shiite Studies* 2/1 (2020), 71-86.
- Eş'as el-Kûfi, Ebû'l-Alî Muhammed b. Muhammed. *el-Eş'asîyyât*. Tahran: Mektebetü Ninova el-Hadîse, ts.
- Fayda, Mustafa. “Mübâhele”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/423-424. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Fazl b. Şâzân, Ebû Muhammed Fazl b. Şâzân b. Halîl el-Ezdî en-Nîsâbü'r. *el-İzâh*. Beyrut: Menşürâtü Müesseseti'l-A'lemî, 1982.
- Fevzi, Cihan Rıf'at. *es-Seyyide Âişe ve Tevsihuhâ li's-Sünne*. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. “Gadîr-i Hum”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/279-280. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Megânimü'l-mu'tabe fî me'âlimi Tâbe*. nşr. Hamed el-Câsir. Riyad: y.y., 1969.
- Furât el-Kûfi, Ebû'l-Kâsım Furât b. İbrâhim İbn. *Tefsîrû Furat el-Kûfi*. Necef: Matba'atü'l-Haydariyye, ts.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*. İstanbul: Der Yayınları, 1979.
- Güneş, Hasan Hüseyin. “Şîa Kelimesi Üzerine Etimolojik Bir Tahlil”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 7 (2014), 203-213.
- Hamûd, Muhammed Cemil. *Âişe Kâtiletü'r-Resûl*. Londra: Müessesetü İmâm el-Hâdî, 2011.
- Hasan el-Askerî, Ebû Muhammed Hasen b. Alî el-Hâdî b. Muhammed el-Cevâd et-Takî. *Tefsîrû'l-Manşûb li-İmâm el-Hasan b. Ali el-Askerî*. Kum: Müessesetü'l-İmâm el-Mehdî, 2. Basım, 2012.
- Hasanî, Hâşim Ma'rûf. *Sîretü'l-Eimmeti'l-İsnâ'Aşer*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 3. Basım, 1981.
- Hasanî, Hâşim Ma'rûf. *Fî Zilâli't-Teşeyyû'*. Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 1983.
- Hâtîp, Abdülkerîm Ziyâd Muhammed. *Menziletü Ümmü'l Mü'minin 'Âişe 'Inde Ehl-i Beyt Beyne's-Şi'ati'l-İsnâaşeriyye ve Ehli's-Sünne "Dirâsetü'n Mu'ârenetün"*. Gazze: Gazze İslâm Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen (el-Hüseyin) b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar. *Keşfü'l-Murâd fî Şerhi Tecridi'l-İtiqad*. Kum: Menşürâtü Şekûra, 1953.

- Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen (el-Hüseyn) b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar. *Nehcü'l-Hağ ve Keşfü's-Şıdk*. Kum: Dâru'l-Hicret, 2000.
- Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen (el-Hüseyn) b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar - İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Minhâcü'l-Kerâme fî Ma'rifeti'l-İmâme ma'a Minhâcü's-Sünneti'n-Nebeviyye*. Pakistan: y.y., 1982.
- Hillî, Hasan b. Süleyman. *Muhtaşaru Beşâ'irü'd-derecât*. Necef: Matba'atü'l-Haydariyye, 1950.
- Himyerî, Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Ca'fer. *Qurbu'l-İsnâd*. Tahran: Mektebetü Ninova el-Hadîse, 2002.
- Hürr el-Âmilî, Muhammed b. el-Hasen b. Alî. *İsbâtü'l-hüdât bi'n-nuşûş ve'l-mu'cizât*. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1971.
- İbn Ebü'l-Hadîd, Ebü Hâmid İzzüddîn Abdülhamîd b. Hibetillâh b. Muhammed el-Medâinî. *Şerhu Nehci'l-belâğa*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ-i Kütübî'l-Arabiyye, 3. Basım, 1967.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-İşâbe fî Temyîzi's-Şahâbe*. thk. Sıdkî Cemîl el-Attâr. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2001.
- İbn Hişâm, Ebü Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sakâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhafız Şiblî. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdeddîn İsmail b. Şehabeddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 21 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1990.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdeddîn İsmail b. Şehabeddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*. thk. Sâmî b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. b.y.: Dâru Taybe, 1999.
- İbn Mâce, Ebü Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Şu'ayb el-Arnaût. 5 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1956.
- İbn Ma'sûm, Sadrüddîn Alî Hân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed Ma'sûm el-Hüseynî el-Medenî. *ed-Derecetü'r-refî'a fî tabakâti'l-İmâmiyye mine's-Şi'a*. thk. Muhammed Sâdık Bahru'l-ulûm. Kum: Mektebetü Besîratî, 1977.
- İbn Rüstem et-Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr el-Âmilî. *Delâilü'l-İmâme*. Necef: Matba'atü'l-Haydariyye, 1963.
- İbn Sa'd, Ebü Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2012.
- İbn Sîde, Ebü el-Hasan Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*. thk. Abdulfettâh es-Seyyid Selîm - Faysal el-Hafeyân. 12 Cilt. Kahire: Mahedi'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye, 2003.
- İbn Şehrâşûb, Ebü Ca'fer Reşîdüddîn Muhammed b. Alî b. Şehrâşûb et-Tabersî el-Mâzenderânî es-Serevî. *Menâkıbü Âli Ebî Tâlib*. 3 Cilt. Kum: Matba'atü'l-İlmiyye, 1959.
- İbn Tâvûs, Radiyyüddîn Alî b. Mûsâ b. Ca'fer. *et-Tarâ'if fî ma'rifeti mezâhibi't-tavâ'if*. Kum: Matbaatü'l-Hıyâm, 1980.
- İbn Tâvûs, Radiyyüddîn Alî b. Mûsâ b. Ca'fer. *Sa'dü's-su'ûd*. Kum: Matbaatü Emîr, 1944.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*. thk. Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992.

- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*. thk. Ali Muhammed Mü'avviz Âdil Ahmed Abdilmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fî't-Târih*. thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kadî. 11 Cilt. Beyrut: Darû'l-kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Kâşânî, Molla Muhsin Muhammed b. Şâh Murtazâ b. Şâh Mahmûd-ı. *Tefsîrû's-Şâfi*. thk. Seyyid Muhsin Hüseyin el-Emînî. 5 Cilt. Kum: Mektebtü's-Sadr, 1995.
- Kâşânî, Molla Muhsin Muhammed b. Şâh Murtazâ b. Şâh Mahmûd-ı. *İlmü'l-yakîn*. 2 Cilt. Kum: y.y., ts.
- Kerekî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. el-Hüseyin b. Alî. *Nefehâti'l-lâhût fî la'ni'l-cibt ve't-tâgût*. Tahran: Mektebetü Ninova el-Hadîse, ts.
- Keşşî, Muhammed b. Ömer. *Ricâlü'l-Keşşî*. Meşhed: Müessesetü'n-Neşr fî Câmîati Meşhed, 1929.
- Kummî 'Abbâs. *Sefînetü'l-Bihâr ve Medînetü'l-Hikem ve'l-Âsâr*. 8 Cilt. Tahran: Daru'l-Usve, 2. Basım, 1995.
- Kummî, Ali b. İbrahim. *Tefsîrû'l-Kummî*. thk. Tayyib el-Mûsevî el-Cezâirî. 2 Cilt. Necef: Mektebetü'l-Hüdâ, ts.
- Kur'an-ı Kerîm Meâlî*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Kuzudişli, Bekir. "Şia'da Rivayet Olgusunu Şekillendiren Temel Unsurlar". *Dinbilimleri Akademik Araştırma dergisi* 18/1 (2018), 59-92.
- Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb. *el-Fürû' mine'l-Kâfi*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru't-Taâruf li'l-Matbûât, 1992.
- Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb. *el-Uşûl mine'l-Kâfi*. 8 Cilt. Tahran: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1968.
- Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb. *er-Ravza mine'l-Kâfi*. thk. Ali Ekber el-Ğıfârî. Beyrut: Dâru'l-Adva, 3. Basım, 1980.
- Mâmekânî, Abdullah b. Muhammed Hasan. *Tenkîhu'l-Makâl fî 'ilmi'r-ricâl*. Necef: Müessesetü Âli'l-Beyt li-ihyâi't-Türâs, 1930.
- Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî. *Biâhârü'l-envârî'l-câmî'a li-düreri ahlâbârî'l-e'immeti'l-eñhâr*. 110 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâs, 3. Basım, 1983.
- Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî. *Hayâtü'l-kulûb*. Tahran: y.y., ts.
- Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî. *Aynü'l-hayât*. Tahran: İntişârâtü'l-Kâim, ts.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali. *İsbâtü'l-vaşıyye li'l-İmâm 'Alî b. Ebî Tâlib*. Beyrut: Dâru'l-Adva, 1988.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali. *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2005.
- Muhsin el-Emîn, Ebû Muhammed el-Bâkır Muhsin b. Abdilkerîm b. Alî el-Emîn el-Hüseyinî el-Âmilî. *A'yânü's-Şî'a*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru't-Taâruf li'l-Matbûât, 1983.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasan Mukâtil b. Süleymân el-Belhî. *Tefsîrû Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: y.y., 2002.
- Murtazâ el-Askerî, es-Seyyid. *Ehâdîsü Ümmü'l-Mü'minîn Âişe*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'z-Zehrâ, 1985.

- Murtazâ el-Askerî, es-Seyyid. *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*. çev. Alaaddin Pazargadi. 3 Cilt. Tahran: Naba Publication, 2000.
- Müsevî, Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Âlû Şerefiddîn. *el-Fuşûlû'l-mühimme fi te'lifi'l-ümme*. Beyrut: Daru'z-Zehrâ, 7. Basım, 1977.
- Müsevî, Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Âlû Şerefiddîn. *el-İctihâd fi muķâbili'n-naş*. Kum: Matba'atü Seyyidi's-Şühedâ, 1983.
- Müsevî, Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Âlû Şerefiddîn. *el-Mürâca'ât*. thk. Hüseyin Ali er-Râzî. Tahran: Matba'atü Hisâm, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Şahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1955.
- Mustafavî, Hasan. *el-Hakâik fi Târîhi'l-İslâm ve'l-Fiten ve'l-Ehdas*. Kum: y.y, 1989.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi. *Şahîhu'l-Müslim*. 5 Cilt. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955.
- Onat, Hasan. *Emevîler Devri Şit Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*. İstanbul: Endülüş Yayınları, 4. Basım, 2019.
- Onat, Hasan. "Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1-2 (1997), 79-118.
- Öz, Mustafa. "Bihârü'l-Envâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/139-141. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Öz, Mustafa. "Küleynî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/538-539. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Öz, Mustafa. "Meclisî, Muhammed Bâkır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/253-255. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Öz, Mustafa. "Şîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/111-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Saffâr el-Kummî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ferrûh. *Beşâ'irü'd-derecât fi'l-makâmât ve fezâ'ili Ehli'l-beyt*. Tahran: Menşürâtü A'lemî, 1983.
- Savaş, Rıza. "Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1995), 139-144.
- Sekafî, İbrâhim b. Muhammed b. Sa'id b. Hilâl. *el-Gârât/İstinfâr ve'l-Gârât*. 2 Cilt. Kum: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, 1989.
- Sekkâf, Alevî b. Abdülkadir (ed.). *Âişetü'Ümmü'l-Mü'minîn, Mevsû'atün 'ilmiyyetün 'an Hayatihâ ve Fazlihâ ve Mekânetihâ el-'ilmiyyeti ve 'alâkatihâ bi-Âli'l-Beyti ve Reddi's-Şübuhâti Havlehâ*. Zahrân/Suudi Arabistan: Müessesetü'd-Dürreri's-Seniyye, 1. Basım, 2013.
- Süleym b. Kays, Ebû Sâdık Süleym b. Kays el-Hilâlî el-Âmirî el-Kûfî. *es-Sakîfe*. Beyrut: Menşürâtü Dâru'l-Fünûn li'l-Tabâat-i ve'n-Neşr-i ve't-Tevzî', 1980.
- Şâmî, Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî. *Ezvâcü'n-Nebî*. thk. Nizâmeddin el-Füteyyih. Beyrut: Darû'l-Kelimi't-Tayyib, 2006.
- Şerîf el-Murtazâ, Alemü'l-hüdâ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî. *Emâli'l-Murtazâ: Ğurerü'l-fevâ'id ve dürrerü'l-kalâ'id*. thk. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 2. Basım, 1967.
- Şerîf el-Murtazâ, Alemü'l-hüdâ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî. *eş-Şâfi fi'l-İmâme*. thk. Abduzzehra el-Hüseynî el-Hatip. Tahran: Müessesetü's-Sadık, 1987.

- Şerîf el-Murtazâ, Alemü'l-hüdâ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî. *Resâ'ilü's-Şerîf el-Murtazâ*. 4 Cilt. Kum: Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerim, 1984.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Yemenî. *Fethu'l-Kadîr*. Dimaşk: y.y., 1993.
- Şeyh Hüseyin el-Hısn. *Ebhâşü Havle's-Seyyide Âişe (Rü'yetü Şiyyeti Mu'âsıra)*. Beyrut: Dâru Ravâfid, 2017.
- Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî. *el-Cemel ve'n-nuşra li-seyyidi'l-İtre fi'l-Başra*. Kum: Mektebetü'd-Dâverdi, 3. Basım, 1983.
- Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî. *el-Emâlî*. Kum: Matba'atü'l-İslâmiyye, 1982.
- Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî. *el-İfşâh fi'l-imâme*. Beyrut: Dâru'l-Müfid, 1993.
- Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî. *el-İhtisâs*. thk. Ali Ekber el-Gıfârî. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1982.
- Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî. *el-İrşâd fi ma'rifeti Hucecillâhi 'ale'l-İbad*. Tahran: Kitâbü'l-Furûşî'l-İslâmiyye, 1932.
- Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî. *Risâle fi mâ Eşkele min Haberî Mâriye el-Kıbtıyye*. thk. Şeyh Mehdi es-Sibâhî. Beyrut: Daru'l-Müfid, 1993.
- Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî. *el-Hidâye*. Tahran: y.y., ts.
- Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî. *Emâlî's-sadûk*. Tahran: Kitaphâne-i İslâmî, 1943.
- Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî. *İkmâlü'd-dîn ve içmâmü'n-ni'me*. thk. Seyyid Hasan el-Mûsevî el-Horasânî. Necef: Matba'atü'l-Haydariyye, 1979.
- Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî. *Kitâbü'l-Hişâl*. 2 Cilt. Kum: Cemâ'atü'l-Müderrişin, 1982.
- Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî. *Men lâ yahduruhü'l-fakîh*. 4 Cilt. Kum: Menşûrâtü Cemâ'atü'l-Müderrişin, 5. Basım, 1983.
- Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî. *Me'âni'l-ağbâr*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifet-i li't-Tabâ'at-i ve'n-Neşrî, 1979.
- Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh el-Kummî. *İtelü's-şerâ'i' ve'l-aḥkâm*. 2 Cilt. Necef: Mektebetü'l-Haydariyye, 1966.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin. *el-Mizân fi tefsîri'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 2. Basım, 1974.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. 11 Cilt. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1964.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmi'u'l-Beyân fi Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl. *İ'lâmü'l-Verâ bi-a'lâmi'l-hüdâ*. 2 Cilt. Kum: Müessesetü' Âli'l-Beyt, 1996.

- Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl. *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Kum: Mektebetü'l-Âyetullah el-'uzmâ el-Mar'âşî en-Necefî, 1982.
- Tabersî, Ebu Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Talib. *el-İhticâc*. 2 Cilt. Kum: Zevî'l-Kurba, 2010.
- Tabersî, Mirza Hüseyin en-Nûrî et. *Faşlû'l-hiştâb fî işbâti tahrîfî kitâbi rabbi'l-erbâb*. thk. Hüseyin Ali et-Tufeylî. b.y.: y.y., ts.
- Taneri, Aydın. "Hadım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/1-3. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Temir, Hakan. "Abdurrahman b. Ebû Bekir'in Hayatı ve Erken Dönem İslam Tarihindeki Faaliyetleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2020), 129-154.
- Ticanî Semavî, Muhammed. *Gerçek Ehli Sünnet Şia'dır*. çev. Resul Nur. İstanbul: Neva Yayıncılık, 2006.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Tunsevî, Muhammed Abdüssettâr. *Buflânu 'Akâidi's-Şi'yye*. Pakistan: Mektebetü'l-İmdâdiyye, 1982.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî. *el-İktisâd fî mâ yete'allaku bi'l-i'tikâd*. Necef: Matba'atü'l-Hiyâm, 1979.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî. *el-İstibşâr (fî mahtûlîfe mine'l-aḥbâr)*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Adva, 1992.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî. *Emâli's-Şeyḥ et-Tûsî*. Necef: Matba'atü'n-Nu'mân, 1964.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî. *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ahmed H. Kasîr el-Âmilî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî. *İhtiyârü ma'rifeti'r-Ricâl*. 2 Cilt. Meşhed: y.y., 1929.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî. *Tehzîbü'l-Aḥkâm (fî şerḥi'l-Mukni'a)*. 10 Cilt. Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1970.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî. *Telhîşü's-Şâfi*. 4 Cilt. Tahran: y.y., 1885.
- Tüsterî, Seyyid Ziyâüddîn Nûrullâh b. Şerefiddîn Abdillâh b. Nûrillâh b. Muhammed Şâh el-Mar'âşî eş-Şüsterî. *eş-Şavârimü'l-mühriḳa fî Nakzi's-Şavâ'iku'l-muhriḳa*. Tahran: Cân Hâne, 1948.
- Tüsterî, Şerefiddîn Abdillâh b. Nûrillâh b. Muhammed Şâh el-Mar'âşî eş-Şüsterî. *İḥkâku'l-Haḳ ve İzhâru'l-Bâṭıl*. Necef: Matba'atü Murtazâviyye, ts.
- Uludağ, Süleyman. "Âl-i Abâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/306-307. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Üzüm, İlyas. "Rec'at". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/504-506. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Vâkidî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Eslemî. *el-Meğâzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1989.
- Varol, M. Bahaüddin. *İslâm Düşüncesi ve Tarihinde Ehli Beyt*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

Ya'kübî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih. *Târîhu'l-Ya'kübî*. thk. Abdü'l-Emir Muhanna. 2 Cilt. Beyrut: Daru's-Sadr, 2010.

Yıldırım, Suzan. "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar". *İSTEM* 2/4 (2004), 337-245.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şu'ayb el- Arnaût. 25 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

Zencânî, İbrâhim el-Mûsevî. *Akaidü'l-İmâmîyyeti'l-İsnâ'aşerîyye*. Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 1982.

